

Miljø- og
Fødevareministeriet
Miljøstyrelsen

Vejledning om naturbeskyttelseslovens § 3-beskyttede naturtyper

Vejledning nr. 40

December 2019

Udgiver: Miljøstyrelsen

Redaktion: Arter & Naturbeskyttelse, Miljøstyrelsen

Fotos:

Henriette Bjerregaard, Miljøstyrelsen Midtjylland

ISBN: 978-87-7038-139-0

Indhold

1.	Indledning	7
1.1	Materiale i tilknytning til administration af beskyttelsesbestemmelsen	8
2.	Beskyttede naturtyper	10
2.1.1	Størrelsesgrænser	10
2.1.2	Mosaikregler	10
2.2	Søer og vandhuller	11
2.2.1	Arealberegning	11
2.2.2	Naturlige søer – Menneskeskabte søer	11
2.2.3	Temporære søer	12
2.3	Vandløb	12
2.3.1	Udpegning af beskyttede vandløb	12
2.3.2	Revision af udpegningen af vandløb	13
2.4	Heder	13
2.4.1	Vegetation	13
2.5	Moser og lignende	14
2.5.1	Vegetation	15
2.5.2	Ekstensiv græsning	16
2.5.3	Forstlig udnyttelse	16
2.6	Strandenge, strandsumpe og strandoverdrev	16
2.6.1	Beliggenhed	16
2.6.2	Vegetation	17
2.6.3	Strandsumpe	17
2.7	Ferske enge og biologiske overdrev	17
2.8	Ferske enge	17
2.8.1	Vegetation	18
2.8.2	Beliggenhed og fugtighedsforhold	18
2.8.3	Ferske enge i marsken	18
2.8.4	Ikke beskyttede arealer	19
2.8.5	Afgrænsning i forhold til andre naturtyper	19
2.9	Biologiske overdrev	19
2.9.1	Udvikling og driftshistorik	20
2.9.2	Vegetation og dyreliv	20
2.9.3	Landskabelig karakter	21
2.9.4	Afgrænsning i forhold til andre naturtyper	21
3.	Administration af reglerne om beskyttede naturtyper	22
3.1	Registrering af beskyttede naturtyper	22
3.1.1	Adgang til den vejledende registrering og ændringer heri	23
3.1.2	Registrering på statens arealer	24
3.1.3	Naturkvalitetsplanlægning og naturtilstandsvurderingssystemet	24
3.2	Oplysning om beskyttelsesordningen	25
3.2.1	Oplysningspligt	25
3.3	Arealberegning	26
3.3.1	Samlet naturareal	26
3.3.2	Ejerforhold	27

3.3.3	Søer	27
3.4	Undtagelser fra beskyttelsesordningen	27
3.4.1	Arealer i byzone og sommerhusområder	27
3.4.2	Lokalplaner fra før 1992	28
3.4.3	Aftaler om særlige driftsformer - Pleje eller braklægning	29
3.4.4	Aftaler om særlige driftsformer – Økologisk drift	30
3.4.5	Minivådområder	31
3.4.6	Kystbeskyttelsesloven og bekendtgørelsen om bade- og bådebroer	31
3.4.7	Lov om drift af landbrugsjorder	32
3.5	Foranstaltninger, der kræver dispensation	32
3.5.1	Foranstaltningens karakter og virkning	33
3.5.2	Foranstaltninger uden for et beskyttet område	33
3.5.3	Vurdering af hidtidig drift i sager om eventuelle overtrædelser	33
3.6	Eksempler på foranstaltninger, der kræver dispensation	34
3.6.1	Dambrug	34
3.6.2	Vandløbsregulering og vandstandsændringer	34
3.6.3	Vandløbs- og sørestaurering	34
3.6.4	Vandløbsvedligeholdelse	35
3.6.5	Etablering af sø på § 3-areal og oprensning af urørte søer	35
3.6.6	Kvælstof- og fosforvådområder og lavbunds- og klimatilpasningsprojekter	36
3.6.7	Vedligehold og oprensning af regnvandsbassiner	36
3.6.8	Vindmøller	36
3.6.9	Jordvarme- og søvarmeanlæg	37
3.6.10	Dræning	38
3.6.11	Spildevandsudledning	38
3.6.12	Vandindvinding	38
3.6.13	Dyrkning af afgrøder og omlæg	38
3.6.14	Gødsning og bekæmpelsesmidler	39
3.6.15	Bekæmpelsesmidler mod invasive arter	39
3.6.16	Udsætning af vilde dyr	39
3.6.17	Husdyr	40
3.6.18	Forstlig udnyttelse	40
3.6.19	Tilplantning og lignende	41
3.6.20	Vej- og elanlæg	41
3.6.21	Terrænændringer og råstofindvinding	41
3.6.22	Byggeri	41
3.6.23	Campingvogne	42
3.6.24	Anlæg til husdyr	42
3.6.25	Haver	42
3.6.26	Naturpleje	42
3.6.27	Pligten til pleje af beskyttede naturtyper ejet af kommuner	43
3.7	Administrationen af dispensationsbeføjelsen	44
3.7.1	Særlige omstændigheder	44
3.7.2	Internationale forpligtelser	44
3.7.3	Nabointeresser skal ikke varetages	45
3.7.4	Små naturlokaliteter	45
3.7.5	Små søer i byzone og sommerhusområder	45
3.7.6	Etablering af søer på § 3-arealer	46
3.7.7	Rekreative interesser	46
3.7.8	Bird strikes og flysikkerhed	46
3.7.9	Proportionalitet	47
3.8	Fastsættelse af vilkår	47
3.8.1	Vilkår om erstatningsnatur	48
3.8.2	Dispensation og vilkårsfastsættelse i lovliggørelsessager	49

4.	Samspil med andre dele af naturbeskyttelsesloven: fredninger, bygge- og beskyttelseslinjer, Natura 2000, naturpleje mv.	50
4.1	Fredninger	50
4.1.1	Gennemførelse af fredninger	50
4.1.2	Dispensation fra fredninger	50
4.1.3	Fredningernes omfang og indhold	51
4.1.4	Dispensation til ændringer i forhold til § 3 inden for fredede områder	51
4.2	Bygge- og beskyttelseslinjer	52
4.3	Natura 2000-områder og generelt beskyttede arter	52
4.3.1	Forpligtelser i Natura 2000-områder	52
4.3.2	Anmeldepligt	54
4.3.3	Kommunal handlepligt	54
4.3.4	Generel beskyttelse af visse dyre- og plantearter efter habitatdirektivet	55
4.3.5	Generel beskyttelse af arter i øvrigt, især fugle	55
5.	Forholdet til anden lovgivning	56
5.1	Skovloven	56
5.2	Husdyrbrugloven	56
5.2.1	Beskyttelse mod ammoniakdeposition	56
5.2.2	Kategori 1- og 2-natur	57
5.2.3	Krav om totaldeposition for kategori 1- og kategori 2-natur	57
5.2.4	Kategori 3-natur	59
5.3	Råstofloven	60
5.4	Vandløbsloven	61
5.5	Lov om vandplanlægning og vandområdeplaner	62
5.6	Planloven	63
5.6.1	Retningslinjer i kommuneplaner	63
5.6.2	Lokalplaner	63
5.6.3	Plantilsyn	63
5.7	Særligt om VVM	64
5.7.1	Statslige vej- og jernbaneprojekter, erhvervshavne samt anlægslove	64
5.8	Museumsloven om sten- og jorddiger	64
5.8.1	Beskyttede sten- og jorddiger	65
5.8.2	Beskyttede fortidsminder	65
5.9	Lov om drift af landbrugsjorder	65
5.9.1	Rydningsspligt	65
5.9.2	Anmeldelse af genopdyrkningsret	66
5.9.3	Benyttelse af retten til genopdyrkning	66
5.10	Kvælstof- og fosforvådområder samt lavbundsprojekter	66
6.	Administrative bestemmelser	68
6.1	Tilsyn og håndhævelse	68
6.1.1	Nærmere om lovliggørelse	68
6.2	Vilkår	70
6.2.1	Tinglysning	70
6.2.2	Manglende opfyldelse af vilkåret	70
6.3	Bortfald af uudnyttede tilladelser	70
6.4	Rækkefølgen, hvor der kræves tilladelse efter flere bestemmelser i naturbeskyttelsesloven eller flere love	70
6.4.1	Hovedregel samtidige afgørelser	70
6.5	Underretning af klageberettigede	71
6.5.1	Kredsen, der skal have skriftlig underretning	71

6.5.2	Høring af parter og klageberettigede	71
6.5.3	Underretningens indhold	71
6.6	Offentliggørelse af kommunalbestyrelsens afgørelser	72
6.6.1	Regler om offentliggørelse	72
6.6.2	Offentliggørelsens indhold	72
6.7	Regler for klage og søgsmål	72
6.7.1	Klagen indgives til kommunalbestyrelsen	72
6.7.2	Klagefrist	72
6.8	Opsættende virkning for tilladelser	73
6.9	Søgsmål	73
 Bilag		 74
Bilag 1.	Emneord til klagenævnsafgørelser	74
Bilag 2.	Resuméer af domme og klagenævnsafgørelser	76
Bilag 3.	Oversættelsestabel ml. § 3- og habitatnatur	107
Bilag 4.	Historisk udvikling i beskyttelsen af naturtyper	108
Bilag 5.	Landbrugsstyrelsens ordninger om pleje, braklægning og økologisk drift	109
Bilag 6.	Bemærkninger til naturbeskyttelsesloven	112

1. Indledning

Denne vejledning retter sig mod administrationen af naturbeskyttelseslovens generelle beskyttelsesordning for naturtyper – den såkaldte § 3-beskyttelse.

Naturbeskyttelsesloven blev vedtaget af Folketinget den 20. december 1991 og trådte i kraft den 1. juli 1992. Loven er siden blevet ændret flere gange, men hovedindholdet i den generelle beskyttelse af naturtyperne i § 3 har været gældende siden 1992. Der blev i 2004 foretaget en præcisering af at beskyttelsen af overdrev omfattede overdrev som naturtype, ved at indsætte betegnelsen biologiske overdrev i § 3. Tidligere indeholdt naturfredningsloven lignende regler, som omfattede vandløb, søer, moser, heder, strandenge og strandsumpe blot med andre størrelsesgrænser mv.

Naturbeskyttelseslovens formål, jf. §§ 1 og 2, om at værne landets natur og miljø afstikker rammerne for de hensyn, som lovligt skal og kan varetages ved administration af loven.

Naturbeskyttelseslovens kapitel 2 indeholder bestemmelser om en generel beskyttelsesordning for naturtyper mv. Beskyttelsen efter § 3 gælder for søer og udpegede vandløb samt heder, moser og lignende, strandenge og strandsumpe samt ferske enge og biologiske overdrev. Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af de beskyttede naturtyper. Beskyttelsesordningen er ikke til hinder for, at arealernes hidtidige lovlige benyttelse fortsættes - dvs. i samme omfang og med samme hyppighed som hidtil, således at driften ikke medfører tilstandsændringer. F.eks. kan hidtidig landbrugsmæssig udnyttelse i samme omfang eller forsvarrets hidtidige benyttelse af egne arealer og anlæg fortsættes.

Baggrunden for beskyttelsen af naturtyperne er den fremadskridende forringelse og reduktion af de udyrkede og ekstensivt udnyttede naturarealer og den trussel, det er mod ønsket om at bevare naturen med dens bestand af vilde planter og dyr samt deres levesteder og som en integreret del af de landskabelige, kulturhistoriske, naturvidenskabelige og undervisningsmæssige værdier.

Den generelle beskyttelse af naturtyperne er et af de væsentligste instrumenter til at beskytte naturområderne, beskytte levestederne for de vilde planter og dyr og dermed bidrage til beskyttelsen af arterne, samt beskytte den danske biodiversitet på de tre niveauer, som Danmark ved at tiltræde Konventionen om biologisk mangfoldighed har forpligtet sig til. Forpligtelsen indebærer at beskytte mangfoldigheden af økosystemer, mangfoldigheden af arter og mangfoldigheden af den genetiske variation. Naturtypebeskyttelsen udgør en vigtig del af grundlaget for at varetage forpligtelser efter EU's naturbeskyttelsesdirektiver: fuglebeskyttelsesdirektivet, habitatdirektivet samt de naturbeskyttelseskonventioner, som Danmark har tiltrådt. Det drejer sig om ovennævnte Konvention om biologisk mangfoldighed, Ramsarkonventionen om beskyttelse af vådområder, Bernkonventionen om beskyttelse af Europas vilde planter og dyr samt naturlige levesteder og Bonnkonventionen om beskyttelse af vilde arter af migrerende dyr.

Den generelle beskyttelse af naturtyperne omfatter ca. 10 % af Danmarks areal fordelt på omkring 300.000 registrerede arealer og er dermed et meget vigtigt bidrag til at sikre naturområderne og et økologisk funktionelt netværk af natur. Beskyttelsen bidrager også væsentligt til at sikre varierede og smukke landskaber samt befolkningens mulighed for at opleve natur overalt i landet.

1.1 Materiale i tilknytning til administration af beskyttelsesbestemmelsen

Denne vejledning afløser kapitel 3 i Vejledning om naturbeskyttelsesloven udgivet af Miljøministeriet, Skov- og Naturstyrelsen i 1993 samt Vejledning om naturbeskyttelseslovens § 3 beskyttede naturtyper udgivet af Miljøministeriet, By- og Landskabsstyrelsen i juni 2009. I forhold til vejledningsteksten fra 2009 har opdateringen af vejledningen særligt haft fokus på at supplere med nyere praksis fra Miljø- og Fødevarerklagenævnet og domstolene efter 2008. Desuden er udført en generel opdatering af vejledningens eksisterende afsnit, hvor der er samspil og snitflader til andre love med relevans for § 3-beskyttelsen.

Miljøstyrelsen har samlet relevant materiale for administration af naturbeskyttelseslovens § 3 på Miljøstyrelsens hjemmeside "[Administration af § 3](#)".

I medfør af lovens §§ 5, 6 og 7 er der udstedt en bekendtgørelse om beskyttede naturtyper (naturtypebekendtgørelsen), der fastlægger en nærmere afgrænsning af de beskyttede naturtyper samt fastsætter de nærmere regler for kommunernes administration af ordningen.

Til naturbeskyttelseslovens kapitel 2 suppleres nærværende vejledning desuden af Vejledning om registrering af beskyttede naturtyper fra 1993 med uddybede definitioner og eksempler på de beskyttede naturtyper (registreringsvejledningen), og af Vejledning om regler for udsætning af fisk, krebs og bløddyr i de ferske vande fra 1997. Med hensyn til registrering af § 3-beskyttede vandløb henvises til Vejledning i registrering og udpegning af vandløb i henhold til naturfredningslovens § 43 (Fredningsstyrelsen 1982).

De beskyttede områder er vejledende registreret af amterne fra 1992 frem til 2007 og efter 2007 af kommunerne. I årene 2011-2014 foretog Naturstyrelsen en landsdækkende opdatering af den vejledende § 3-registrering på baggrund af en aftale mellem det daværende Miljøministerium og Kommunernes Landsforening. Det er fortsat kommunernes opgave at vedligeholde den vejledende registrering af de beskyttede naturområder, således at alle områder gennemgås indenfor en 10-årig cyklus (ifølge [aftale mellem KL og Miljøministeriet af 19. november 2010](#)). De registrerede områder kan findes på [Danmarks Miljøportal](#) i systemet [Danmarks Arealinformation](#).

For den del af de beskyttede naturområder, der er beliggende i Natura 2000-områder, gælder særlige krav til beskyttelse, administration og forvaltning. § 3-områderne rummer desuden en stor del af levestederne for habitatdirektivets såkaldte bilag IV-arter, hvis yngle- og rasteområder ikke må beskadiges eller ødelægges. Der er udarbejdet særligt vejledningsmateriale om disse emner, se afsnit 4.3 samt [Miljøstyrelsens Natura 2000-hjemmeside](#).

Beskyttelsesordningen efter § 3 gælder også i skov og på fredskovspligtige arealer. Endvidere er søer, vandløb, moser, heder, strandenge og strandsumpe på fredskovspligtige arealer beskyttet i henhold til skovloven, også selv om de ikke opfylder størrelseskriterierne efter naturbeskyttelsesloven. Se afsnit 5.1 samt yderligere oplysninger på [Miljøstyrelsens hjemmeside](#).

Der blev udarbejdet en række forslag til procedurer for administration af bl.a. naturbeskyttelseslovens § 3 som opfølgning på lov nr. 506 af 7. juni 2006 om et kvalitetsstyringssystem for den kommunale sagsbehandling på natur- og miljøområdet. Kommunerne kunne vælge at anvende kvalitetsstyringssystemet eller de kunne vælge at etablere et tilsvarende system. Disse procedurer omfattede afgørelser vedrørende beskyttede naturtyper, dvs. behandling af dispensationsansøgninger i henhold til naturbeskyttelseslovens § 3, forespørgselsordningen om beskyttede naturtyper samt håndhævelse på naturområdet. Lovgivningen på området blev ophævet med lov nr. 492 af 21. maj 2013, hvorefter kommunerne selv kunne vælge, om de fortsat vil vedligeholde et kvalitetsstyringssystem på natur- og miljøområdet. Forslag til overblik

over sagsgange udviklet til kvalitetsstyringssystemet kan findes [Miljøstyrelsens hjemmeside om § 3](#).

Der er i maj 2007 udgivet en [Vejledning om håndhævelse af Naturbeskyttelsesloven, Planloven og Byggeloven](#), som kan anvendes i forbindelse med administration af naturbeskyttelseslovens § 3.

Lovbekendtgørelser, bekendtgørelser, cirkulærer, vejledninger mv. kan findes i opdaterede udgaver på <https://www.retsinformation.dk/> og vejledninger tillige under § 3-natur på [Miljøstyrelsens hjemmeside](#). I denne vejledning er givet en række referencer til domme og afgørelser i klagenævn, se note nedenfor. NYT om naturbeskyttelsesloven, med udtalelser fra Skov- og Naturstyrelsen og eksempler på praksis, findes ligeledes på [Miljøstyrelsens hjemmeside](#) på siden "Administration af naturbeskyttelseslovens § 3".

Bemærkningerne til naturbeskyttelsesloven fra 1992, samt lovændring fra 2004, kan findes på [retsinformation.dk](#). Et uddrag af bemærkninger af relevans ift. § 3 kan endvidere findes på [Miljøstyrelsens hjemmeside](#) på siden "Administration af naturbeskyttelseslovens § 3" samt i denne vejlednings bilag 6.

Kammeradvokaten har været inddraget for at supplere vejledningen med nyere praksis fra 2009 til medio 2017 og har i den forbindelse udarbejdet en oversigt over resuméer af domme og klagenævnsafgørelser om naturbeskyttelseslovens § 3 (bilag 2). Der er henvist til domme og afgørelser i afsnit 2-5, og bilag 2 indeholder mere fyldestgørende referater af disse domme og afgørelser. Dertil har kammeradvokaten udarbejdet en oversigt over særlige emnerelaterede klagenævnsafgørelser (bilag 1).

Note:

Referencerne henviser til: HR: Højesteret; VLR: Vestre Landsret; ØLR: Østre Landsret; MAD: Miljøretlige afgørelser og domme; UFR: Ugeskrift for Retsvæsen; TFL: Tidsskrift for Landbrugsret; NKN: Afgørelser fra Naturklagenævnet; NKM: Afgørelser fra Natur- og Miljøklagenævnet/Miljø- og Fødevareklagenævnet; NKO: Naturklagenævnet orienterer; § 43 NYT: Nyt om naturfredningslovens § 43, som omhandlede naturtypebeskyttelsen efter den tidligere naturbeskyttelseslov (www.mst.dk); NYT: Nyt om naturbeskyttelseslovens § 3 (www.mst.dk); NoMO: Natur- og Miljøklagenævnets principielle afgørelser.

2. Beskyttede naturtyper

Naturbeskyttelseslovens § 3 omfatter søer og vandløb samt heder, moser og lignende, strandenge og strandsumpe samt ferske enge og biologiske overdrev. Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af de beskyttede naturtyper. Beskyttelsesordningen er ikke til hinder for, at arealernes hidtidige lovlige benyttelse fortsættes. Se også NMK-510-00065, hvori der er eksempler på foranstaltninger, der har karakter af hidtidig drift.

Definitionerne i det følgende af naturtyperne svarer, bortset fra definitionen af biologiske overdrev, til de beskrivelser, der indgik i bemærkningerne til lovforslaget i 1992 (se bilag 6). I 2004 blev det ved en lovændring af naturbeskyttelseslovens § 3 præciseret at beskyttelsen omfatter biologiske overdrev. Bemærkningerne til denne lovændring findes også i vejledningens bilag 6. Definitionerne af de enkelte naturtyper er udbygget og præciseret i registreringsvejledningen, der er omtalt ovenfor. Registreringsvejledningen supplerer således denne vejledning som grundlag for kommunernes administration af naturbeskyttelseslovens § 3.

Det skal bemærkes, at arealer både kan »vokse sig ind i« og »vokse sig ud af« beskyttelsen efter lovens § 3. Det forhold, at naturtyper kan vokse sig ind i og ud af beskyttelsen er en anerkendelse af naturens dynamik, idet loven beskytter de til enhver tid værende søer, moser, enge mv., der opfylder lovens definitioner heraf. Det er derfor det tidspunkt, hvor der ønskes foretaget indgreb i et areal, der er afgørende for vurderingen af, om der er tale om et beskyttet areal (NYT nr. 124). Lovens beskyttelse er ikke betinget af eller afhængig af nogen forudgående registrering, afgørelse eller tilladelse. Beskyttelsen indtræder umiddelbart når der er, eller er opstået, en beskyttet naturtype.

Vurderingen af arealets karakter bør tage udgangspunkt i kommunens vejledende registrering, der løbende vedligeholdes, jf. kapitel 3. Registreringen er netop kun vejledende. Det afgørende er, om arealet på tidspunktet for indgrebet faktisk opfylder de biologiske kriterier for at være en beskyttet naturtype (se MAD 2005.1596). For at sikre, at en ejer eller bruger af et areal i tvivlstilfælde kan få en hurtig afklaring af, om en påtænkt ændring af arealet kræver dispensation fra § 3, er der fastsat regler om oplysning om beskyttelsesordningen. Se afsnit 3.2 herom.

2.1.1 Størrelsesgrænser

Størrelsesgrænserne for de beskyttede naturtyper er fastsat til en fælles mindstegrænse på 2500 m² i sammenhængende areal for alle de beskyttede naturtyper bortset fra søer, hvor størrelsesgrænsen er 100 m². De beskyttede vandløb er udpeget som beskyttede af miljøministeren efter indstilling fra de tidligere amtsråd eller efter 2007 fra kommunalbestyrelsen, se afsnit 2.3.

2.1.2 Mosaikregler

Søer, der er mindre end 100 m², er beskyttede, når de ligger i en af de beskyttede naturtyper, hvis det samlede område er på 2500 m² og derover. Søen vil her være beskyttet som en integreret del af området. Derudover er søer under 100 m² beskyttede, når de indgår som en del af et beskyttet vandløb.

Små biotoper, der er mindre end 2500 m², er i øvrigt omfattet af beskyttelsesordningen, hvis de støder op til eller indgår i arealer med andre beskyttede naturtyper, og det samlede areal er 2500 m² eller derover, jf. »mosaikbestemmelsen« i lovens § 3, stk. 2. Naturtypen moser og lignende er endvidere beskyttet, selv om de ikke opfylder størrelseskravet på 2500 m², hvis de

ligger i forbindelse med en beskyttet sø eller et beskyttet vandløb jf. § 3, stk. 3. Se også afsnit 3.3 om arealberegning.

Vedrørende beskyttelsen af småbiotoper i internationale beskyttelsesområder og på fredsskovpligtige arealer henvises endvidere til afsnittene 4.3 og 5.1.

2.2 Søer og vandhuller

Lovens § 3 omfatter naturlige søer, dvs. søer, der traditionelt indgår i det pågældende landskab eller miljø. Der skal være tale om søer, damme eller vandhuller, dvs. vandområder, der ikke er midlertidige, og hvor der har udviklet sig et karakteristisk plante- og dyreliv i tilknytning til søen.

Beskyttelsen af naturlige søer har gradvist udviklet sig siden den først blev introduceret i naturfredningsloven i 1972 i lov nr. 284 med ikrafttræden den 1. september 1972. Der var ikke fastsat en størrelsesgrænse i loven, som omfattede de arealer der faldt ind under begrebet sø. Med lov nr. 219 fra 1978 med ikrafttræden 1. januar 1979 blev der i bekendtgørelse nr. 614 fra 1978 fastsat en størrelsesgrænse for de beskyttede søer på 1.000 m². Gadekær og offentligt tilgængelige småsøer i bymæssig bebyggelse blev tillige beskyttede uanset størrelse. Søer der udgjorde dele af beskyttede vandløb var også beskyttede uanset størrelse. Med lov nr. 208 fra 1983, der trådte i kraft 1. januar 1984, blev størrelsesgrænsen nedsat til 500 m² og beskyttelsen af gadekær og offentligt tilgængelige småsøer blev opretholdt. Ligeledes blev søer, der grænsede op til beskyttede moser omfattet uanset søernes størrelse. I cirkulære nr. 103 fra 1984 blev også søer beliggende på de beskyttede heder, strandenge og strandsumpe omfattede af beskyttelsen uanset søens størrelse.

Med lov nr. 9 fra 1992 med ikrafttræden 1. juli 1992 blev størrelseskravet for beskyttede søer nedsat til de nugældende 100 m², særreglen for gadekær og offentligt tilgængelige småsøer forsvandt og søer blev omfattet af den generelle mosaikregel, når de lå i eller ved de øvrige beskyttede naturtyper. Søer der indgår som en del af et beskyttet vandløb er også fortsat beskyttede.

Beskyttelsen af søer har til enhver tid omfattet søer beliggende i såvel landzone, som i byzone og sommerhusområde.

2.2.1 Arealberegning

Til de beskyttede søer indgår både udstrækningen af den sammenhængende åbne vandflade, det tilstødende vådområde med en vegetation bestående af vand- og sumpplanter eller tilstødende områder, der er uden landvegetation på grund af temporær vanddækning, dvs. temporært udtørret søbund.

2.2.2 Naturlige søer – Menneskeskabte søer

Bestemmelserne omfatter både de naturligt forekommende søer, der ikke eller kun i ringe grad er påvirket af kulturtekniske indgreb - sådanne søer er i dag overordentligt sjældne - og søer, vandhuller og damme, som helt eller delvist er opstået ved eller er påvirket af menneskelig indsats for en kortere eller længere årrække siden.

Menneskeskabte søer kan f.eks. være gadekær, møllesøer og ældre opstemningsanlæg samt færdigt udgravede grus-, ler-, tørve- og mergelgrave, bevandingshuller, fiskesøer, visse typer regnvandsbassiner, branddamme og andedamme m.v. Benævnelsen er i sig selv ikke vigtig, det er det forhold, at der har udviklet sig et karakteristisk naturligt dyre- og planteliv i tilknytning til søen, der er afgørende.

Også regnvandsbassiner og tekniske anlæg, der delvist er udført i beton eller lignende, kan være omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, hvis der har udviklet sig et naturligt dyre- og

planteliv jf. NKO 439 og NYT nr. 133. I NoMO nr. 1 var et vandhul og en mose, der indgik i et slamdepot (spulefelt) til deponering af havbundsmaterialer, omfattet af beskyttelsen.

Etableringen af en sø kan kræve tilladelse efter vandløbsloven eller planloven. Se nærmere om betydningen af dette nedenfor i afsnit 5.4 og 5.6 og HR af 18. september 2017.

Læs også om beskyttelsen af søer i råstofgrave i afsnit 5.3.

2.2.3 Temporære søer

Temporære søer, det vil sige søer, der kun er vandfyldte en del af året, typisk fra vinterperioden til hen i sommermånederne maj/juni, hvor de tørrer ud, er omfattet af beskyttelsesbestemmelsen under forudsætning af, at de ikke er indgået i omdrift, og at de udgør en integreret del af et beskyttet område (Se NYT nr. 129 og 135). Det afgørende er, om søen er vandfyldt en så stor del af året, at der har udviklet sig et karakteristisk naturligt dyre- og planteliv, jf. Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse i NMK-510-00074. Se også afsnit i registreringsvejledningen om søer og arealberegning.

Er søen fjernet må spørgsmålet vurderes på grundlag af luftfotos fra de forudgående år og de foreliggende oplysninger om dyre- og planteliv i søen. Se nævnsafgørelser i NMK-510-00835, NMK-43-00600, NMK-510-00746 og NMK-510-00128.

Søer, der kun undtagelsesvis tørrer ud om sommeren, henregnes ikke til temporære søer, men som søer.

2.3 Vandløb

Beskyttelsen af vandløb har udviklet sig gradvist siden 1972, hvor offentlige vandløbs åbne forløb blev beskyttet med lov nr. 284 fra 1972. Arbejder i henhold til gældende vandløbsregulativer blev undtaget fra beskyttelsesordningen. Med lov nr. 219 fra 1978 (naturfredningsloven) blev beskyttelsen af vandløb ændret, så der skete en fredningsmæssig (naturbeskyttelsesmæssig) udpegning af de offentlige vandløb, og der blev tilføjet en beskyttelse af det åbne forløb af private vandløb med en bundbredde på mindst 1,5 m også i form af en udpegning, samt af private vandløb med en mindre bundbredde, der havde fredningsmæssig interesse. Det er udpegningen efter denne lov og en tilhørende Vejledning i registrering og udpegning af vandløb udgivet af Miljøministeriet, Fredningsstyrelsen i 1982, som fortsat ligger til grund for de udpegede beskyttede vandløb. Med vedtagelsen af naturbeskyttelsesloven, lov nr. 9 fra 1992 blev ordlyden i bestemmelsen ændret, så beskyttelsen omfatter vandløb eller dele af vandløb, der er udpeget som beskyttede. I den forbindelse blev den hidtil gældende bestemmelse om etablering af dambrug krævede godkendelse efter naturbeskyttelsesloven ophævet.

Beskyttelsen har til enhver tid omfattet vandløb beliggende såvel i landzone, som i byzone og sommerhusområder.

2.3.1 Udpegning af beskyttede vandløb

De vandløb, der er omfattede af beskyttelsen efter naturbeskyttelseslovens § 3, er udpeget af miljø- og fødevareministeren efter indstilling fra kommunalbestyrelsen eller tidligere amtsrådet, jf. §§ 7-8 i naturtypebekendtgørelsen og på baggrund af kriterier beskrevet i Vejledning i registrering og udpegning af vandløb i henhold til naturfredningslovens § 43 (Fredningsstyrelsen 1982).

Det drejer sig om ca. 28.000 km vandløb ud af Danmarks ca. 78.000 km vandløb. Størstedelen af de beskyttede vandløb er udpeget som beskyttede af amterne og godkendt af miljøministeren i 1984-87.

Udpegningen af vandløb som beskyttet naturtype skal offentliggøres. Dette kan ske på kommunens hjemmeside, jf. § 7 i naturtypebekendtgørelsen. Den offentliggjorte udpegning er bindende for ejerne. De beskyttede vandløb kan ses på Danmarks Miljøportals Arealinformation samt på appen for beskyttet natur.

2.3.2 Revision af udpegningen af vandløb

Efter bemærkningerne til § 3 vil udpegningen kunne revideres med passende mellemrum. Det forudsættes, at det sker som en samlet revision for den enkelte kommune. Der findes en Vejledning i registrering og udpegning af vandløb udgivet af Miljøministeriet, Fredningsstyrelsen i 1982, som fortsat er gældende ([Vejledning i registrering og udpegning af vandløb](#)).

Ved en revision af den tidligere udpegning af de vandløb, der omfattes af beskyttelsesordningen, finder reglerne i § 7 i naturtypebekendtgørelsen anvendelse. Det følger bl.a. heraf, at kommunalbestyrelsens kort med forslag til revideret udpegning skal fremlægges til offentligt gennemsyn i 8 uger. Kommunalbestyrelsen kan bekendtgøre fremlæggelsen på kommunens hjemmeside og skal tillige sende forslaget til interesserede erhvervs- og interesseorganisationer. Endvidere bør forslaget sendes til relevante statslige myndigheder.

Efter afslutningen af den offentlige høring indsendes forslaget, jf. bekendtgørelsens § 7, stk. 3, til miljø- og fødevarerministerens godkendelse ledsaget af de bemærkninger, som er fremkommet under den offentlige fremlæggelse og kommunalbestyrelsens kommentarer hertil.

Kommunalbestyrelsen offentliggør på kommunens hjemmeside mv. ministerens godkendelse af de nævnte kort og tidspunktet, hvorfra kortene efter ministerens bestemmelse skal være gældende. Kommunalbestyrelsen skal offentliggøre kort over de beskyttede vandløb på Danmarks Miljøportal.

Tekniske revisioner af de udpegede vandløb kan foretages uden at der skal gennemføres en samlet revision eller offentlig høring. Dette gælder tilfælde, hvor der ikke tilgår eller udgår vandløb af § 3-udpegningen, men sker en geografisk præcisering af forløbet af et allerede udpeget § 3-vandløb. Sådanne opdateringer af kortgrundlaget kan f.eks. gennemføres, hvor vandløbet oprindeligt er blevet indtegnet upræcist, eller hvor naturlig erosion/deposition eller vandløbsrestaurering har ændret vandløbets forløb.

2.4 Heder

Begrebet hede i lovens forstand er, i overensstemmelse med den almindelige forståelse, et udyrket areal med mager jordbund, oftest bevokset med lyng og forskellige andre mindre buskvækster. Plantevæksten spiller således en central rolle for definitionen af heder. Se også [registreringsvejledningen](#).

Heder større end 5 ha blev beskyttet ved lov nr. 208 fra 1983. Med bekendtgørelse nr. 40 fra 1984 blev heder beliggende i byzone eller sommerhusområder undtaget fra beskyttelsen. Dog var heder beliggende inden for strandbeskyttelseszonen beskyttet mod opdyrkning.

Ved naturbeskyttelsesloven nr. 9 fra 1992 blev størrelsesgrænsen for beskyttede heder sat ned til 2.500 m² og hederne blev omfattet af den generelle mosaikregel (se afsnit 2.1.2).

Beskyttelsen af heder gælder fuldt ud i landzone, medens heder, der 1. juli 1992 lå i byzone eller sommerhusområde, kun er omfattet af beskyttelsen for så vidt angår tilstandsændringer til landbrugsformål, jf. naturtypebekendtgørelsens § 1.

2.4.1 Vegetation

Hedervegetationen er lavtvoksende med forekomst af dværgbuske. På mange hedearealer udgør buske og træer et væsentligt element i vegetationen.

De dværgbuske, som især forekommer på danske hedearealer, er følgende: Hedelyng, revling, klokkeling, tyttebær, blåbær, mosebølle, hede-melbærris, krybende pil og arter af planteslægten visse.

I nogle typer af hede udgør græsser, halvgræsser, laver og mosser det dominerende element i plantevæksten, hvor der så stadig er et islæt af ovennævnte arter af dværgbuske. Især kan følgende græsarter udgøre det dominerende element i plantevæksten: Bølget bunke, fåresvingel, tandbælg, blåtop, sandskæg og katteskæg.

I grå klit og indsander kan man finde lav- og mosheder. Disse hedetyper er også omfattet af beskyttelsen.

I Danmark er heden sjældent et stabilt plantesamfund, og græsning, tidvis afbrænding og hugst er ofte en nødvendig forudsætning for, at hedens dværgbuske, græs og lav ikke bliver overvokset og udkonkurreret af buske og træer. Der vil derfor ofte forekomme hedearealer med varierende grader af tilgroning.

En hedemose, der opfylder betingelserne for at kunne karakteriseres som en mose, er formelt ikke omfattet af hedebegrebet, men falder ind under begrebet »moser og lignende« i lovens § 3.

Såfremt hedemosen ikke kan karakteriseres som en mose, er den derimod omfattet af hedebegrebet. Sondringen er imidlertid på grund af dels den samme størrelsesgrænse dels mosaikreglen uden praktisk betydning, bortset fra i de tilfælde hvor det pågældende areal ligger i byzone eller sommerhusområde, jf. afsnit 3.4.1.

Der er i mange tilfælde jævne overgange mellem på den ene side visse hedetyper, »græshedder«, der er præget af græsser som bølget bunke, fåresvingel, blåtop m.v., og på den anden side biologiske overdrev. Disse er særligt i Østdanmark mange steder en pendant til den jyske hede, der domineres af hedelyng og andre dværgbuske. Hedelyngen har en begrænset levetid (20-30 år), og mange hedearealer er under tilgroning af selvsåede buske og træer som eg, bævreasp, gyvel, ene og nåletræer som bjergfyr.

Betydelige hedearealer, der ikke er under regelmæssig naturpleje, har derfor stedvis karakter af mere eller mindre lukket krat. Se også [registreringsvejledningen](#) afsnit om tilgroning og afgræsning til andre naturtyper. Sondringen mellem hede og overdrev er, under forudsætning af at det samlede udyrkede naturareal opfylder størrelseskriteriet, normalt uden praktisk betydning.

2.5 Moser og lignende

Begrebet »moser og lignende« i lovens forstand omfatter udyrkede eller ekstensivt udnyttede områder præget af en ferskvandspåvirket naturlig eller overvejende naturlig vegetation, som er knyttet til gennemsnitlig høj vandstand, og som kan have dannet tørv eller anden organisk aflejring. Begrebet er således en fællesbetegnelse for en række vådbundsområder med plantesamfund, der har betegnelsen efter vegetationens sammensætning, (f.eks. rørsump, starsump, ellesump, birkekær, pilekrat), eller efter vandtilførslen (højmose, kærmose, vældmose), eller efter andre forhold (f.eks. dyndeng, fugteng). Om et område kaldes mose eller kær har ingen betydning for beskyttelsen efter § 3. Moser kan være græssede, men er ofte uudnyttede. For mere specifikke kriterier til afgræsning af moser se også [registreringsvejledningen](#).

Moser med et areal på mindst 0,5 ha blev beskyttet ved lov nr. 219 fra 1978 (naturfredningsloven). Moser mindre end 0,5 ha som græssede op til en beskyttet sø blev ligeledes beskyttede. Med naturbeskyttelsesloven nr. 9 fra 1992 blev betegnelsen ændret til moser og lignende og

størrelsesgrænsen nedsat til 2.500 m². Samtidig blev moserne omfattet af den generelle mosaikregel. Endvidere er moser beskyttede uanset størrelsen, når de ligger i forbindelse med en beskyttet sø eller et beskyttet vandløb.

Moser beliggende i sommerhusområder og byzone er omfattet af den generelle beskyttelse, medens dette kun i begrænset omfang er tilfældet for de øvrige naturtyper, jf. afsnit 3.4.1. Det vil således i denne henseende fortsat kunne være nødvendigt nærmere at afgøre, om et givet område må karakteriseres som en mose i modsætning til f.eks. en eng eller en hede.

Ofte vil det være vanskeligt at trække en præcis grænse mellem moser og andre typer af relativt uforstyrrede og naturligt forekommende plantesamfund som strandenge, strandsumpe og ferske enge. Da disse naturtyper også er beskyttede, er det naturområdets samlede areal, der har betydning for beskyttelsen. Derimod vil der som regel være markant synlige vegetations- eller terrænforskelle i forhold til ikke-beskyttede arealer, som f.eks. dyrkede arealer, tilplantede skovarealer og terrænskel i form af veje, hegn, diger, grøfter m.v. I mange tilfælde vil mose-grænsen derfor kunne trækkes i forhold til arealer, der er i omdrift, eller vejspor, hegn, diger, ejendomsskel m.v.

En nærmere afgrænsning er imidlertid i de fleste tilfælde uden betydning for beskyttelsen, både fordi de omtalte naturtyper som oftest er omfattet af lovens § 3 med det samme arealmæssige krav, og fordi et areal bestående af en eller flere af de pågældende naturtyper, der sammenlagt udgør 2500 m², vil være omfattet af den generelle beskyttelse, jf. § 3, stk. 2.

Efter den tidligere naturfredningslovs § 43, stk. 2, var »moser« omfattet af beskyttelsen. Traditionelt er moser defineret ud fra områdernes plantevækst, fugtighedsforhold og jordbund, men der blev tidligere rejst spørgsmål om, hvorvidt alle disse tre kriterier skulle opfyldes for at et område var beskyttet, eller om det var tilstrækkeligt, at kun en eller to af forudsætningerne var til stede. Specielt angik tvivlen, om det var en nødvendig forudsætning, at der foreligger et tørvelag.

Hensigten med bestemmelsen i naturfredningslovens § 43, stk. 2, var navnlig at beskytte det vilde plante- og dyreliv. Det er derfor fremhævet i bemærkningerne til naturbeskyttelsesloven, at beskyttelsen ikke bør være afhængig af, om der i det konkrete tilfælde findes et tørvelag. For at tydeliggøre, at bestemmelsen også finder anvendelse, selv om ikke alle de ovennævnte kriterier er opfyldt samtidig, herunder specielt selv om der ikke findes noget tørvelag, er ordet

»moser« blevet erstattet af »moser og lignende« i naturbeskyttelseslovens § 3. Hensigten er at præcisere, at disse vådområder, som er karakteriseret af et særligt dyre- og planteliv, er beskyttede uanset om der findes et tørvelag.

Det bemærkes, at tørvedannelsen i visse mosetyper naturligt er meget begrænset og undertiden næsten fraværende. Dette gælder f.eks. nogle kalkkær og vældmoser.

2.5.1 Vegetation

Da det er uden betydning, om der er tørvelag i mosen, bør der primært lægges vægt på botaniske forhold. Hydrologiske og/eller geologiske kriterier forudsættes kun anvendt, hvis der foreligger tegn på kulturbetingede indgreb, som hindrer en botanisk bedømmelse. Her tænkes f.eks. på nylig opløjning, opfyldning eller anden intensiv jordbearbejdning, hvorved terræforhold er ændret, eller naturlig vegetation er fjernet. Også afgrænsningen mellem moser og andre naturtyper foretages først og fremmest ud fra botaniske kriterier. Arealer betegnes således som mose, når de naturligt forekommende moseplanter dominerer i forhold til plantearter fra andre naturtyper. Endvidere karakteriseres moser ofte ved et ujævnt overfladerelief.

2.5.2 Ekstensiv græsning

En landbrugsmæssig udnyttelse udelukker ikke, at et område kan betegnes som mose, hvis udnyttelsen er så begrænset, at den ikke påvirker den naturlige vegetationssammensætning væsentligt. Ekstensiv græsning vil således kunne forekomme i moser, som er omfattet af § 3, og en fortsat græsning af denne type kræver derfor ikke dispensation.

I øvrigt vil der være en glidende overgang mellem moser og enge afhængig af græsningstryk og graden af øvrig drift.

2.5.3 Forstlig udnyttelse

Træbevoksede moseområder, hvor vegetationen er opstået naturligt, er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Dette gælder også birke-, pile-, elle- og askemoser, såfremt den forekommende urtevegetation i øvrigt medfører, at området må betegnes som mose. I sådanne moser må hidtidig normal forstlig udnyttelse fortsættes, mens f.eks. tilplantering kræver dispensation. Områder med plantede træer, og som er i almindelig skovbrugsmæssig omdrift, er ikke omfattet af beskyttelsen som moser, uanset om jordbundsforholdene og urtevegetationen isoleret set er af mosekarakter, jf. U2001.1278H, NYT nr. 292, NKO 242, NKN-131-00142 og NMK-510-00603. I MAD2016.140 var birketræerne i mosen i haven plantede, men "driftsformen" var meget lidt intensiv, og mosen ansås for beskyttet. Se også afsnit 3.6.18 og 5.1.

2.6 Strandenge, strandsumpe og strandoverdrev

Begrebet strandenge i naturbeskyttelseslovens forstand omfatter - i overensstemmelse med den almindelige forståelse heraf - engstrækninger ved kysten. De afgørende kriterier er således plantevæksten samt områdets landskabelige karakter og beliggenhed.

Beskyttelsen af strandenge og strandsumpe med en størrelsesgrænse over 3 ha blev indføjet med lov nr. 208 fra 1983 (naturfredningsloven). Med bekendtgørelse om tilladelse m.v. efter naturfredningslovens kap. V til ændringer af heder, strandenge og strandsumpe (bek. nr. 40 fra 1984) blev strandenge og strandsumpe, der var beliggende i byzone eller sommerhusområde, undtaget fra beskyttelsen. Dog var der fortsat for strandenge beliggende i strandbeskyttelseszonen en beskyttelse mod opdyrkning. Strandoverdrev er indgået som en del af strandengsbegrebet siden beskyttelsen blev indført i 1983 og indgår fortsat som sådan.

Med naturbeskyttelseslovens vedtagelse med lov nr. 9 fra 1992 blev størrelsesgrænsen nedsat til 2.500 m². Samtidig blev strandenge og strandsumpe omfattet af den generelle mosaikregel, så de i de tilfælde, hvor de er beliggende i sammenhæng med andre beskyttede naturtyper, er beskyttede uanset størrelse, når det samlede areal mindst er på 2.500 m².

2.6.1 Beliggenhed

Ind mod land afgrænses strandengen hyppigt af et terrænskel i form af en niveauændring, hegn, skelgrøft, vej eller andet, som danner grænse for engen med dens nuværende eller tidligere udnyttelse som græsningsareal.

Strandengsbegrebet i naturbeskyttelsesloven omfatter således en række varierende naturtyper, der har forskellige betegnelser efter den måde, hvorpå de er opstået, og graden af saltpåvirkning. Områderne kan blandt andet betegnes som marsk, marskeng, sylteng, strandeng, strandoverdrev eller strandfælled.

Strandengsflader brydes ofte af lavninger og naturlige render (f.eks. loer) og ældre strandvoldsrygge. Strandenge beliggende ud til kysten vil undertiden kunne blive overskyllet af havet. Overskyllshyppigheden og -perioden varierer meget. Her i landet ligger den normalt mellem 10 dage pr. år og 1 dag pr. 10. år.

2.6.2 Vegetation

Strandenge er relativt flade arealer, der strækker sig fra kysten og ind i landet. Arealerne har en naturlig vegetation bestående af græsser, halvgræsser og urter, som danner mere eller mindre sammenhængende grønsvær.

I de dele, der ligger nærmest vandet, domineres plantevæksten af en eller flere salttålede plantearter såsom kveller, vadegræs, annelgræs, harril, strand-trehage, strandasters, strandvejrbred, jordbær-kløver, engelskgræs m.fl. Disse plantearter aftager gradvis ind mod de lidt højere liggende, mindre saltpåvirkede dele af strandengen. De højereliggende arealer er således oftest mindre fugtigbundsprægede i lighed med tilvoksede gamle strandvolde.

I de fleste strandenge er den lave plantevækst resultatet af landbrugsmæssig udnyttelse i form af græsning og høslæt. Ved ophør af græsning eller høslæt kan der ske en tilgroning med de mere højt voksende sumpplanter, og strandengen overgår da til at blive en strandsump.

I inddigede områder kan der undertiden fortsat eksistere strandenge med salttålede planter, alt afhængig af særlig jordbund og vandbevægelse.

2.6.3 Strandsumpe

Strandsumpe er kystnære områder, hvis vegetation er domineret af store sumpplanter som tagrør, strand-kogleaks, blågrøn kogleaks og enkelte andre arter.

Strandsumpe forekommer ofte på de mest fugtige og eventuelt permanent vanddækkede dele af kyststrækninger. Strandsumpe udnyttes ofte ikke landbrugsmæssigt.

Den beskyttede naturtype strandsumpe i § 3 er forskellig fra begrebet moser og lignende i § 3. Sondringen mellem de to naturtyper vil imidlertid i praksis kun have mindre betydning med mindre arealet ligger i byzone eller sommerhusområde. Hvor sondringen har betydning, må den foretages på grundlag af områdernes beliggenhed henholdsvis ved kysten eller inde i landet, og i tvivlstilfælde ud fra dominansen af salttålede planter som strand-kogleaks, blågrøn kogleaks, strandasters m.fl. i strandsumpene.

2.7 Ferske enge og biologiske overdrev

Disse arealer omfatter fugtige, ferske enge samt tørre enge, ofte kaldet overdrev. Under betegnelsen overdrev falder også græsbevoksede kystskrænter.

Med vedtagelsen af naturbeskyttelsesloven i 1992 blev den generelle beskyttelse af naturtyper i lovens § 3 udvidet til også at omfatte ferske enge og overdrev. Hensigten med udvidelsen var at forhindre yderligere reduktion af de udyrkede og ekstensivt dyrkede arealer med henblik på at bevare det rige og særlige dyre- og planteliv, der er tilknyttet disse områder, samt at bevare dem som værdifulde for landskabet, miljøet og kulturmiljøet.

På enge og overdrev kan der ofte forekomme mere eller mindre udbredte bevoksninger med krat og anden træagtig vegetation. Sådanne bevoksninger vil også være omfattet af beskyttelsesbestemmelsen, se også afsnit 3.6.26 om naturpleje.

2.8 Ferske enge

Ferske enge skabes ved menneskets påvirkning. Enge kan således være dannet ved slåning eller græsning af naturlige kærsamfund eller ved fældning af elle-, aske-, birke- eller piledominerede sumpskove med efterfølgende slåning eller græsning.

2.8.1 Vegetation

Engenes plantesamfund afviger delvis fra de oprindelige kær-samfund. Ved slåning eller græsning forhindres træer og buske i at indvandre, ligesom græsser og planter, der kan tåle kulturpåvirkningen, får øgede fordele frem for de øvrige arter. Dette bevirker, at det oprindelige kær-samfund ændres til at indeholde en større del af plantearter, der tåler slåning og nedbidning, samt arter, der på anden måde begunstiges af påvirkningen. Af sådanne artsgrupper kan nævnes laver, lyskrævende planter samt en- og toårige urter, hvis spiring begunstiges af kreaturernes optrampning af jordbunden eller regelmæssig slåning. Engene er derfor generelt artsrige og indeholder en række sjældnere og fåtallige plante- og dyrearter.

Enge på forholdsvis god jordbonitet kan eksempelvis have en vegetation af lavere urter som trævlekrone, eng-kabbeleje, engblomme, vinget perikon samt maj-gøgeurt og andre orkideer m.v. Er græsning eller høslæt forholdsvis ekstensiv eller ophørt, kan disse engtyper være under tilgroning med højere planter som f.eks. rørgræs, eng-rørhvene, lådden dueurt, stor nælde, tagrør, almindelig mjøddurt, kær-star, almindelig fredløs, angelik og kærtidsel m.fl. Denne vegetation kan over nogle år udvikle sig til krat og sumpskov.

2.8.2 Beliggenhed og fugtighedsforhold

De ferske enge er oftest beliggende på relativt lavtliggende og relativt fugtige arealer. Enge er typisk beliggende i ådale, omkring søer og moser eller på gammel søbund eller hævet havbund. Det er dog ikke afgørende for beskyttelsen om et areal er særligt, eller permanent, fugtigt eller særligt lavtliggende (se NYT nr. 189). Det der normalt vil være udslagsgivende for beskyttelsen er den tilstedeværende botanik og arealets driftshistorie.

2.8.3 Ferske enge i marsken

Den inddigede del af marsken er relativt lavtliggende, og store arealer er græsklædte, hvilket har ført til, at der tidligere har været dialog om, i hvilket omfang disse arealer skulle registreres som beskyttede ferske enge. Det har bl.a. været fremhævet, at kulturengene i marsken i Sydvestjylland adskiller sig fra andre enge ved at bestå af klægjord uden humusindhold. Klægjord gør, at vandet ligger ovenpå eller løber af jorden via grøblerender. Se NYT nr. 189. De særlige jordbundsforhold medfører en anden flora. Der er også tradition for omlæg med lange mellemrum (15-25 år).

Natur- og Miljøklagenævnet har i en række nyere afgørelser vurderet, at der ikke forekommer særlige forhold for områder i marsken, der kan bevirke, at § 3-registreringen her skal foretages anderledes, end hvad der følger af sædvanlig praksis. Se NMK-510-00780, NMK-510-00838 og NMK-510-00796. Nævnet fremhæver bl.a., at det til de omtalte beliggenheds- og fugtighedskriterier bemærkes, at det ikke er afgørende for beskyttelsen, at et areal er særligt fugtigt eller lavt beliggende, idet disse kriterier nærmere må ses som karakteristika, der ofte, men ikke nødvendigvis, gør sig gældende for engarealer. Det, der normalt vil være udslagsgivende for spørgsmålet om registrering er den tilstedeværende botanik og arealets driftshistorie.

I regi af det såkaldte Lauritsen-udvalg (Udvalget vedrørende natur- og miljøregulering i Sønderjyllands Amt og Ribe Amt) blev der udarbejdet en liste over planter, som blev betegnet som naturligt forekommende i marsken. Denne supplerende planteliste kan anvendes i sammenhæng med beskrivelsen af beskyttede ferske enge i registreringsvejledningen. Plantelisten foreslår følgende arter: mosebunke, knæbøjet rævehale, kryb-hvene, butblomstret sødgræs, manna-sødgræs, høj sødgræs, tagrør, rørgræs, almindelig star, sylt-star, hirse-star, dværgstar, lysesiv, glanskapslet siv, lav ranunkel, kær-ranunkel, gåsepotentil, engkarse, vandpileurt, eng-forglemmigej, sump-forglemmigej, kær-snerre, kærtidsel, kærguldkarse, kær-galtetand, vand-brandbæger og vandnavle.

Efter en omlægning af engen er det ikke meningsfuldt at anvende plantekriteriet i den tid, det normalt tager for de ovennævnte planter at indvandre.

2.8.4 Ikke beskyttede arealer

Almindelige dyrkede marker og kulturgræsmarker, som omlægges hyppigere end en gang hvert 7.-10. år, eller hvor der flere gange inden for denne periode høstes afgrøder, betragtes ikke som ferske enge i naturbeskyttelseslovens forstand. Ift. regelmæssigheden af omlægninger henvises der til NYT nr. 191.

Bedømmelsen af omlægningshyppigheden må foretages på grundlag af tidligere registreringer, oplysninger fra ejeren om driftshistorikken og tilgængelige luftfotos. Der henvises til byretsdommene i MAD2016.280 og MAD.2015.24. Der henvises også til NKN-131-00445, NYT nr. 189 og NMK-510-00928.

For nærmere om dette emne, skal der henvises til [registreringsvejledningens](#) afsnit herom.

2.8.5 Afgrensning i forhold til andre naturtyper

Engene kan ved naturlig tilgroning af fugtigere bund udvikle sig tilbage mod mose, rørsump og krat eller sumpskov og på de mere tørre dele mod mere eller mindre tilgroede overdrev og græsfællede. Overgangen mellem engen og sådanne forholdsvis uforstyrrede plantesamfund kan ofte erkendes ved hegn og skel, men er i andre tilfælde jævn og glidende samt vanskelig at lokalisere præcist i terrænet. Da de nævnte naturtyper imidlertid også er omfattet af bestemmelserne i loven, er disse grænsedragninger i det store og hele af mindre betydning for administrationen af lovens beskyttelsesbestemmelser.

2.9 Biologiske overdrev

I den oprindelige betydning var historiske overdrev den del af en landsbys jorder, der som »udmark« lå uden for vangene, og som ikke var eng eller skov. Overdrevene blev traditionelt brugt til græsning for husdyrene og eventuelt også til høslæt. Gennem årene er mange overdrev ved opløsning blevet inddraget i omdriften, eller de er blevet plantet til. De tilbageværende overdrev er typisk tørbundsarealer, der aldrig eller kun meget sjældent har været pløjet op, og som helt overvejende har været udnyttet som græsningsarealer.

Betegnelsen overdrev omfatter både en naturtype med en karakteristisk vegetation samt en kulturhistorisk anvendelse af græsningsarealer. I bemærkningerne til lovforslaget blev der lagt vægt på det biologiske indhold i overdrevene, og det var da også primært det biologiske indhold, der var grundlag for amternes registrering af overdrev. Naturklagenævnet fastslog imidlertid i en afgørelse af 18. juni 2001, at kun overdrev, der var historiske, var omfattet af beskyttelsen.

Dette førte til, at der i 2004 blev foretaget en lovændring, der præciserede, at beskyttelsen omfatter alle biologiske overdrev. Hovedvægten lægges derfor på de botaniske kriterier og de tørre jordbundsforhold samt de landskabelige forhold. Se også registreringsvejledningen.

Samtlige biologiske overdrev, der opfylder de vegetationsmæssige og jordbundsmæssige kriterier, er således beskyttet uanset deres historiske oprindelse, og de historiske overdrev er en delmængde heraf.

Overdrev er herefter defineret som lysåben, græs- og urtedomineret vegetation på tør bund, typisk med græsning eller høslæt som kulturpåvirkning eller uden landbrugsmæssig drift. Et historisk overdrev kan ligesom et biologisk overdrev og andre beskyttede naturtyper vokse sig ud af beskyttelsen.

Den registrering, som de tidligere amter gennemførte af beskyttede overdrev, omfatter alle biologiske overdrev, dvs. græsarealer, der opfylder de vegetationsmæssige og jordbundsmæssige kriterier, uanset deres historiske oprindelse. Denne registrering forudsættes lagt til grund for kommunernes administration af beskyttelsen af de biologiske overdrev.

Strandoverdrev indgår som en del af naturbeskyttelseslovens strandengsbegreb og derfor har strandoverdrev været omfattet af beskyttelsen siden 1983. Se mere i afsnit 2.6 om strandenge, strandsumpe og strandoverdrev.

Der er i vidt omfang sammenfald mellem de overdrev, som Danmark er forpligtet til at beskytte i medfør af habitatdirektivet, og biologiske overdrev. Der henvises til afsnit 4.3 nedenfor.

2.9.1 Udvikling og driftshistorik

Angivelsen i lovbemærkningerne af, at intensiv opdyrkning skal være opgivet for mindst 30-50 år siden, er indsat for at præcisere, at der typisk vil gå længere tid, før et areal har udviklet sig til overdrev. Der vil således som altovervejende hovedregel ikke have indfundet sig en sammenhængende overdrevsvegetation på et areal, førend det har henligget uden intensiv opdyrkning i mindst 30-50 år.

Natur- og Miljøklagenævnet udtalte i NoMO nr. 112 generelt, at alderskriteriet på 30-50 år må forstås som en faktisk oplysning om, hvor lang tid det som altovervejende hovedregel tager for at udvikle et biologisk overdrev, og det afgørende er, om der efter længere tid har udviklet sig karakteristisk overdrevsvegetation.

Det har formodningen imod sig, men det er ikke udelukket, at der på grund af lokale forhold kan indfinde sig et beskyttet biologisk overdrev på en kortere periode end 30 år.

Af relevante nævnsafgørelser ift. efter hvilken periode et overdrev kan indfinde sig, kan der bl.a. henvises til NMK-510-00317, NMK-510-00395 og NMK-510-00425.

Det er ifølge bemærkningerne til loven vigtigt at sondre mellem intensiv dyrkning og ekstensiv drift af overdrev. Det er her præciseret, at intensiv dyrkning skal forstås som omlægning eller opløjning af et areal med flerårig dyrkning af afgrøde eller med intensiv anvendelse af hjælpestoffer som gødsning og pesticider og evt. kalkning. Ekstensiv drift af overdrev kan ske med græsning, høslæt, evt. rydning af træ- og buskopvækst og ukrudt forstået som pletvise bevoksninger med vegetation, som ikke er egnet til græsning, f.eks. tidsler.

Intensiv dyrkning indebærer altså et klart brud på en tidligere kontinuitet som overdrev eller en klar overgang fra en anden arealanvendelse til overdrev. At der på et areal har været en enkelt let jordbehandling som f.eks. fræsning eller enkelte års dyrkning vil derfor ikke i sig selv medføre, at et areal ikke kan være et overdrev i lovens forstand, forudsat de botaniske og jordbundsmæssige forhold opfylder kriterierne. Det betyder blandt andet, at den praksis, der visse steder har været for driften af et overdrev – hvorefter man har taget enkelte afgrøder på arealet, når det havde oparbejdet en hvis næringspulje – ikke som udgangspunkt indebærer, at arealet ikke kan være beskyttet som overdrev. I NoMO nr. 144 fandt nævnet, at tidligere gødsning og fræsning ikke var til hinder for forekomsten af karakteristisk overdrevsflora, og arealerne var dermed beskyttede.

2.9.2 Vegetation og dyreliv

Græs- og urtevegetationen er oftest righoldig og varieret med mange sjældne arter. Blandt mere karakteristiske plantearter kan f.eks. nævnes mark-krageklo, gul evighedsblomst, markbynke, blåhat, prikbladet perikon, gul snerre, smalbladet høgeurt, fløjlsgræs, knold-ranunkel m.fl. Tørvelag er typisk manglende eller er kun svagt udviklet.

Der er knyttet et rigt dyreliv til overdrevene, ikke mindst af insektarter.

I takt med de senere års strukturændringer i landbruget er græsningen på mange arealer aftaget eller helt ophørt, og en del biologiske overdrev præges derfor i lighed med hedearealer af stigende tilgroning med buske og træer. Nævnet har i praksis, f.eks. NMK-510-00635, i en vurdering af om et areal fortsat er overdrev, lagt vægt på, om der under træerne fortsat er lyst nok til, at der kan vokse overdrevsvegetation.

De vegetationsmæssige kriterier indebærer, at der på det pågældende areal skal have indfundet sig en sammenhængende overdrevsvegetation. Forekomsten af enkelte overdrevsarter på en mindre del af et areal medfører ikke, at der er tale om et beskyttet areal. Visse hårdt græsede biologiske overdrev kan være næsten uden opvækst af vedplanter (buske eller træer).

2.9.3 Landskabelig karakter

De eksisterende biologiske overdrev findes nu hovedsagelig på kuperede, svært opdyrkelige områder eller som dele af dyrehaver. Derfor findes de i reglen på nuværende og tidligere tiders kystskrænter (f.eks. stenalderhavets kystskrænter), å-dalsskråninger og andre kuperede, svært opdyrkelige områder. Specielle overdrevstyper findes på Bornholm i form af klippeløkker og som kalkbakker i Himmerland og på Møn m.v. Biologiske overdrev kan også opstå i tidligere råstofgrave og på andre etablerede skråninger, hvor der har indfundet sig overdrevsvegetation.

2.9.4 Afgrænsning i forhold til andre naturtyper

De biologiske overdrev kan have kontinuerlige og diffuse afgrænsninger i forhold til naturtyper som enge, heder samt strandenge og strandoverdrev. Derimod vil der oftest omkring de biologiske overdrev være tydelige terrænskel i form af veje, hegn, diger, grøfter og lign., ligesom der vil være markante overgange i forhold til højskov og plantage samt til markarealer, der er i omdrift.

3. Administration af reglerne om beskyttede naturtyper

3.1 Registrering af beskyttede naturtyper

Beskyttelsen af naturtyper i henhold til naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 1-3 er umiddelbar og gælder så snart et givent naturområde opfylder naturbeskyttelseslovens definitioner heraf i følge lovens forarbejder og gengivet i registreringsvejledningen. Det er således ikke en forudsætning for beskyttelsen, at områderne er registrerede eller at ejer og bruger har fået meddelelse herom.

Den vejledende registrering af § 3-beskyttede arealer udgør et nødvendigt grundlag for en hensigtsmæssig kommunal administration og håndhævelse af beskyttelsesordningen. Se afsnit 3.7 om administration af dispensationsbeføjelsen og [Vejledning om håndhævelse af naturbeskyttelsesloven, planloven og byggeloven](#).

Pligten til at vedligeholde den vejledende registrering af de beskyttede naturtyper påhviler kommunerne. Kommunerne skal også efter behov indstille ændringer i udpegningen af beskyttede vandløb. Kommunens pligt omfatter også registrering af § 3-arealer omfattet af fredskovspligt.

Naturstyrelsen foretog i årene 2011-2014 en opdatering af den vejledende § 3-registrering på baggrund af en aftale indgået mellem Miljøministeriet og Kommunernes Landsforening ([Aftale af 19. november 2010](#)). Dette arbejde er overleveret til kommunerne, som fremover løbende skal vedligeholde den vejledende § 3-registrering inden for en 10-årig cyklus.

I [aftalens bilag 1 B](#) er det nærmere præciseret at kommunerne inden for 10-årige perioder:

- I) holder geografien af § 3-registreringerne ved lige
- II) undersøger eventuelle uoverensstemmelser nærmere
- III) eftersøger og registrerer eventuel ny natur
- IV) årligt formidler oplysninger om den løbende vedligeholdelse af § 3-registreringerne til Miljø- og Fødevareministeriet.

Efter aftalen er der af Miljøstyrelsen og KL besluttet en række ændringer hertil samt præciseringer af den årlige formidling af status for vedligeholdelsen. Det er således gældende, at den første 10-årige periode løber fra 1. januar 2015 til 31. december 2024. Ift. kommunernes årlige formidling af oplysninger om den løbende vedligeholdelse af § 3-registreringerne til Miljø- og Fødevareministeriet, indberetter kommunen det samlede gennemgåede areal inden for den 10-årige periode, udregnet som procent af kommunens registrerede § 3-naturareal pr. 31.12. december. I procenttallet indgår også eventuelle nye naturarealer tilføjet i løbet af årene. Den årlige indberetning for det forgangne år har indberetningsfrist d. 1. marts og udføres vha. en webformular. Ca. hvert 5. år gennemføres en spørgeskemaundersøgelse, som nærmere følger op på status for de enkelte delopgaver under det 10-årige vedligehold.

For vandløbenes vedkommende foreligger der, en af miljøministeren godkendt, udpegning af de vandløb, der er omfattet af beskyttelsesordningen.

Det skal understreges, at den vejledende registrering af beskyttet natur – i modsætning til udpegningen af vandløb – ikke er bindende for ejere eller myndigheder. Det afgørende er således ikke, om arealet er registreret som en beskyttet naturtype, men derimod om arealet på tidspunktet for indgrebet faktisk opfylder de biologiske kriterier for at være en beskyttet naturtype. Et naturområde kan således være omfattet af § 3-beskyttelsen, selv om arealet ikke er vejledende registreret.

Betydningen heraf er, at det først i forbindelse med konkrete sager eller ved en forespørgsel afgøres, hvorvidt arealet er omfattet af § 3 (MAD 2005.1596). I de tilfælde, hvor kommunen har truffet en konkret afgørelse om, at et område er omfattet af beskyttelsen, er denne afgørelse retlig bindende for den pågældende ejer eller bruger, og vil træde i stedet for den vejledende registrering. Naturklagenævnet har anlagt en praksis, hvorefter en ejer af et givet areal kan påklage en meddelelse fra kommunen, om at et areal er omfattet af § 3-beskyttelsen. Se afsnit 3.2.

Miljø- og Fødevareministeriet har udsendt et [cirkulære og en vejledning](#) med udgangspunkt i lovbemærkningerne, der nærmere fastlægger henholdsvis kravene til og retningslinjerne for kommunernes registreringsarbejde.

Afgørelsen af, om et areal faktisk er omfattet af beskyttelsesbestemmelsen, skal ske ud fra en samlet vurdering af områdets naturindhold, som uddybet i naturbeskyttelseslovens forarbejder og registreringsvejledningen. Det er f.eks. ikke tilstrækkeligt kun at indsamle data om et områdes vegetation inden for en 5 m dokumentationscirkel. På grund af små variationer i fugtigheds-, lys-, og næringsforhold vil en beskyttet naturtype, f.eks. en eng, ofte indeholde en række arter, som ikke er typiske for denne naturtype, og som også kan forekomme i en række andre naturtyper.

I forbindelse med registrering af naturtyper er det for at undgå tvivl om registreringens grundlag vigtigt, at der ved besøg på de enkelte naturtyper indsamles så mange oplysninger om arealet som mulig f.eks. i form af fotos og plantelister, som kan supplere andre kilder som f.eks. flyfotos og kort. Den indsamlede dokumentation er også nødvendig for at kunne begrunde afgørelsen i henhold til forvaltningslovens bestemmelser, jf. også [Vejledning om håndhævelse af Naturbeskyttelsesloven, Planloven og Byggesloven](#).

I lovliggørelsessager, dvs. sager hvor der først tages stilling til, om et areal var et beskyttet areal, efter at arealet er overgået til anden anvendelse, f.eks. inddraget i almindelig landbrugs-mæssig omdrift, og hvor efterfølgende besigtigelse derfor ikke kan afklare, om arealet var en beskyttet naturtype, har domstolene tiltrådt kommunernes og nævnets anvendelse af luftfotos til afgørelse af, om arealer var beskyttede arealer på indgrebstidspunktet. Der henvises til MAD2000.601 og MAD2000.614. Som det fremgår af MAD2013.2652 og MAD2016.280 forudsætter anvendelsen af luftfotos, at disse har en tilstrækkelig kvalitet til at sandsynliggøre, at arealerne var beskyttede naturtyper.

Vurderingen i sager, hvor et areal har været omfattet af en aftale om en naturvenlig driftsform, er omtalt nedenfor i afsnit 3.4.

Kommunerne skal opdatere den vejledende registrering af de beskyttede områder i Danmarks Miljøportal, hvor den vil være tilgængelig for alle interesserede, ligesom det også her er muligt at lagre information om arealerne i naturdatabasen. I kvalitetsstyringsystemet er angivet en række forslag til dokumentation til brug for registreringsarbejdet (se afsnit 1.1).

3.1.1 Adgang til den vejledende registrering og ændringer heri

Lodsejere og andre interesserede kan orientere sig om den vejledende § 3-registrering i Danmarks Miljøportal, men de har også mulighed for at holde sig opdateret ift. registreringen med

abonnementstjenesten Din Natur (www.dinnatur.dk). Ved oprettelsen i Din Natur kan man afgrænse de arealer, man ønsker at holde sig opdateret med, og man vil herefter modtage en mail, når kommunen har ændret i en registrering, der ligger helt eller delvist indenfor de arealer man har oprettet abonnement på. Med Appen for Beskyttet Natur kan man endvidere se, hvor de § 3-registrerede områder er i forhold til ens geografiske position. Med applikationen kan man også vælge at modtage en besked, når man bevæger sig ind i et § 3-registreret område. Læs mere om Appen for beskyttet natur på [Miljøstyrelsens hjemmeside](#).

3.1.2 Registrering på statens arealer

Kommunens pligt omfatter også registrering af § 3-arealer omfattet af fredskovspligt. På de statsejede arealer, som Naturstyrelsen forvalter, varetager styrelsen tilsyn med overholdelse af naturbeskyttelseslovens regler samt fredningsbestemmelser (jf. § 3 i bekendtgørelse om pleje af fredede arealer og tilsyn). Ifølge praksis foretager Naturstyrelsen også registrering af § 3-beskyttede områder. Disse data stiller Naturstyrelsen til rådighed for kommunerne og samarbejder med kommunen om opdatering af registreringen på Miljøportalens Arealinformation. Det er kommunen, som sikrer den endelige opdatering af den vejledende § 3-registrering i Miljøportalen. På statsejede arealer, der ikke forvaltes af Naturstyrelsen, såsom på forsvarrets arealer, påhviler det kommunen at foretage den vejledende registrering af de beskyttede naturtyper. Kommunen har myndighedsansvaret for at træffe afgørelser efter § 3 på alle stats-ejede arealer.

3.1.3 Naturkvalitetsplanlægning og naturtilstandsvurderingssystemet

Naturkvalitetsplanlægning kan anvendes i arbejdet med at:

- registrere beskyttede naturområder (§ 3)
- styrke, konkretisere og synliggøre administrationsgrundlaget for sagsbehandlingen
- sammentænke varetagelsen af natur med andre emner i den kommunale planlægning - herunder vand- og Natura 2000-planer
- vurdere, hvor naturarealet eventuelt bør udvides og økologiske forbindelser etableres/forbedres
- kvalificere beslutningsgrundlaget for anvendelse af naturforvaltnings- og tilskudsmidler
- yde bedre information til offentligheden om hvor naturværdierne findes

Som en frivillig mulighed og hjælp til kommunernes naturkvalitetsplanlægning er naturtilstandsvurderingssystemet blevet udviklet. Naturtilstandsvurderingssystemet kan anvendes til registrering af vegetation, bilag IV-arter og andre arter, samt struktur og evt. behov for naturpleje i et naturområde. Metoden sikrer en ensartet registrering og indsamling af information på de arealer, der besigtiges.

Metoden kan anvendes på flere niveauer. Det er muligt at registrere en række påvirkninger og plejebehov, ligesom områdets naturtilstand kan estimeres. Det er også muligt ved en fuld anvendelse af metoden, at registrere vegetationen i en såkaldt dokumentationscirkel for på den baggrund at beregne naturtilstanden på en 5-trins-skala.

På denne baggrund kan der opstilles målsætninger for den ønskede udvikling og dermed for planlægning og prioritering af naturforvaltningsindsatsen f.eks. naturpleje og naturgenopretning mv. på de konkrete naturområder.

Metoden er nu udviklet til at omfatte alle naturtyperne omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, dvs. søer, heder, moser, strandenge, ferske enge og biologiske overdrev. Dertil findes registreringsskemaer for naturtyper i klit og for sumpskov.

Metoden kan anvendes på de arealer, hvor kommunen har behov for sådanne data. Det kan være på udvalgte eller alle § 3-områder, eller det kan være på andre naturarealer, som kommunen har en særlig interesse i.

De indsamlede oplysninger skal lægges ind i Naturdatabasen, som er en del af Danmarks Miljøportal, og derfra kan de anvendes i sagsbehandling og planlægning. Applikationen [NaturAppl](#) kan evt. anvendes således, at data kan indtastes digitalt i feltet og uploades direkte til Naturdatabasen. Data i Naturdatabasen kan fremsendes enten vha. [Danmarks Naturdata](#) eller i NaturAppl.

På baggrund af de indsamlede oplysninger vurderes de beskyttede naturområders tilstand, og der opstilles mål for naturtilstanden på en 5-trins skala svarende til den, der anvendes i miljømålsloven til Natura 2000-områder.

I naturtilstandsvurderingssystemet er indbygget informationer om arternes særlige indikatorværdier for den enkelte naturtype eller under-naturtype. I registreringsskemaerne er opført de hyppigst registrerede arter i de enkelte hovednaturtyper og den enkelte art på listen kan være anført som positivart (stjerneart eller to-stjerneart), økologisk indikator, kvælstoffølsom art eller problemart:

- **Positiv-arter:** Alle arterne er tildelt artsscorer efter deres følsomhed over for påvirkninger, der forringer naturtilstanden. Positive arter (stjernearter), med artsscorer 4 og 5, er moderat følsomme overfor negative påvirkninger af naturtypen. Særligt værdifulde positive arter (to-stjernearter) med artsscore 6 og 7 er meget følsomme over for negative påvirkninger.
- **Økologiske indikatorer:** Arterne er opdelt ift. økologiske tilhørsforhold til hhv. fugtig/tør jordbund, kalkholdig/sur jordbund eller saltholdige arealer.
- **Kvælstoffølsomme arter:** Stjerne- og to-stjernearter hvor dokumentationsfelternes gennemsnitlige Ellenberg N-værdi (klit, hede, overdrev) eller Ellenberg N/R-værdi (strandeng, fersk eng, mose) tilhører naturtypens laveste tredjedel.
- **Problem-arter og invasive arter:** Disse arter, hvis tilstedeværelse indikerer en omfattende uønsket negativ påvirkning af naturtypen, er angivet med (#).

Tilstandsvurderingssystemet, og dets kategorisering af arter, er ikke direkte udviklet til alene at afgøre hvornår et område er beskyttet efter § 3, og indeholder både arter, der fremgår af bemærkningerne til loven og § 3-registreringsvejledningen, andre typiske arter for de enkelte naturtyper, såvel som mere bredt forekommende arter. Tilstandsvurderingssystemet giver en indsigt i naturområdets miljøforhold, trusler og dets værdi for biodiversiteten og kan på denne baggrund anvendes til fastsættelse af målsætninger for den ønskede udvikling og prioritering af naturforvaltningsindsatsen.

Link til [vejledning og skemaer til naturkvalitetsplanlægning](#) for de enkelte naturtyper.

3.2 Oplysning om beskyttelsesordningen

I § 9 i naturtypebekendtgørelsen er der fastsat regler om en forespørgselsordning vedrørende de beskyttede arealer. Hensigten med forespørgselsordningen er i tvivlstilfælde at sikre den enkelte ejer m.v. en hurtig afklaring af, om en påtænkt ændring af tilstanden af et areal m.v. kræver dispensation og om arealet er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3.

3.2.1 Oplysningspligt

Efter § 9 i naturtypebekendtgørelsen påhviler det kommunalbestyrelsen at give ejere m.fl. oplysning om, hvorvidt en påtænkt foranstaltning, areal, sø eller vandløb er omfattet af den generelle beskyttelsesordning. Kommunalbestyrelsen skal besvare en sådan forespørgsel inden 4 uger, efter at forespørgslen er fremsat. Hvis kommunen inden for de 4 uger har anmodet om

supplerende oplysninger, regnes 4 ugers fristen først fra kommunens modtagelse af de ønskede oplysninger.

Hvis vedkommende ikke har modtaget svar inden fristens udløb, kan foranstaltningen mv. gennemføres uden dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3. Det gælder dog ikke for foranstaltninger, arealer samt søer, der klart falder ind under beskyttelsesordningen, eller for vandløb, som er udpeget som beskyttede i offentliggjorte registreringer, jfr. § 9, stk. 3, i naturtypebekendtgørelsen. Der kan henvises til NKN-131-00107 og NKN-131-00132.

Kommunalbestyrelsens meddelelse til ejere m.fl. på grundlag af en forespørgsel er at betragte som en tilkendegivelse og ikke en afgørelse. Ejere og brugere kan imidlertid efter klagenævnets praksis påklage en sådan meddelelse fra kommunalbestyrelsen, hvis den indeholder en vurdering af, at et areal er omfattet af § 3- beskyttelsen. En tredjemand, der i øvrigt er klageberettiget efter naturbeskyttelsesloven, kan ikke påklage en kommunes beslutning om ikke at registrere et område som beskyttet (jf. NKO 113).

Ejeren m.fl. kan ikke uden tidsbegrænsning gennemføre foranstaltninger uden dispensation på baggrund af manglende svar fra kommunalbestyrelsen, eller på en tilkendegivelse om, at en foranstaltning eller et areal ikke er omfattet af beskyttelsesordningen.

Ejeren har højest ret hertil i en periode, der svarer til forældelsesfristen for dispensationer dvs. 3 år, jfr. loven § 66, stk. 2, og perioden kan afhængig af de konkrete omstændigheder være kortere, f.eks. hvis området skifter karakter i tiden mellem forespørgslen og gennemførelsen af et indgreb.

3.3 Arealberegning

Mellem de fleste af de beskyttede naturtyper er der som nævnt i mange tilfælde meget jævne og glidende overgange, f.eks. fra eng til mose. De nævnte overgange med små ændringer i vegetationssammensætningen vil bero på helt lokale variationer i jordbundens type og vandindhold. Læs mere om arealberegning og afgrænsning mellem naturtyperne i [registreringsvejledningens afsnit om de enkelte naturtyper](#).

3.3.1 Samlet naturareal

Ved arealberegningen af sådanne biotopkomplekser lægges det samlede naturareals størrelse til grund, jf. lovens § 3, stk. 2.

Småbiotoper, der ikke i sig selv opfylder størrelseskriteriet, er således omfattet af beskyttelsesordningen, hvis de støder op til, eller indgår i arealer med andre naturtyper, som er omfattet af beskyttelsesordningen, jf. reglerne i § 3, stk. 2 og 3.

Det vil sige, at f.eks. moser og søer, der ligger i forbindelse med et udpeget vandløb, vil være beskyttet, selvom de er mindre end hhv. 2500 m² og 100 m².

Ved afgrænsningen af arealet lægges endvidere til grund, at der skal være tale om et sammenhængende areal. Herved forstås et område, som i naturbeskyttelsesmæssig henseende kan karakteriseres som en funktionel helhed. Dette indebærer, at en hede, fersk eng, mose, eller et overdrev eller kombinationer af disse naturtyper kan anses som sammenhængende i naturbeskyttelseslovens forstand, uanset om området i et vist omfang er gennemskåret af f.eks. mindre veje, brandbælter, vandløb, små skovparceller, hegn, herunder levende hegn, m.v. I øvrigt må det bero på et konkret skøn i det enkelte tilfælde, om et areal kan anses som sammenhængende, herunder om de »fremmede elementer« er så væsentlige, at der såvel landskabeligt som biologisk ikke er tale om en helhed. Disse elementer må derfor udgøre en forholdsvis beskeden del af det samlede areal, for at der kan ses bort fra dem ved afgørelsen af, om området er »sammenhængende«.

Nævnet vurderede i NKN-131-00386, at et sammenhængende område (overdrev) godt kan indeholde en relativ beskeden andel af fremmede elementer, men i den konkrete sag udgjorde randområderne op mod halvdelen af overdrevsarealet og dermed en for stor del af det samlede areal. Se derimod NKN-131-00159 hvor tre delområder skulle betragtes som et sammenhængende naturområde, idet to øvrige delområder ikke udgjorde så væsentligt et "fremmed element", at naturområdet ikke kunne betragtes som sammenhængende.

3.3.2 Ejerforhold

Det bemærkes, at ejerforholdet er uden betydning for afgørelsen af, om et areal anses for sammenhængende.

3.3.3 Søer

Ved beregningen af arealet af en sø eller et vandhul skal der i overensstemmelse med de hidtidige principper både medregnes udstrækningen af den sammenhængende åbne vandoverflade, og af det tilstødende vådområde med en vegetation bestående af vand- og sumplanter, herunder det tilstødende område, der er uden landvegetation på grund af temporær vanddækning, dvs. temporært udtørret søbund. Dette er bl.a. lagt til grund i VLR i MAD2016.93.

Søer, der ikke opfylder størrelseskravet, men som ligger ved et beskyttet vandløb og dermed udgør en del af vandløbet eller som er en integreret del af en beskyttet naturtype, jf. § 3 stk. 2, er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 1.

Som anført ovenfor i afsnit 2.2 kan også regnvandsbassiner være omfattet af beskyttelsen, idet det forudsættes, at der har udviklet sig et naturligt dyre- og planteliv. Det kan ikke i den forbindelse være afgørende, at der i driften tilføres regnvand fra f.eks. den offentlige regnvandsafledning, men det afgørende er derimod, om den nødvendige vandtilførsel efter nogle år har medført, at der har udviklet sig et naturligt dyre- og planteliv.

Der henvises til afsnit 2.2 om afgrænsningen af, hvilke søer der er omfattet af beskyttelsesbestemmelsen.

3.4 Undtagelser fra beskyttelsesordningen

3.4.1 Arealer i byzone og sommerhusområder

For heder, strandenge og strandsumpe samt ferske enge og biologiske overdrev, der den 1. juli 1992 var beliggende i byzone eller sommerhusområde, gælder beskyttelsesordningen efter naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 2, kun for tilstandsændringer til landbrugsformål, jf. § 1 i naturtypebekendtgørelsen. For heder, strandenge og strandsumpe samt ferske enge og biologiske overdrev beliggende i byzone eller sommerhusområde, som er vokset ind i beskyttelsen efter 1992, gælder beskyttelsen fuldt ud. Moser, søer og vandløb, der den 1. juli 1992 lå i byzone eller sommerhusområde, er i fuldt omfang omfattet af den generelle beskyttelse. Dette gælder også for arealer, som i 1992 var mose, men som nu er en af de andre naturtyper f.eks. en sø eller en eng.

Definitionen af byzone og sommerhusområde følger planlovens bestemmelser om udlæg af disse zoner i planlovens § 34:

"§ 34. Hele landet er opdelt i byzoner, sommerhusområder og landzoner.

Stk. 2. Byzoner er

- 1) områder, som i en byudviklingsplan er udlagt til bymæssig bebyggelse,*
- 2) områder, som i en bygningsvedtægt er udlagt som byggeområder til bymæssig bebyggelse,*
- 3) områder, som i en byplanvedtægt er udlagt til bymæssig bebyggelse eller offentlige formål,*
- 4) områder, som i en lokalplan er overført til byzone, og*

5) områder, som ved kommunalbestyrelsens beslutning efter § 33, stk. 1, nr. 2, har opretholdt zonestatus som byzone.

Stk. 3. Sommerhusområder er

- 1) områder, som i en bygningsvedtægt eller en byplanvedtægt er udlagt til sommerhusbebyggelse,
- 2) områder, som i en lokalplan er overført til sommerhusområde, og
- 3) områder, som ved kommunalbestyrelsens beslutning efter § 33, stk. 1, nr. 2, har opretholdt zonestatus som sommerhusområde.

Stk. 4. Landzoner er de områder, der ikke er omfattet af stk. 2 og 3.

Stk. 5. Arealer, der som led i frikommuneforsøg i henhold til § 16 i lov om frikommuner er overført til byzone eller sommerhusområde, forbliver byzone eller sommerhusområde også efter forsøgsperiodens udløb.”

For områder, der efter den 1. juli 1992 er inddraget i byzone eller sommerhusområde, gælder beskyttelsen mod tilstandsændringer i fuldt omfang (jf. NKO 339). Gældende planlægning for et område har ikke betydning for, hvorvidt et område opnår beskyttelse efter § 3. Omstændighederne omkring beskyttelsens opnåelse og planlægningen for området kan imidlertid tillægges en vis vægt ved afgørelsen af konkrete sager om dispensation fra beskyttelsesbestemmelserne (se NKO 178 og NKO 241). Se i øvrigt afsnit 3.7 om administration af dispensationsbeføjelsen.

Nævnet afgjorde i NMK-510-00436 at, et strandengsareal, der var tilbageført til landzone efter 1992 var omfattet af den fulde beskyttelse.

3.4.2 Lokalplaner fra før 1992

Realiseringen af eksisterende lokalplaner, som ved lovens ikrafttræden i 1992 omfattede moser på mellem 2500 m² og 5000 m², der var den tidligere størrelsesgrænse, forudsætter en dispensation fra § 3. I tilknytning til de ændrede arealkrav blev det i vejledningen fra 1993 anført, at der ved vurderingen af, om der bør dispenseres i sådanne tilfælde, bør tages et væsentligt hensyn til rimelige forventninger til realiseringen af lokalplanen. Det samme blev anført at gælde i de tilfælde, hvor planlægningen var langt fremme ved lovens ikrafttræden d. 1. juli 1992.

For så vidt angår dispensationspraksis for søer på mellem 100 m² og 500 m², der var omfattet af en eksisterende lokalplan ved lovens ikrafttræden i 1992 eller en på det tidspunkt igangværende lokalplanlægning, gælder hvad der er nævnt i det foregående afsnit om moser og lignende.

Herudover forudsættes i almindelighed fulgt en lempelig dispensationspraksis i områder, hvor der er tale om småsøer og vandhuller på under 500 m² uden større naturmæssig eller rekreativ betydning, hvis søerne er privatejede og ligger i parcelhushaver og lignende. Der henvises i øvrigt til afsnit 3.7.

Nævnet afslog i NMK-510-00163 dispensation til 10 boliger i en mose, uanset at ejendommene i en bygningsvedtægt fra 1973 og i senere kommuneplan og lokalplan var udlagt til boligbebyggelse. Nævnet fandt ikke, at den planlægningsmæssige forhistorie i sig selv kunne begrunde en dispensation.

3.4.3 Aftaler om særlige driftsformer - Pleje eller braklægning

Naturtyper, der er dannet, fordi der efter aftale med en offentlig myndighed i en periode er gennemført en særlig driftsform, herunder braklægning og/eller pleje, er undtaget fra bestemmelserne i naturbeskyttelseslovens § 3 i indtil et år efter aftalens udløb. Denne ordning omfatter de beskyttede naturtyper søer, moser og lignende, heder, strandenge og strandsumpe samt ferske enge og biologiske overdrev, jf. § 2 i naturtypebekendtgørelsen. Undtagelsen gælder også i de situationer, hvor én aftale afløses af en anden aftale med en offentlig myndighed, forudsat at den nye aftale indgås inden et år efter udløbet af den foregående aftale. Undtagelsen gælder medmindre, der er bestemt andet i selve aftalen, eller det f.eks. er tinglyst på ejendommen, at arealerne skal forblive beskyttede.

Undtagelsen omfatter alene områder, der som følge af en plejeaftale og lignende, som indebærer, at områder kan vokse sig ind under den generelle beskyttelsesordning og som er indgået med en offentlig myndighed. Undtagelsesordningen bør administreres på en sådan måde, at grundejerne tilskyndes til også af egen drift at foretage naturforbedringer. Aftaler, der omfattes af undtagelsesordningen, bør også kunne indgås med kommunalbestyrelsen i tilfælde, hvor forslag til naturforbedring udarbejdes på grundejerens eget initiativ og uden tilskud fra offentlige myndigheder.

Arealer, der ved naturbeskyttelseslovens ikrafttræden blev omfattet af beskyttelsesbestemmelsen i § 3 og samtidig var underlagt en særlig driftsform, vil være omfattet af § 3-beskyttelsen, umiddelbart når aftalen udløber (jf. NKO 400). Baggrunden for dette er, at det beskyttede areal ikke er dannet, fordi der er aftalt en særlig driftsform, men at naturtypen har været til stede i hele perioden. Aftale om pleje og lignende, hvorigennem områder kan vokse sig ind under den generelle beskyttelsesordning, indgås normalt med myndighederne efter reglerne om naturforvaltning i naturbeskyttelseslovens kapitel 8 samt i henhold til EU-ordninger, hvor der ydes et økonomisk tilskud til en ændret driftsform af et areal. Der kan henvises til aftaler indgået i henhold til bekendtgørelse om tilskud til miljøvenlige jordbrugsforanstaltninger udstedt i medfør af lov om visse landdistriktsrelaterede tilskudsordninger.

Det er som hidtil en betingelse, at der foreligger en aftale, og at der, i de tilfælde hvor aftalen indgås med kommunalbestyrelsen, forinden er foretaget en registrering af, hvilke beskyttede naturtyper der eventuelt i forvejen findes på det areal, aftalen angår. Det påhviler kommunalbestyrelsen at foretage registreringen. Baggrunden for kravet om forudgående registrering er at undgå en svækkelse af beskyttelsesordningen.

En mangelfuld registrering i forbindelse med indgåelse af en MVJ-aftale kan medføre, at arealer, der faktisk var § 3-arealer på tidspunktet for aftalens indgåelse, ikke senere vil være beskyttet som sådanne (jf. NKN-131-00108/NKN-131-00132).

Som anført gælder undtagelsen indtil et år efter aftaleperiodens udløb. Det betyder, at lodsejeren må inddrage naturarealet i omdrift inden et år for at undgå, at arealet bliver omfattet af beskyttelsen efter naturbeskyttelseslovens § 3, jf. NoMO nr. 184, om tilsåning af et areal. Se også MAD2016.112 om sprøjtning og et opgivet forsøg på dyrkning, der ikke var tilstrækkeligt til, at ejeren rettidigt havde genoptaget den tidligere udnyttelse af arealet. Opmærksomheden skal henledes på, at der kan være andre forhold som følge af andre regler, som medfører, at man ikke kan vende tilbage til tidligere drift f.eks. for naturtyper og arter omfattet af natur-direktiverne eller nationale regler om artsbeskyttelse.

Undtagelsesordningen vedrørende plejeaftaler og lignende omfatter ikke de situationer, hvor et naturområde reableres efter aftale gennem et engangstilskud efter reglerne i naturbeskyttelsesloven kapitel 8 om naturforvaltning. De ovenfor nævnte spørgsmål må i disse tilfælde af-

klares i aftalen med lodsejeren, således at misforståelser undgås. I den forbindelse bemærkes, at der ikke er tale om engangstilskud i de tilfælde, hvor årlige tilskud til pleje og lignende af tekniske årsager indsættes på spærret konto en gang for alle og derfra frigives løbende.

Højesteret tiltrådte i UfR2017.1834 nævnets vurdering af, at et engareal, som pr. 1. juli 1992 var omfattet af en MVJ-aftale, var beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3, da det måtte lægges til grund, at arealet også forud for indgåelsen af MVJ-aftalen i 1990 var et engareal. Arealet var ikke omfattet af undtagelsen i naturtypebekendtgørelsen, da arealet ikke var blevet til engareal som følge af MVJ-aftalen, men arealet var allerede forinden MVJ-aftalen et engareal.

Natur- og Miljøklagenævnet vurderede i NMK-510-00398, at en mose dannet som følge af manglende dræning var undtaget fra beskyttelse, selvom ophør med dræning ikke var et vilkår i MVJ-aftalen. Nævnet lagde vægt på, at den mangelfulde vedligeholdelse af dræn på arealet var en konsekvens af den ekstensive driftsform forbundet med den aftale, der var indgået med den offentlige myndighed. Afgørelsen skal sammenholdes med NMK-510-00055, hvor nævnet fandt, at mosen, som var dannet efter slukningen af en pumpestation, var beskyttet, fordi slukningen af pumpestationen ikke var et led i braklægningsaftalen.

Aftaler om naturpleje og braklægning i statsligt regi administreres primært af Landbrugsstyrelsen og betegnes som ordninger eller tilsagn. Disse begynder 1. september det år, landmanden ansøger om det og optræder først på tilsagnskort det følgende år. Tilsagn er normalt 5-årige, men overholder tilsagnshaver ikke betingelserne, bortfalder tilsagnet og bliver fjernet fra tilsagnskort det følgende år. For tilsagn indtil 2014 er det muligt, at tilsagnspolygonerne er større end det, der er tilsagn til. I visse tilfælde er det også muligt at flytte tilsagnspolygonerne indenfor tilsagnsperioden. Kortmateriale over arealer med nuværende og visse historiske tilsagn vises på Landbrugsstyrelsens hjemmeside, downloades fra <https://kortdata.fvm.dk/download/> (her vælges tilsagn og så de enkelte kortlag) eller findes som WFS på Landbrugsstyrelsens geoserver (<http://geodata.fvm.dk/geoserver/wfs>). I kortlagene er der til hver tilsagnsmark et sæt attributter der bl.a. viser tilsagnsarealet, det indtegnede areal (arealet af tilsagnspolygonen), start- og slutdato, styrelsens journalnummer og tilsagnstype. For tilsagn fra før 2012 er kvaliteten af kortdata ringere og mere upræcist afgrænsede. Landbrugsstyrelsen (og dens forgængere) har kun indgået aftaler inden for markblokke.

I bilag 5 findes en liste over nuværende og lukkede ordninger, pr. oktober 2018, som Landbrugsstyrelsen administrerer og vurderer som relevante ift. naturtypebekendtgørelsens undtagelser om aftaler om særlige driftsformer. I listen er den enkelte ordning beskrevet ift. tilsagnsperiode, krav under ordningen og navn på det kortlag hvori tilsagnsarealerne kan findes.

3.4.4 Aftaler om særlige driftsformer – Økologisk drift

Den 1. juli 2018 gennemførtes en ændring af naturtypebekendtgørelsen, herunder i forhold til økologisk drift. Der blev tilføjet en bestemmelse i bekendtgørelsens § 2, stk. 4 om at såfremt der indgås en aftale med en offentlig myndighed om økologisk drift af et areal, der er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, kan den tidligere udnyttelse af arealet genoptages efter aftaleperiodens udløb, medmindre andet er bestemt i aftalen. Genoptagelse skal ske senest et år efter aftaleperiodens udløb. Bestemmelsen indebærer, at sprøjtning eller gødskning af et § 3-areal, der har modtaget økologisk arealstøtte eller andet økologitilsagn, vil kunne genoptages såfremt at dette inden aftalen var en del af den hidtidige lovlige drift.

Med virkning fra 2018 har det ikke været muligt at få tilsagn om økologistøtte (Økologisk Arealtilskud) på § 3-registrerede arealer. Bestemmelsen i naturtypebekendtgørelsens § 2, stk. 4 finder imidlertid bl.a. anvendelse på § 3-arealer, hvor tilsagn er givet i 2017 eller tidligere.

I Bilag 5 findes en liste over nuværende samt lukkede økologiordninger, som Landbrugsstyrelsen pr. oktober 2018 administrerer, og vurderer som relevante ift. bestemmelsen. I listen er den enkelte ordning beskrevet ift. tilsagnsperiode, krav og navn på det kortlag hvori tilsagnsarealerne fremgår. Kortlag over arealer hvorpå der er indgået en aftale med offentlig myndighed om økologisk drift vises fra www.lbst.dk, kan downloades fra <https://kortdata.fvm.dk/download/> eller tilgås på Landbrugsstyrelsens geoserver (<http://geodata.fvm.dk/geoserver/wfs>).

3.4.5 Minivådområder

Den 1. juli 2018 gennemførtes en ændring af naturtypebekendtgørelsen, omhandlende forholdet til minivådområder. I bekendtgørelsens § 3 er anført at søer, moser og lignende, heder, strandenge og strandsumpe samt ferske enge og biologiske overdrev, der er dannet, fordi der på et areal efter aftale med en offentlig myndighed er etableret et minivådområde til fjernelse af næringsstoffer fra landbrugsjord, er undtaget fra bestemmelserne i naturbeskyttelseslovens § 3, medmindre andet er bestemt i aftalen. Undtagelsen omfatter projektarealet, der er indtegnet i Internet Markkort (IMK) eller er afgrænset i overensstemmelse med et af en offentlig myndighed givet tilsagn om tilskud, dvs. anlægget med et omkringliggende areal. Undtagelsen gælder, indtil minivådområdet er nedlagt, hvorved forstås, at minivådområdet ikke længere er i drift, og at projektarealet er retableret med henblik på anvendelse til andet formål end minivådområde.

Kortlaget 'minivådområder etableret' viser arealer hvorpå der efter aftale med offentlig myndighed, fra 2018 og frem, er etableret minivådområder. Kortlaget kan downloades fra <https://kortdata.fvm.dk/download/>, vises fra Landbrugsstyrelsens hjemmeside eller tilgås på Landbrugsstyrelsens geoserver (<http://geodata.fvm.dk/geoserver/wfs>).

3.4.6 Kystbeskyttelsesloven og bekendtgørelsen om bade- og bådebroer

I naturtypebekendtgørelsens § 5 er det fastsat, at naturbeskyttelseslovens § 3 ikke gælder for diger, høfder, bølgebrydere og øvrige kystbeskyttelsesforanstaltninger, hvortil der er meddelt tilladelse efter kystbeskyttelsesloven. Ligeledes gælder naturbeskyttelseslovens § 3 ikke for de mindre bade- og bådebroer, der er omfattet af Miljø- og Fødevareministeriets bekendtgørelse om bade- og bådebroer. Denne bekendtgørelse gælder for mindre bade- og bådebroer, som ikke etableres i erhvervshavne eller lystbådehavne. Hensigten med undtagelsen er udelukkende at undgå dobbeltadministration. De hensyn, som skal tilgodeses efter naturbeskyttelseslovens § 3, skal i stedet tages i betragtning, når der træffes afgørelse efter kystbeskyttelsesloven eller bekendtgørelsen om bade- og bådebroer.

Hensigten med undtagelsen i forhold til kystbeskyttelsesforanstaltninger er at gøre sagsprocessen i kystbeskyttelsessager mere enkel. Derfor erstatter en tilladelse til at udføre kystbeskyttelsesforanstaltninger, jf. § 3a i kystbeskyttelsesloven, en række dispensationer og tilladelser efter anden lovgivning, herunder dispensation ift. naturbeskyttelseslovens § 3. I en tilladelse til kystbeskyttelsesforanstaltninger skal det, jf. kystbeskyttelseslovens § 3a, stk. 3, fremgå, hvilke afgørelser efter anden lovgivning tilladelsen erstatter.

Den samlede afgørelse til kystbeskyttelsesforanstaltninger, som dermed erstatter en dispensation efter naturbeskyttelsesloven § 3, vil blive truffet med hjemmel i kystbeskyttelsesloven og ud fra de hensyn, som er angivet i denne. Det betyder også, at de sagsbehandlingsregler, der er knyttet til at meddele en dispensation efter naturbeskyttelseslovens § 3, ikke vil finde anvendelse. Ved vurderingen af, om der skal gives tilladelse til udførelse af en kystbeskyttelsesforanstaltning, skal de hensyn, som de inkluderede regler varetager, herunder naturbeskyttelseslovens § 3, dog fortsat indgå i vurderingen og skønnet, og dermed i vægtningen af de seks hensyn, som fremgår af kystbeskyttelseslovens formålsbestemmelse. Den inkluderede lovgivning hører under hensyn nr. 8 "Andre forhold af væsentlig betydning for kystbeskyttelse". Såfremt et naturbeskyttet område indgår som et hensyn, der har været bestemmende for skønsudøvelsen og sagens udfald, skal det angives i begrundelsen for afgørelsen. I afgørelsen kan

der desuden stilles vilkår, der varetager de hensyn, som de inkluderede regler er ansvarlige for.

Kommunalbestyrelsens afgørelser efter kystbeskyttelsesloven kan påklages til Miljø- og Fødevareklagenævnet.

3.4.7 Lov om drift af landbrugsjorder

I medfør af § 6 i lov om drift af landbrugsjord kan en ejer eller bruger af et landbrugsareal anmelde et areal som halvkulturareal eller udyrket areal på et skema til kommunalbestyrelsen, med det formål, at ejeren/brugeren derved opnår ret til at genopdyrke arealet, uanset at arealet i mellemtiden måtte komme til at opfylde kriterierne i naturbeskyttelseslovens § 3. Det er en forudsætning for en sådan anmeldelse, at arealet ikke allerede er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3.

Kommunalbestyrelsen skal underrettes inden en eventuel genopdyrkning iværksættes. Hvorvidt delvis genopdyrkning fører til, at arealet i sin helhed anses som genopdyrket må bero på en konkret vurdering. Bevarelse af genopdyrkningsretten på det resterende areal må som udgangspunkt forudsætte, at anmeldelse af genopdyrkning klart tilkendegiver, præcis hvilken del af arealet, der genopdyrkes. Inden underretning skal anmelder sikre sig, at der ikke er andre forhold som gør, at retten til genopdyrkning begrænses eller forhindres. Hvis der har indfundet sig fredede arter eller arter beskyttede efter EU's Habitatdirektivs bilag IV, kan genopdyrkning kun ske, hvis de pågældende arters eksistensvilkår ikke forringes. Se også afsnit 4.3 om Natura 2000-områder og generelt beskyttede arter samt afsnit 5.9 om Lov om drift af landbrugsjorder.

Arealer, der er undtaget fra § 3 i medfør af naturtypebekendtgørelsens § 2, stk. 1, (se afsnit 3.4.3 om Aftaler om særlige driftsformer - Pleje eller braklægning) kan inden for ét-års fristen anmeldes efter driftslovens § 6. Det er dog en forudsætning, at arealet ikke var omfattet af § 3-beskyttelsen forud for aftalens indgåelse. En sådan anmeldelse anses som udgangspunkt for godkendt, hvis kommunalbestyrelsen ikke har fremsendt en begrundet afvisning heraf inden for 4 uger efter anmeldelse, jf. bekendtgørelse om jordressourcens anvendelse til dyrkning og natur § 10 og Vejledning om reglerne om jordressourcernes anvendelse til dyrkning og natur. Kommunalbestyrelsen skal underrettes inden en eventuel genopdyrkning iværksættes. Læs endvidere mere om Lov om drift af landbrugsjorder under afsnit 5.9.

3.5 Foranstaltninger, der kræver dispensation

Efter naturbeskyttelseslovens § 3 må der ikke foretages ændringer i tilstanden af de beskyttede naturtyper. Beskyttelsesordningen er dog ikke til hinder for, at arealernes hidtidige benyttelse fortsættes.

Efter lovens § 65, stk. 2, kan kommunerne i særlige tilfælde dispensere fra forbuddet i § 3, stk. 1-3. Særlige tilfælde betyder bl.a., at det ikke er tilstrækkeligt til at begrunde en dispensation, at der er påvist en væsentlig jordbrugs-, eller anden økonomisk eller rekreativ interesse i, at et indgreb finder sted. Se afsnit 3.7 om administration af dispensationsbeføjelsen.

De beskyttede naturtyper har alle deres særlige karaktertræk, og det bør normalt foretrækkes ud fra en naturbeskyttelsesmæssig synsvinkel at de bevares i videst muligt omfang. Ændringer i tilstanden af de beskyttede naturtyper omfattet af § 3 kræver dispensation fra beskyttelsesbestemmelsen, uanset om ændringen har et naturforbedrende sigte.

I nedenstående afsnit behandles spørgsmål om, hvilke foranstaltninger der kræver dispensation fra bestemmelserne i naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 1-3. Der henvises til den omtale af dispensationspraksis, der er foretaget i en række af de foregående afsnit og til afsnit 3.7 nedenfor.

3.5.1 Foranstaltningens karakter og virkning

Ved vurderingen af om en foranstaltning kræver dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3, skal der lægges vægt på foranstaltningens karakter og især på den virkning, den har for området - det vil sige om foranstaltningen indebærer ændringer af området og dermed af naturtilstanden. Vurderingen af om en foranstaltning indebærer en ændring af området skal tage udgangspunkt i det konkrete områdes forhold og naturværdier.

Tilstandsændringer må afgrænses overfor sædvanlig vedligeholdelse, jf. den udtrykkelige bestemmelse i § 3, stk. 1 om, at sædvanlige vedligeholdelsesarbejder i vandløb ikke udgør en tilstandsændring.

Tilsvarende gælder løbende oprensning af en sø eller et regnvandsbassin eller gødskning af et engareal, når dette er fortsættelse af den hidtidige anvendelse/vedligeholdelse af naturtypen. Der henvises til eksemplerne under afsnit 3.6. Som eksempel på et grænsetilfælde kan nævnes NKN-131-00155 om dræning og opdyrkning af en mose.

I princippet er således alle tilstandsændringer omfattet af forbuddet efter § 3. Det antages dog, at det alene er ændringer, der har en mere varig karakter, som kræver dispensation. Ændringens væsentlighed er af betydning, når det skal afgøres, om der kan dispenseres. Uanset dette er der dog en nedre grænse for, hvad der kræver dispensation. Foranstaltninger kan være så perifere eller bagatelagtige, at de kan iværksættes uden dispensation. Spørgsmålet, om der kræves dispensation, vil altid bero på en konkret vurdering.

3.5.2 Foranstaltninger uden for et beskyttet område

I praksis er det antaget, at også foranstaltninger uden for et beskyttet område, men som ændrer områdets tilstand, kræver dispensation. Dette afhænger af foranstaltningens nærmere virkning og karakter. Ved bedømmelsen indgår, om foranstaltningen har en umiddelbar og direkte virkning på området, hvorvidt foranstaltningen har en konkret og varig karakter, hvor tæt på det beskyttede område den finder sted, samt om den specielt påvirker dette i modsætning til de omliggende områder generelt, jf. § 43 NYT nr. 33. Som eksempler på foranstaltninger uden for et beskyttet område, som kan kræve dispensation fra § 3, kan bl.a. nævnes dræning, der medfører afvanding eller tilsvarende permanent grundvandsænkning i en tilstødende mose og bebyggelse omkring et § 3 område, jf. NYT nr. 253 og 264. Omvendt kan hensynet til virkningerne af et indgreb i et beskyttet areal på områder uden for, som er af naturfredningsmæssig interesse, indgå i vurderingen, men disse hensyn må ikke være eneafgørende.

3.5.3 Vurdering af hidtidig drift i sager om eventuelle overtrædelser

Særligt i sager om eventuelle overtrædelser af naturbeskyttelseslovens § 3 kan der opstå tvivl om, hvorledes den hidtidige drift af et bestemt areal har været og dermed, om der er tale om en hidtidig benyttelse af et areal, som kan fortsættes uhindret uden dispensation fra § 3, jf. MAD1997.516 og MAD1997.1108. Normalt påhviler det myndighederne, dvs. tilsynsmyndigheden og i forbindelse med strafferetlig forfølgning, anklagemyndigheden at godtgøre, at der er sket en overtrædelse af reglerne i § 3. Det vil dog i almindelighed være en forudsætning, at ejeren kan dokumentere, at den omhandlede drift er foregået igennem lang tid og forud for beskyttelsens indførelse, da ejeren er den nærmeste til at fremskaffe en sådan dokumentation (NMK-510-00065 og NMK-510-00072).

I sager, hvor det anfægtes, at arealet er omfattet af § 3 kan vurderingen vanskeliggøres af, at der allerede er foretaget et indgreb i naturtypen. Luftfotos tillægges betydelig vægt i sådanne sager, således at der træffes afgørelse om, at området er omfattet af beskyttelsen, hvis fotomaterialet på overbevisende måde sandsynliggør, at der – før indgrebet – var tale om en beskyttet naturtype.

Omstændighederne i forbindelse med indgrebet kan dog tillægges betydning, bl.a. således at det almindelige princip om, at væsentlig tvivl om arealets tilstand må komme ejeren til gode, fraviges, hvis det må lægges til grund, at ejeren var i ond tro, da indgrebet skete, jf. NKO 150. Også hvis et givet påbud om standsning af en aktivitet ikke efterkommes, kan en efterfølgende tvivl om beviserne komme ejeren/brugeren til skade, jf. MAD2005.1579.

3.6 Eksempler på foranstaltninger, der kræver dispensation

Opregningen og afgrænsningen i det følgende af, hvilke foranstaltninger, der kræver dispensation, er ikke udtømmende. Oplysning om principielle afgørelser i sager vedrørende naturbeskyttelse kan findes i Naturklagenævnet Orienterer" (NKO), "Kendelser om fast ejendom" (KFE) og "Miljøretlige afgørelser og domme" (MAD) samt i de tidligere meddelelsesblade fra Skov- og Naturstyrelsen "§ 43 NYT" og "NYT om naturbeskyttelsesloven". Se henvisninger i indledningen.

3.6.1 Dambrug

Etablering af nye dambrug og ændring, herunder udvidelse af eksisterende dambrug i eller ved beskyttede vandløb kan foruden godkendelse efter miljøbeskyttelsesloven også kræve dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3. De fleste dambrug, herunder overdækkede dambrugsbassiner, vil normalt på grund af virksomhedens industrielle præg tillige kræve en landzonetilladelse og VVM-screening efter lov om miljøvurdering af planer og programmer og af konkrete projekter (VVM) samt dispensation fra sø- og åbeskyttelseslinjen i naturbeskyttelseslovens § 16.

3.6.2 Vandløbsregulering og vandstandsændringer

Ved regulering af vandløb forstås efter vandløbsloven ændring af vandløbets skikkelse, herunder vandløbets forløb, bredde, bundkote og skråningsanlæg. Vandløb må kun reguleres efter vandløbsmyndighedens, dvs. kommunens afgørelse, jf. vandløbslovens §§ 16-17. I vandløb, der er udpeget som beskyttede efter naturbeskyttelseslovens § 3, må der ikke uden dispensation fra denne bestemmelse foretages regulering.

Også ved etablering eller ændring af opstemningsanlæg eller andre anlæg, der kan hindre vandets frie løb eller i øvrigt kan være til skade for vandløbet, skal en sag herom behandles efter både naturbeskyttelsesloven og vandløbsloven.

For så vidt angår § 3-beskyttede søer og moser, kræves der dispensation til ændringer af vandspejl og profil. Også sådanne sager skal behandles efter både naturbeskyttelsesloven og reglerne i vandløbslovens kap. 6 om Regulering mv. af vandløb og anlæg af nye vandløb.

I § 19 i bekendtgørelsen om vandløbsregulering og -restaurering m.v. er det fastsat, at vandløbsmyndigheden ikke endeligt kan godkende et regulerings- eller restaureringsprojekt efter vandløbsloven, før der foreligger en endelig afgørelse efter bl.a. naturbeskyttelsesloven. At der skal være tale om en endelig afgørelse betyder, at kommunens afgørelse efter § 3 ikke er påklaget inden for klagefristen, eller at Miljø- og Fødevareklagenævnet har truffet afgørelse i klagesagen.

3.6.3 Vandløbs- og sørestaurering

Restaureringsforanstaltninger efter vandløbslovens § 37 vil typisk, selv om de tager sigte på at forbedre naturtilstanden i vandløb og søer, kræve dispensation efter naturbeskyttelseslovens § 3. F.eks. vil restaurering ved hjælp af hjælpestoffer, der ændrer vandområdets tilstand, eller mere omfattende udlægning af gydegrus og -sten kræve dispensation. Om samspillet mellem naturbeskyttelsesloven og vandløbsloven gælder de samme regler som nævnt ovenfor under vandløbsregulering og vandstandsændringer.

Vedrørende spørgsmålet om udsætning af fisk henvises til afsnit 3.6.16 om udsætning af vilde dyr.

3.6.4 Vandløbsvedligeholdelse

Sædvanlige vedligeholdelsesarbejder i vandløb er ikke en tilstandsændring, idet sædvanlig vedligeholdelse netop tilsigter at opretholde den hidtidige tilstand. Vedligeholdelsesarbejder i henhold til gældende vandløbsregulativer for offentlige vandløb kan derfor ske uden dispensation fra kommunalbestyrelsen. Det samme gælder almindelige vedligeholdelsesarbejder i private vandløb.

Uden for begrebet sædvanlige vedligeholdelsesarbejder falder f.eks. opgravninger af vandløb, hvor man ud over at fjerne aflejret materiale uddyber vandløbets oprindelige leje. Det samme gælder afgravning af brinker og sider, således at vandløbets bundbredde bliver forøget. Sådanne sager skal efter vandløbsloven behandles som reguleringssager.

Højesteret tiltrådte i UfR2012.1151 nævnets opfattelse af, at ændring af et vandløbsregulativ, således at der kunne gennemføres en ekstra årlig grødeskæring, ville indebære en tilstandsændring, som krævede dispensation.

I tilfælde, hvor vandløbet igennem længere tid ikke er blevet vedligeholdt, eller hvor der kun har fundet en begrænset vedligeholdelse sted, kan vandløbet ændre skikkelse så væsentligt, at genoptagelse af tidligere vedligeholdelsespraksis vil kræve dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 (NKO 123, NYT nr. 120, 146, 157 og 196).

Der findes yderligere en række domme og nævnsafgørelser om afgrænsningen af lovlig vandløbsvedligeholdelse overfor ulovlige tilstandsændringer, jf. bilag 1-2 til vejledningen. Naturklagenævnets afgørelse i NKN-131-00327 viser, at der ved bedømmelsen af intervaller for vedligeholdelse lægges vægt på hidtidig praksis.

Hvis spredning af optaget grøde indebærer mere end en midlertidig ændring af tilstanden af et § 3-område, eller ikke sker på sædvanlig måde, kan dette kræve dispensation. Generelt tilrådes, at grøde placeres uden for beskyttede naturområder.

Beskyttelsen af vandløb omfatter alene det åbne forløb af et vandløb (jf. NYT nr. 163). Restaurering af ødelagte vej- eller baneunderføringer vil derfor kunne gennemføres uden dispensation, med mindre restaureringen kan medføre andet end kortvarige ændringer af tilstanden i det åbne forløb.

3.6.5 Etablering af sø på § 3-areal og oprensning af urørte søer

Alle ændringer i tilstanden af eksisterende søer omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3 kræver dispensation fra beskyttelsesbestemmelsen, uanset om formålet har et naturforbedrende sigte. Det gælder således f.eks. oprensning, uddybning og udvidelse af søer. Etablering af søer i andre beskyttede naturtyper kræver også dispensation fra beskyttelsesbestemmelsen (se NKO 346 og § 43 NYT nr. 24). Et naturforbedrende sigte er ikke nødvendigvis i sig selv tilstrækkeligt til at begrunde en dispensation. Der skal henvises til MAD2002.1487, hvor en dispensation til etablering af en 2.100 m² sø blev omgjort, desuagtet at denne unægteligt ville have en naturforbedrende funktion, da den forudsatte opstemning og omlægning af en naturlig vandløbsstrækning, var ude af proportioner med den naturskabende værdi.

I forbindelse med gravning i eksisterende hidtil urørte søer og etablering af nye søer i moser skal man være opmærksom på, at disse lokaliteter kan rumme værdifulde oplysninger om natur- og kulturhistorie på lokaliteten. Myndighederne opfordres til at kontakte de lokale kulturhistoriske museer i sådanne sager, jf. NYT nr. 119.

I NMK-510-00549 var det forudsat, at oprensning af nogle søer på en golfbane gik ud over sædvanlig vedligeholdelse, men nævnet udtalte, at der bør være en lempeligere dispensationspraksis for sådanne kunstige søer og meddelte derpå dispensation.

3.6.6 Kvælstof- og fosforvådområder og lavbunds- og klimatilpasningsprojekter

Anlæg af kvælstof- og fosforvådområder samt lavbunds- og klimatilpasningsprojekter kan kræve en dispensation, hvis projektet må antages at ville føre til en tilstandsændring af et bestående § 3-område.

Anlæggelsen af et vådområde eller lavbunds- eller klimatilpasningsprojekt kan ikke alene fungere som begrundelse for, at der kan meddeles en § 3-dispensation. Der skal således fortsat foreligge særlige omstændigheder, før der kan gives dispensation til disse foranstaltninger, som beskrevet i afsnit 3.7. Af bemærkningerne til ændringen af naturbeskyttelsesloven (lov nr. 478 af 1. juli 1998) fremgår, at vådområdeprojekterne kun må berøre § 3-områder, hvis det er til gavn for de beskyttede naturtyper, og at beskyttelsen af naturområder ikke automatisk må vige for genopretning af vådområder som led i Vandmiljøplan II. Se bl.a. NMK-510-00879 om afvejning af hensyn ved anlæg af vådområder, hvori der indgår beskyttede naturområder.

F.eks. fandt Natur og Miljøklagenævnet i NMK-510-00134, at der ikke kunne meddeles dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 til anlæg af fordelergrofter og ændret afvanding i forbindelse med et vådområdeprojekt på en beskyttet mose. Nævnet fandt, at vådområdeprojektet ikke ville have nogen naturforbedrende effekt, med baggrund i en ændret hydrologi med en hertil væsentlig forøgelse af tilført næring til § 3-området.

Natur- og Miljøklagenævnet meddelte i NMK-510-00567 afslag på dispensation til etablering af et vådområde, som indebar regulering af et vandløb, opstemning af et vandløb og ændring af ferske enge, strandenge og søer.

3.6.7 Vedligehold og oprensning af regnvandsbassiner

Regnvandsbassiner, der er omfattet af § 3, vil som udgangspunkt kunne vedligeholdes på sædvanlig måde, uden at det kræver dispensation, idet sådant arbejde normalt ikke indebærer en ændring af søens tilstand, jf. NYT nr. 133. Oprensninger, der indebærer f.eks. uddybning af bassinerne eller afgravning af bredarealer, vil derimod som regel kræve en dispensation fra § 3, jf. NYT nr. 133.

Der kan ikke gives dispensationer, der er tidsbegrænsede, eller indeholder tilladelse til flere oprensninger over en længere årrække. Hvis dispensationen vedrører flere regnvandsbassiner, skal der foretages en konkret vurdering vedrørende hvert bassin. Baggrunden herfor er, at både det ønskede indgrebs art og virkning skal indgå ved vurderingen af, om der kan meddeles dispensation. Virkningen af en bestemt type indgreb kan - bl.a. som følge af ændringer i naturområdets tilstand eller ved gentagne indgreb - ændre sig over tid. Det er derfor nødvendigt, at der i hvert enkelt tilfælde foretages en konkret vurdering af virkningen af indgrebet.

En dispensation ift. oprensning af regnvandsbassiner bør således være præcis i forhold til, hvilke foranstaltninger, den omfatter, antallet af gentagelser, hvornår foranstaltningerne skal gennemføres og hvilken dato dispensationen udløber. Dispensationen bør også indeholde vilkår om, hvordan oprensningen (og eventuelle andre foranstaltninger) skal foregå af hensyn til sikring af naturinteresser, samt i hvilke tilfælde ansøgeren skal henvende sig til kommunen osv.

3.6.8 Vindmøller

Opsætning af vindmøller i beskyttede naturtyper kræver dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3. Opsætning af vindmøller uden for beskyttede naturområder kan i visse tilfælde også

kræve en dispensation, f.eks. hvis grundvandssænkning under anlægsarbejdet medfører en tilstandsændring af beskyttet natur.

I vurderingen af om der kan gives dispensation til opsætning af vindmøller bør risikoen for kollision med fugle og flagermus indgå. Til vurderingen af effekterne ved opsætning af vindmøller i § 3-områder kan bl.a. anvendes DCE-rapporten *Vindmøller på § 3-beskyttede naturarealer*¹ fra 2014. Rapporten indeholder endvidere beskrivelse af mulige afværgeforanstaltninger ved opsætning af vindmøller.

Anvendelsen af alternative energiformer såsom vindmøller, kan i den konkrete sag medføre en forskydning af den vægt, der tillægges de naturmæssige hensyn, som beskyttelsen tilsigter at varetage. Etablering af alternative energiformer kan dog ikke i sig selv udgøre en begrundelse for at give dispensation, da hensynet til etablering af alternative energiformer generelt ikke vejer tungere end de naturmæssige hensyn, der ligger bag bestemmelsen i § 3. Spørgsmålet om dispensation, må således afgøres på baggrund af en afvejning af de naturmæssige interesser over for de samfundsmæssige interesser, herunder især nationale interesser, i anvendelsen af alternative energiformer.

I NMK-510-01098 fandt nævnet, at der i en beskyttet hede kunne gives dispensation til underboring og nedgravning af landkabler til en havvindmøllepark, med begrundelse i de samfundsmæssige interesser samt midlertidigheden i tilstandsændringen.

3.6.9 Jordvarme- og søvarmeanlæg

Etablering af jordvarme- eller søvarmeanlæg i beskyttede naturtyper vil som udgangspunkt kræve en dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3. Anvendelsen af alternative energiformer, kan i den konkrete sag medføre en forskydning af den vægt, der tillægges de naturmæssige hensyn, som beskyttelsen tilsigter at varetage. Etablering af alternative energiformer kan dog ikke i sig selv udgøre en begrundelse for at give dispensation, da hensynet til etablering af alternative energiformer generelt ikke vejer tungere end de naturmæssige hensyn, der ligger bag bestemmelsen i § 3. Spørgsmålet om dispensation, må således afgøres på baggrund af en afvejning af de naturmæssige interesser over for de samfundsmæssige interesser, herunder især nationale interesser, i anvendelsen af alternative energiformer.

Der blev meddelt afslag til etablering af et søvarmeanlæg i NoMO nr. 12 og i NKN-131-00276. I NoMO nr. 12 var afslaget på dispensationen til et søvarmeanlæg begrundet i, at anlægget kunne medføre en sænkning af temperaturen i søen og dermed have en negativ indvirkning på padder mv. Desuden indgik i nævnets afgørelse, at den naturfaglige viden på området vurderedes at være begrænset.

I NMK-510-00623 og NMK-510-00499 fandt nævnet, at der kunne meddeles dispensation til henholdsvis et søvarmeanlæg og et jordvarmeanlæg. Førstnævnte dispensation var begrundet i, at der var tale om et anlæg, der medførte en miljømæssig gevinst for en større gruppe af borgere, og anlægget havde dermed samfundsmæssig betydning. Samtidig vurderedes anlægget ikke at medføre en væsentlig negativ påvirkning af plante- og dyrelivet i søen. Sidstnævnte var begrundet i den samfundsmæssige interesse i anvendelsen af alternative energiformer, den omhandlede engs ringe naturkvalitet og forventet reetablering af engen.

¹ Nygaard, B., Elmeros, M., Holm, T.E., Kahlert, J., Moeslund, J.E., Therkildsen, O.R., Søgaard, B. & Ejrnæs, R. 2014. Vindmøller på § 3-beskyttede naturarealer. Potentielle konsekvenser for biodiversitet, fugle og flagermus. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 192 s. - Videnskabelig rapport fra DCE - Nationalt Center for Miljø og Energi nr. 115 <http://dce2.au.dk/pub/SR115.pdf>

3.6.10 Dræning

Sædvanlig vedligeholdelse af bestående dræningsanlæg kræver ikke dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 og heller ikke tilladelse efter vandløbsloven. Derimod vil f.eks. nydræning, ændringer af eksisterende dræns placering, herunder nedlægning af drænrør i større dybde end hidtil samt ændringer af eksisterende dræns dimensioner normalt kræve dispensation fra § 3, og sager herom skal i udgangspunktet (se dog vandløbslovens § 3) også behandles efter vandløbsloven § 17 om regulering af vandløb. Afgørende for, om der kræves en dispensation er, om arbejderne medfører ændringer i tilstanden i beskyttede områder eller vandløb (se NYT nr. 137) og dermed af de fysiske forhold.

Med hensyn til nydræninger samt væsentlig uddybning af bestående dræningsanlæg bemærkes, at dræning af arealer, der ikke er omfattet af § 3, i særlige tilfælde kan forudsætte en dispensation fra § 3, hvis dræningen vil medføre en sænkning af vandstanden af betydning i f.eks. en tilstødende mose og dermed ændrer mosens tilstand.

3.6.11 Spildevandsudledning

Udledning af spildevand til vandløb og søer vil normalt ikke kræve dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3, men er alene reguleret i miljøbeskyttelseslovens kapitel 4 og spildevandsbekendtgørelsens kapitel 9. Ved nedsivning af spildevand er der fastsat et afstandskrav til vandløb, søer eller havet på mindst 25 meter. Er afstanden mindre, skal tilladelsen meddeles efter bestemmelserne om udledning af spildevand. Udledning af spildevand kræver en tilladelse efter miljøbeskyttelseslovens § 28. Det forudsættes, at kommunalbestyrelsen ved behandling af ansøgninger om udledning af spildevand til beskyttede vandløb og søer efter miljøbeskyttelsesloven tilgodeser de hensyn, som skal varetages efter naturbeskyttelseslovens § 3. Herunder forudsættes det, at der som i § 3-sagsbehandlingen foretages en konkret vurdering af om det ansøgte vil medføre tilstandsændringer af § 3-områder efter områdernes naturværdier og særlige karakteristika. En spildevandsudledning må ikke være til hinder for, at det modtagende vandområdes miljømål kan opnås. Hvis udledningen af spildevand vil medføre væsentlige ændringer af vandføringen og dermed af den fysiske tilstand, vil det kræve dispensation i henhold til naturbeskyttelseslovens § 3. Endvidere kan udledning af spildevand til et beskyttet vandløb medføre en så omfattende forurening, at det må sidestilles med en fysisk ændring og efter omstændighederne også kræve dispensation fra § 3 (jf. § 43 NYT nr. 59). Der henvises i øvrigt til [Spildevandsvejledningen – til bekendtgørelse om spildevandstilladelser m.v. efter miljøbeskyttelseslovens kapitel 3 og 4.](#)

3.6.12 Vandindvinding

Vandindvinding forudsætter normalt kun en tilladelse efter vandforsyningsloven og ikke tillige efter naturbeskyttelseslovens § 3, idet det i mange tilfælde ikke vil medføre en tilstandsændring. Hvis det kan påregnes, at der vil ske en ændring i et § 3-beskyttet område som følge af vandindvindingen, vil indvindingen kræve en § 3-dispensation (jf. 43 NYT nr. 97 og NYT nr. 257). Vurderingen af om en vandindvinding kan påregnes at medføre en tilstandsændring af et § 3-område skal som i øvrig § 3-administration basere sig på de konkrete forhold og naturværdier i området. Ligesom ved spildevandsudledning vil en vurdering af natur- og miljøpåvirkningen foretages på baggrund af den tilladte mængde, og ikke med anvendelse af gennemsnitsbetragtning over, hvad ansøger plejer at indvinde.

3.6.13 Dyrkning af afgrøder og omlæg

Efter bemærkningerne til lovforslaget forudsættes det, at den hidtidige benyttelse af de § 3-beskyttede arealer kan fortsætte. Dette indebærer bl.a., at visse ferske enge, såkaldte »kulturenge«, som regelmæssigt er blevet omlagt, navnlig for at sikre bedre græsningsmuligheder, fortsat kan omlægges med samme tidsinterval som hidtil.

Ved omlæg forstås normalt pløjning og efterfølgende jordbehandling, hvorefter området tilsås med den samme eller en ny afgrøde. Hvis det i forbindelse med omlæg af et bestemt engareal

inden for de senere år har været praksis i et år at høste en anden afgrøde - typisk korn - på det pågældende areal, vil denne praksis også kunne fortsætte med de hidtidige tidsintervaller. Dette er i overensstemmelse med princippet om, at loven ikke hindrer en fortsættelse af den hidtidige lovlige anvendelse af de beskyttede arealer.

Dyrkning af korn og andre sædskifteafgrøder på enge i større omfang end hidtil vil derimod kræve dispensation. Det samme gælder, såfremt man ønsker at omlægge eller på anden måde foretage jordbearbejdning af arealer som f.eks. ferske enge, som ikke hidtil har været regelmæssigt omlagt.

3.6.14 Gødskning og bekæmpelsesmidler

Gødskning, herunder kalkning, eller anvendelse af kemiske bekæmpelsesmidler på et § 3-areal kræver dispensation, i det omfang sådanne foranstaltninger ikke tidligere er indgået i landbrugsdriften. Omvendt kræver gødskning og anvendelse af bekæmpelsesmidler i hidtidigt omfang ikke dispensation. Med hidtidigt omfang menes samme type, mængde og hyppighed i udbringning af gødskning eller bekæmpelsesmidler. I NKN-131-00171 fandt nævnet, at dræning, omlægning og gødskning af en fersk eng med henblik på at forbedre græsningskvaliteten krævede dispensation, og nævnet meddelte derpå dispensation.

Vedrørende gødskning på moser og heder gælder der imidlertid umiddelbart et forbud, idet selve eksistensen af disse naturtyper som regel er ensbetydende med, at der ikke hidtil har været gødsket, eller at gødskning i hvert fald har været uden særlig landbrugsmæssig interesse. Det bemærkes herved, at aflæsning af bl.a. gødning i moser heller ikke kan ske uden dispensation.

Biologiske overdrev er også kendetegnet ved at være næringsfattige og plantelivet vil ofte ikke tåle gødskning. Gødskning af sådanne arealer, må derfor som udgangspunkt anses som en foranstaltning, der ændrer tilstanden, og som derfor ikke kan ske uden dispensation. Se dog NMK-510-00546.

3.6.15 Bekæmpelsesmidler mod invasive arter

Natur- og Miljøklagenævnet har i to afgørelser, NMK-510-00857 og NMK-510-00873, taget stilling til brug af roundup/glyphosat til bekæmpelse af de invasive plantearter glansbladet hæg og rynket rose i naturområder omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Det fremgår af afgørelsen, at der lægges vægt på, om maskinel bekæmpelse medfører sådanne ødelæggelser af terræn eller øvrig plantevækst, at natur derved går tabt i videre omfang end ved brug af bekæmpelsesmidlerne, eller at bekæmpelse ved afgræsning ikke lader sig gøre på grund af terrænforhold.

3.6.16 Udsætning af vilde dyr

Udsætning af dyr i søer kan ændre søens naturtilstand både med hensyn til konkurrencen mellem arterne og med hensyn til næringsstofbalancen og kræver i disse tilfælde derfor dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3. Det er i denne forbindelse uden betydning, om området er registreret som sø eller mose. Typisk drejer udsætning af dyr sig om fugle (især gråænder og gæs), fisk og krebs. Se på den ene side MAD2014.286, hvor udsætning af gråænder ikke krævede dispensation, da der var tale om en mangeårig praksis, og på den anden side NoMO nr. 96 om afslag på udsætning af gråænder i en sø. Det afhænger også i denne situation af hidtidig praksis, om en foranstaltning skal betragtes som en tilstandsændring.

Udsætning af fisk, krebs og bløddyr i de ferske vande er primært reguleret af fiskeriloven og naturbeskyttelsesloven. Det er nødvendigt at sammenholde reglerne i de to love afhængigt af, hvor udsætningen finder sted, og hvilke arter der udsættes som beskrevet i Vejledning om regler for udsætning af fisk, krebs og bløddyr i de ferske vande (Skov- og Naturstyrelsen, 1997). Udsætning af fisk i ferske vande omfattet af fiskeriloven (typisk sammenhængende, naturlige

vandsystemer og søer med flere ejere) er alene reguleret af fiskeriloven for de hjemmehørende fiskearter, der er på den såkaldte positivliste. For de ferske vande, der ikke er omfattet af ferskvandsfiskeriloven, kræves dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 til udsætning. Udsætning af ikke-hjemmehørende arter kræver altid tilladelse efter naturbeskyttelseslovens § 31.

Hvis man med naturforbedrende sigte ønsker at ændre forholdet mellem fredfisk (dvs. fisk der lever af mindre dyr og planter i vandet) og rovfisk i en sø, eller ønsker udplantning af hjemmehørende plantearter i en sø, er dette også en tilstandsændring, der kræver dispensation fra lovens § 3.

Hvor mange dyr, der er i en given sø, afhænger primært af søens størrelse og mængden af naturligt næringsstof i vandet. Oftest indeholder en sø det antal dyr, der naturligt er fødegrundlag til, og udsætning af dyr vil derfor oftest kræve tilskuds fodring for at fastholde et øget antal dyr. Tilskuds fodring vil, uanset om det sker i eller ved siden af søen, medføre, at der udledes næringsstoffer i vandet, hvorved søens naturlige balance ændres og kræver derfor dispensation (§ 43 NYT nr. 46).

Opmærksomheden henledes i øvrigt på, at det efter bekendtgørelse om udsætning af vildt, jagtmåder og jagtredskaber kun er tilladt at udsætte 1 ælling pr. 150 m² eller 1 voksen and pr. 300 m² åben ubevokset vandflade.

3.6.17 Husdyr

Fortsat opretholdelse af flere af de beskyttede naturtyper kræver afgræsning. Afhængig af husdyrart og græsningstryk vil vegetationen på arealet blive mere eller mindre nedbidt, typisk således at de karakteristiske arter bevares. Græsning sker langt overvejende med kvæg, heste og får.

Det vil ikke kræve dispensation at sætte husdyr, som alene græsser og opretholder naturtypen, på et § 3-areal, såfremt dette er i overensstemmelse med hidtidig drift. Sættes andre husdyr, som f.eks. grise, der ikke kun græsser, men også vender i jorden i søgen efter føde, ud på § 3-arealer kan det medføre, at der sker en ændring af tilstanden på det beskyttede areal. Massiv overgræsning med f.eks. heste kan også ændre tilstanden af § 3-arealer i et sådant omfang, at det vil kræve dispensation. Det væsentlige i vurderingen af om afgræsning vil forudsætte dispensation er effekten af husdyrenes afgræsning på det beskyttede naturområde sammenholdt med den hidtidige drift, græsningstryk, tidspunkt for afgræsning og de valgte husdyrs effekt på vegetationen. Se mere herom i Naturplejeportalen.

3.6.18 Forstlig udnyttelse

Med hensyn til normal forstlig udnyttelse af moser, der har karakter af f.eks. elle-askesump eller birkekær bemærkes, at hidtidig udnyttelse af den naturlige træbevoksning på sådanne arealer til træproduktion kan fortsættes, uden at der kræves dispensation. Der kan udføres såvel tyndingshugster som renafdrift under forudsætning af, at der ikke derved sker andre ændringer, som medfører, at f.eks. ellesumpen ikke genopstår. Se i den forbindelse NMK-510-00553 og NYT nr. 177. Nævnet lagde i sin vurdering af, at der uden dispensation kan gennemføres renafdrift, vægt på en udtalelse fra Skov- og Naturstyrelsen om, at afdrift ved modenhed må betragtes som en del af normal forstlig drift, uanset at ellesumpen havde henligget uden væsentlige forstlige indgreb. Derimod kræver tilplantning af sådanne arealer dispensation.

Områder med plantede træer, og som er i almindelig skovbrugsmæssig omdrift, er ikke omfattet af beskyttelsen som moser, uanset om jordbundsforholdene isoleret set er af mosekarakter, jf. UfR2001.1278H, NKO 242, NYT nr. 292 og NKN 131-00142. Se også afsnit 2.5 og 5.1.

Foreligger der ikke driftsplaner, der godtgør driftshistorien på et areal, kan det være en vurdering af, hvorvidt træer i et moseareal er plantet eller selvsået, der er afgørende for, om arealet er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Det taler til støtte for, at træer er plantet, hvis de står på række og/eller er ensaldrende. At træer ser ud til at være af samme alder, er dog ikke i sig selv udtryk for, at træerne på arealet er plantet, idet ensartetheden kan være fremkommet ved senere udtynding. Ensartet alder kan også skyldes, at et areal vokser til med træer, hvis det ikke længere afgræsses. Det vil tale imod, at træerne er plantet, hvis træer af samme art har forskellig alder, og hvis sammensætningen af træarter er forstmæssig atypisk og evt. uden forstlig værdi af betydning (NKO 242).

3.6.19 Tilplantning og lignende

Tilplantning af beskyttede arealer med træer og buske, herunder vildtplantninger, læhegn, juletræer og pyntegrønbevoksninger, kræver dispensation. Dette gælder også i skovrejsningsområder. Umiddelbar genplantning f.eks. af læhegn kræver derimod ikke dispensation, jf. princippet om at hidtidig udnyttelse kan fortsætte uændret uden dispensation, forudsat at det nye hegn ikke afviger væsentligt fra det tidligere hegn. Tilplantning på arealer, der grænser op til beskyttede arealer, kan også kræve dispensation, hvis det medfører en tilstandsændring på grund af skyggevirkning, blad- og frønedfald, dræning som følge af beplantningens vandforbrug samt plantning af især ikke-hjemmehørende arter, der kan spredes ind i og forringe det beskyttede naturområde gennem øget tilgroning.

3.6.20 Vej- og elanlæg

Etablering af vej- og ledningsanlæg gennem beskyttede naturtyper forudsætter dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3, hvis anlægget ændrer tilstanden af det beskyttede område. En sådan dispensation gives ikke nødvendigvis, selvom den planlagte vej vil være eneste adgang til et område, der er udlagt som råstofvindingsområde, jf. MAD1998.1290. Vedligehold af eksisterende vej kan også kræve dispensation, se NMK-510-00696. Offentlige vej- og elanlæg kræver tillige tilladelse efter naturbeskyttelseslovens § 20, jf. bekendtgørelsen om godkendelse af offentlige vej- og ledningsanlæg m.v. i det åbne land. Kommunalbestyrelsen bør træffe afgørelse om de nødvendige dispensationer fra § 3, når der foreligger en principgodkendelse til anlægget efter § 20.

3.6.21 Terrænændringer og råstofindvinding

Enhver form for terrænændringer, herunder råstofindvinding kræver dispensation, selvom der udelukkende er tale om indvinding til eget brug. Dette gælder også for indvinding på arealer, hvor der er anmeldt og anerkendt råstofvindingsrettigheder i henhold til § 5, stk. 1-3, i lov om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet. Se i øvrigt afsnit 5.3 om råstofloven.

3.6.22 Byggeri

Opførelse af enhver form for nyt byggeri på de beskyttede naturtyper forudsætter dispensation. Praksis for dispensation er restriktiv. I MAD2008.2025 meddelte nævnet afslag på opførelse af et større sommerhus på en hede i stedet for det eksisterende mindre sommerhus. Se endvidere NMK-510-00847 og Højesterets dom i UfR2006.3302. Se også afgørelse fra NKN med afslag til opførelse af et godt 12 m² stort redskabsskur i en mose (NYT nr. 212).

Bebyggelse i tilknytning til en ejendoms eksisterende bygninger vil normalt ikke kræve dispensation, idet det må antages, at de fleste eksisterende bygninger har præget det omgivende areal på en sådan måde, at der ikke er mulighed for at karakterisere dem som en beskyttet naturtype, og at de nævnte omliggende arealer derfor normalt ikke er omfattet af § 3. Som eksempler på bygninger i tilknytning til eksisterende bebyggelse, der normalt ikke kræver en dispensation, kan nævnes nye erhvervsmæssigt nødvendige bygninger på eksisterende land-

brugsejendomme, garager, carporte, udhuse og tilbygninger i øvrigt. Forudsætningen er imidlertid at sådanne bygninger opføres i tilknytning til de eksisterende. Se dog NoMO nr. 49, hvor nævnet vurderede, at den eksisterende bebyggelse på ejendommen ikke havde præget arealet, hvor en garage var ønsket anlagt på en sådan måde, at dispensation til garagen ikke var nødvendig. Nævnet meddelte afslag på dispensation.

Se også afsnit 3.4.1 vedrørende § 3-arealer i byzone og sommerhusområder.

3.6.23 Campingvogne

Opstilling af campingvogne kan, hvis der er tale om en mere varig opstilling, være omfattet af forbuddet i naturbeskyttelseslovens § 3, idet en sådan aktivitet vil kunne være ensbetydende med en ændring af et beskyttet areals tilstand. Det beror på en konkret vurdering, om der kræves dispensation fra § 3 til opstilling af en campingvogn i en beskyttet naturtype (i modsætning til § 8 og §§ 15-18, der indeholder et udtrykkeligt forbud mod placering af campingvogne).

Opstilling af campingvogne i landzone i en længere periode kræver landzonetilladelse efter planloven.

3.6.24 Anlæg til husdyr

Etablering af anlæg til kreaturvanding, opstilling af læskure for kreaturer og fangfolde, der er nødvendige for græsning og høslæt, betragtes ofte som så perifere foranstaltninger, at de kan gennemføres uden dispensation. Omfattende anlæg, der ændrer tilstanden af naturtypen eller dele heraf, vil kræve dispensation. Der vil derfor altid skulle foretages en vurdering af, om en dispensation er nødvendig i det konkrete tilfælde. Når det konkret vurderes, at der er behov for en dispensation, f.eks. fordi et læskur har en sådan størrelse, at det ikke kan betragtes som en perifer foranstaltning, vil det kunne indgå i afvejningen af de relevante hensyn, om afgrænsningen generelt vil medføre en forbedring af naturtilstanden på arealet. En dispensation til opsætning af anlæg til husdyr bør meddeles med særlige vilkår ift. udformning og placering af anlægget.

3.6.25 Haver

Eksisterende havearealer pr. 1. juli 1992 er som hidtil ikke omfattet af den generelle beskyttelsesordning. Det henvises herved til NoMO nr. 132, hvor det er anført, at det var afgørende, at arealet ved lovens ikrafttræden i 1992, gennem græsslåning, var anlagt som have og efterfølgende var opretholdt som have. Afgrænsning af havearealer er ikke nødvendigvis sammenfaldende med matrikelgrænserne omkring private ejendomme, f.eks. i sommerhusområder med store grunde. Se også MAD 2008.1420.

Inddragelse af beskyttede arealer til nye haveanlæg er omfattet af den generelle beskyttelsesordning.

Søer i haver er omfattet af beskyttelsesbestemmelserne, forudsat at de opfylder kriterierne herfor, se også afsnit 3.3.3 og 3.7.5.

3.6.26 Naturpleje

De lysåbne naturtyper er en speciel og meget vigtig del af den danske natur. Betegnelsen dækker over en række forskellige naturtyper: klit, hede, overdrev, strandeng, fersk eng og mose med hver deres specielle dyre- og planteliv. Balancen mellem de naturmæssige vilkår og den kulturbetingede påvirkning er vidt forskellig og spænder fra stort set ingen påvirkning af klitter og klitheder til et behov for vedvarende ekstensiv drift af bl.a. enge og overdrev.

Hvis den jordbrugsmæssige udnyttelse i form af græsning eller høslæt ophører på kulturopåvirkede naturarealer som strandeng, fersk eng, overdrev samt visse hede- og mosearealer, vil de over varierende tidsrum skifte karakter. Den lysåbne vegetation vil gradvis forsvinde i takt

med, at arealerne går over i tagrør, høje urter eller gror til med vedplanter. En sådan udvikling vil på sigt indebære, at en række af de beskyttede naturtyper forsvinder, så den biologiske diversitet formindskes, og landskabets karakter ændres.

Plejeforanstaltninger, der klart tjener til at opretholde området's hidtidige tilstand, vil kunne ske uden dispensation. Dette gælder for eksempel fjernelse af selvsået opvækst af træer, buske og invasive arter i moderat omfang og med metoder, der ikke medfører skader på jordbund og øvrig vegetation.

Foranstaltninger, der rækker ud over almindelig pleje af området's hidtidige tilstand, kræver dispensation, selv om de tager sigte på at forbedre naturtilstanden, f.eks. hvis der er tale om en genopretning af en tidligere tilstand. Eksempelvis kan omfattende bekæmpelse af invasive arter kræve dispensation. Se også afsnit 3.6.12 om naturpleje i denne vejlednings bilag 2, herunder NMK-510-00857 og NMK-510-00873 vedr. brug af bekæmpelsesmidler mod invasive arter.

Der kræves ikke dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3, hvis naturplejen udføres med hjemmel i en fredning, og det i fredningen er bestemt, at forbuddene i § 3 ikke skal gælde for de pågældende arbejder, jf. lovens § 38, stk. 6.

Naturpleje i form af afbrænding er en foranstaltning, der vil kræve dispensation fra § 3-beskyttelsen. Afbrænding er reguleret i en række love og bekendtgørelser og vil ofte ud over kommunens § 3-dispensation, ligeledes kræve tilladelse efter afbrændingsbekendtgørelsen (se bekendtgørelse om brandværnsforanstaltninger ved afbrænding, brug af ild, lys, varmekilder m.v.).

Yderligere information om pleje af naturtyper beskyttede efter naturbeskyttelseslovens § 3, herunder plejemetoder, perioder for plejen og overvejelse i forbindelse med naturpleje, findes på [Naturplejeportalen](#).

Se også afsnit 5.9.1 om rydningsbestemmelser efter lov om drift af landbrugsjorder.

3.6.27 Pligten til pleje af beskyttede naturtyper ejet af kommuner

Efter naturbeskyttelseslovens § 52, stk. 1, har kommuner, som ejer ikke fredede arealer, der omfattes af bestemmelserne om beskyttede naturtyper i lovens § 3 pligt til at pleje disse. Denne pligt gælder dog ikke for vandløb og søer. Efter § 52, stk. 2, skal kommunen pleje egne arealer inden for de internationale naturbeskyttelsesområder i overensstemmelse med Natura 2000-planen.

Plejepligten indebærer, at kommunen har ansvaret for, at de pågældende områder ikke varigt skifter karakter, og for at forhindre, at der sker irreversible skader. Dette opnås f.eks. ved fra tid til anden at tage slet, etablere afgræsning el. lign. eller ved at fjerne bl.a. selvsåede træer og buske.

Når staten ikke udtrykkelig er nævnt i § 52, skyldes det, at det forudsættes, at de statslige arealforvaltende myndigheder løbende træffer de foranstaltninger, som er nødvendige for at holde deres arealer i en rimelig stand. På arealer, der ejes af Miljø- og Fødevarerministeriet, varetager Naturstyrelsen pleje af de beskyttede naturtyper. Bestemmelsen omfatter ikke arealer, der tilhører kirker og præsteembeder. Kommunerne kan i forbindelse med udøvelse af tilsynet i medfør af lovens § 73 gøre statslige arealforvaltende myndigheder opmærksom på eventuel manglende pleje.

I modsætning til kommuner og staten har private ejere af § 3-områder ikke pligt til aktivt at bevare tilstanden af den beskyttede naturtype gennem pleje m.v. Private har således ingen

handlepligt, men kun en pligt til ikke at foretage noget, der ændrer naturtilstanden. Se dog også afsnit 5.9.1 om rydningsbestemmelser efter lov om drift af landbrugsjorder.

3.7 Administrationen af dispensationsbeføjelsen

Bestemmelsen i naturbeskyttelseslovens § 3 er udformet som en forbudsbestemmelse, men med mulighed for at kommunalbestyrelsen kan dispensere i særlige tilfælde, jf. lovens § 65, stk. 2. De beskyttede naturtyper har alle deres særlige karaktertræk og bør ud fra en naturbeskyttelsesmæssig synsvinkel normalt bevares i videst muligt omfang.

3.7.1 Særlige omstændigheder

Der skal foreligge særlige omstændigheder, før der kan gives dispensation til foranstaltninger, som ændrer tilstanden i de beskyttede naturtyper, når ændringerne er væsentlige eller i modstrid med ønsket om at opretholde de pågældende naturtyper som sådanne.

Reglerne er under ét udtryk for en generel samfundsmæssig interesse i, at de beskyttede naturtyper opretholdes og ikke løbende forringes. Det er således ikke nok, at der er påvist en væsentlig jordbrugs- eller anden økonomisk eller rekreativ interesse i, at et indgreb finder sted jf. MAD2004.1096. For at et indgreb i områdets tilstand eventuelt kan accepteres, må der tilige enten være tale om et område, som ud fra naturbeskyttelseshensyn vurderes som uden særlig interesse, eller om et indgreb, der i sig selv ikke skønnes at medføre nogen afgørende forrykning af tilstanden i området jf. MAD2000.1105. Dog vil det ikke kunne udelukkes, at andre særlige interesser må tages i betragtning, herunder særlige samfundsmæssige interesser i et projekt samtidig med at den pågældende naturlokalitet er af mindre interesse.

En særlig omstændighed, der eventuelt kan begrunde dispensation fra § 3, kan være, at et ansøgt indgreb har en naturforbedrende funktion.

3.7.2 Internationale forpligtelser

Bestemmelserne i fuglebeskyttelsesdirektivet og habitatdirektivet skal overholdes, ligesom der i øvrigt skal tages væsentligt hensyn til målsætningerne i disse direktiver. Dette indebærer, at der i Natura 2000-områderne skal følges en særlig restriktiv dispensationspraksis, jf. MAD2001.437. Dette gælder tilsvarende, når der er tale om levesteder for arter på [habitatdirektivets bilag IV](#) (Se også afsnit 4.3).

Dispensationsbeføjelsen i § 65, stk. 2, skal generelt administreres med væsentlig hensyntagen til målsætningerne i Ramsarkonventionen om beskyttelse af vådområder, Bernkonventionen om beskyttelse af Europas vilde planter og dyr samt naturlige levesteder og Bonnkonventionen om beskyttelse af vilde arter af migrerende dyr, herunder regionale aftaler om specielle arter, indgået i henhold til denne konvention.

Ramsarkonventionens formål er at udpege og beskytte vådområder af international betydning samt fremme en bæredygtig forvaltning af alle landets vådområder, læs mere om [Ramsarområder](#) på Miljøstyrelsens hjemmeside samt på [Ramsarkonventionens hjemmeside](#). Der er udpeget 27 Ramsarområder af international betydning i Danmark. De er alle beliggende inden for grænserne af fuglebeskyttelsesområderne og skal derfor administreres efter samme særlige restriktive dispensationspraksis som nævnt ovenfor vedrørende Natura 2000-områderne.

Bernkonventionens formål er at beskytte Europas vilde dyr og planter samt deres naturlige levesteder med særlig fokus på truede og sårbare arter samt migrerende arter, [se mere om Bernkonventionen på Miljøstyrelsens hjemmeside](#) samt på [Bernkonventionens hjemmeside](#). Bernkonventionens levestedsbeskyttelse er i Danmark gennemført via habitatdirektivet, og de udpegede levesteder er identiske med habitatområderne.

Bonnkonventionens formål er at styrke beskyttelsen af vandrende (trækkende) vilde dyr, som regelmæssigt krydser landegrænser, [se Bonnkonventionens hjemmeside](#). Af Bonnkonventionens appendix I fremgår, hvilke arter, der vurderes som truede og derfor skal strengt beskyttes, men konventionen omfatter langt flere arter. Listerne tilføjes jævnligt nye arter ved partskonferencerne hvert 3. år. For tiden er den eneste relevante art på appendix I med forekomst i Danmark havørn. Hvis havørn bruger et § 3-område (f.eks. sø eller vandløb) til fødesøgning, bør der tages væsentlige hensyn hertil ved dispensationsbehandling. I Bonnkonventionens regi er yderligere indgået en række regionale aftaler med relevans for § 3-beskyttelsen: Den afrikansk-eurasiske vandfugleaftale (AEWA), Raptors Memorandum of Understanding (rovfugle) og Aftale om beskyttelse af europæiske flagermus (EUROBATS).

[Vandfugleaftalen](#) (AEWA) har til formål at skabe en ramme for fælles beskyttelse af trækkende vandfuglearter. Der stilles særligt strenge krav til beskyttelsen af de arter, der er udryddelses-truede eller har en ugunstig bevaringsstatus. Vandfugleaftalens annex 2 er en liste over de fuglearter, der er omfattet af aftalen. Listen tilføjes jævnligt nye arter ved partsmøderne hvert 3. år. Af aftalens annex 3 fremgår bl.a., hvilket beskyttelsesniveau, de enkelte populationer af arterne er omfattet af. Beskyttelsesniveauet er afhængigt af trusselsniveauet og er tæt knyttet til IUCN's rødlistevurderinger. For tiden er de § 3-relevante arter med forekomst i Danmark følgende: alle lappedykkerarter, rørdrum, sort stork, hvid stork, skestork, fiskehejre, alle svane-, gåse- og andearter, trane, engsnarre, blishøne, rørhøne, plettet rørvagtøl, vandrikse, alle vadfugle- og ternearter, skarv samt en række mågearter. Hvis disse fuglearter bruger et § 3-område til f.eks. at yngle eller søge føde i, bør der tages væsentlige hensyn hertil ved dispensationsbehandling.

[Flagermusaftalen](#) (EUROBATS) har til formål at beskytte alle arter af europæiske flagermus og deres levesteder. Hvis flagermus f.eks. søger føde over § 3-områder som søer, moser, vandløb m.fl. bør der tages væsentlige hensyn hertil ved dispensationsbehandling.

3.7.3 Nabointeresser skal ikke varetages

I vurderingen af dispensationsansøgninger indgår en bedømmelse af områdets nærmere naturmæssige værdi. Heri kan indgå ikke blot en biologisk bedømmelse, men f.eks. også landskabelige eller kulturhistoriske hensyn kan tages i betragtning, jf. naturbeskyttelseslovens § 1. Derimod er generelle nabointeresser ikke omfattet af de hensyn, der skal varetages. For høring af parter og klageberettigede se afsnit 6.5.2.

3.7.4 Små naturlokaliteter

Navnlig for de mindre naturlokaliteter er det af betydning, at de ikke vurderes isoleret fra omgivelserne. Principielt gælder det således, at interessen i at bevare f.eks. en af de små naturlokaliteter ikke blot behøver at knytte sig til den pågældende lokalitets værdi i sig selv som levested for planter og dyr. Interessen vil ofte også knytte sig til, at der ikke bliver forøgede afstande til lignende lokaliteter og dermed forringede spredningsmuligheder for plante- og dyrelivet. Derfor må f.eks. også de små naturlokaliteter, der ligger spredt i jordbrugsområderne, generelt søges bevaret i størst mulig udstrækning. Et områdes betydning for plante- og dyrelivet har ikke nødvendigvis sammenhæng med en beliggenhed inden for eller uden for de områder, som af planmyndigheden er udpeget som særlige indsatsområder for natur, landskab eller lignende. Beskyttelsen efter naturbeskyttelseslovens § 3 gælder uanset sådanne planlægningsmæssige udlæg.

3.7.5 Småsøer i byzone og sommerhusområder

Med hensyn til småsøer og vandhuller på under 500 m² i byzone og sommerhusområder forudsættes i almindelighed fulgt en lempelig dispensationspraksis i områder, hvor der er tale om småsøer og vandhuller uden større naturmæssig eller rekreativ betydning, hvis søerne er privatejede og ligger f.eks. i parcelhushaver og lignende eller i øvrigt ikke er offentligt tilgængelige.

Større naturmæssig betydning kan bl.a. være knyttet til forekomster af arter på [Artsfredningsbekendtgørelsen](#) (Bekendtgørelse om fredning af visse dyre- og plantearter og pleje af tilskadedekommet vildt), og arter opført i de internationale naturbeskyttelsesdirektiver, -konventioner og -aftaler, se afsnit 3.7.2 ovenfor om internationale forpligtelser.

Det kan i lokalplanlægningen være bestemt, at sådanne søer skal bevares i deres nuværende tilstand.

3.7.6 Etablering af søer på § 3-arealer

Der kræves også særlige omstændigheder for at give dispensation til etablering af en sø i f.eks. et mose- eller engområde, og det udmøntes i praksis således, at der lægges vægt på karakteren af den eksisterende naturtype og på, om etableringen af søen er naturforbedrende. I NoMO nr. 98 blev meddelt dispensation til etablering af nogle søer i en mose, medens der i NKN-501-00104 og NoMO nr. 21 blev meddelt afslag på dispensation til etablering af søer i moser.

3.7.7 Rekreative interesser

Rekreative interesser kan ligeledes efter en konkret vurdering begrunde dispensation. Nævnet dispenserede i NMK-510-00653 til en badebro og svømmerute i en sø begrundet i hensynet til rekreative interesser, herunder ønsket om en forbedring af muligheden for friluftsliv, men nævnet anførte også, at vurderingen må tage udgangspunkt i, om projektet vil medføre afgørende forandringer af beskyttede naturværdier eller uhensigtsmæssig præcedens. Se også NMK-510-00641/NMK-501-00158, hvor nævnet bl.a. lagde vægt på, at søen var opstået som følge af grusgravning. I NMK-510-00692 fandt nævnet, at rekreative interesser ikke kunne begrunde en dispensation fra naturbeskyttelsesloven § 3, hvor nævnet fandt, at der ikke forelå en særlig begrundelse for etableringen af et plateau på søbredden af en sø. Nævnet bemærkede, at hensynet til rekreative interesser, herunder ønsket om en forbedring af muligheden for friluftsliv, kan indgå i den samlede vurdering af et ansøgt projekt, men prøvelsen bør tage udgangspunkt i, om projektet vil medføre afgørende forandringer af beskyttede naturværdier eller en uhensigtsmæssig præcedens i strid med de hensyn, der skal varetages med beskyttelsesordningen.

3.7.8 Bird strikes og flysikkerhed

Hensynet til flysikkerheden kan være relevant når der skal foretages en vurdering af, hvorvidt der kan meddeles dispensation fra § 3 (se NMK-510-00132). Ved etablering eller udvidelse af vådområder i nærheden af lufthavne er det således vigtigt at være opmærksom på risikoen for bird strikes, dvs. kollisioner mellem fugle og fly. Hvis effekterne af et tiltænkt tiltag vil have en fugletiltrækkende effekt, taler hensynet til flysikkerheden for afslag på en dispensation hertil.

Der er i nævnspraksis lagt vægt på bestemmelserne for civil luftfart anført i bekendtgørelsen om bestemmelser om forholdsregler til nedsættelse af kollisionsrisikoen mellem luftfartøjer og fugle/pattedyr på flyvepladser, samt DMU-rapporten: *Risiko for kollisioner mellem fly og fugle i retablerede vådområder nær flyvepladser*² fra 2006 og en tidligere udgave af denne fra 2000. Relevant er også den tekniske rapport fra DCE: *Vådområder, flyvepladser og risiko for bird strikes*³ fra 2015, der udgør en opdatering af rapporten fra 2006. En relevant bestemmelse i forhold til inddragelse af flysikkerheden findes i dag også i artikel 9, litra e, i EU-Kommissionens Forordning 139/2014 af 12. februar 2014.

² Christensen, T.K. & Hounisen, J.P. 2006. Risiko for kollisioner mellem fly og fugle i retablerede vådområder nær flyvepladser. Danmarks Miljøundersøgelser. 42 s. Teknisk anvisning fra DMU. <http://www.dmu.dk/Pub/TA23.pdf>

³ Christensen, T.K. & Hounisen, J.P. 2015. Vådområder, flyvepladser og risiko for bird strikes. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 48 s. Teknisk rapport fra DCE - Nationalt Center for Miljø og Energi nr. 50 <http://dce2.au.dk/pub/TR50.pdf>

Spørgsmålet om begrænsning af vådområder af hensyn til flysikkerheden bør afgøres ved en konkret vurdering i hvert enkelt tilfælde og ikke ved anvendelse af absolutte afstands- eller størrelseskrav (se NKO 251). Der kan dog tages udgangspunkt i de zoneangivelser, der er en del af DMU-rapporten⁴ fra 2006 (se NKO 456). Rapporten opererer med zoner på henholdsvis 0-6 km og 6-13 km fra flyvepladsen.

I vurderingen af, hvorvidt der kan gives dispensation til etablering eller udvidelse af vådområder nær lufthavne bør indgå en vurdering af flyvehøjden over lokaliteten, om lokaliteten ønskes placeret i ind- eller udflyvningsretningen til lufthavnen, afstanden til lufthavnen samt tilstedeværelsen af eksisterende vådområder i området, som eventuelt ligger tættere på lufthavnen end den ansøgte. Dertil kan der lægges vægt på, om der inden for tilsvarende afstand til lufthavnen findes flere og større vådområder, således at det kan lægges til grund, at fuglene i området omkring lufthavnen i et vist omfang flyver rundt mellem de eksisterende vådområder.

3.7.9 Proportionalitet

En dispensation til en tilstandsændring kan eventuelt være begrundet i, at påbud om tilbageførsel til den hidtidige tilstand vil være forbundet med meget betydelige omkostninger eller i øvrigt være uforholdsmæssigt indgribende. Omkostningerne eller tabet betragtes således som en særlig omstændighed. Det anførte må som udgangspunkt forudsætte, at ejeren var i god tro om, at indgrebet ikke var en ulovlig tilstandsændring, herunder at ejeren ikke havde anledning til at benytte oplysningsordningen i naturtypebekendtgørelsens § 9. Nævnet udtalte i NMK-510-00504, at "Afgørelsen om fysisk kontra retlig lovliggørelse skal foretages under afvejning af hensynet til de naturmæssige værdier m.v. og til den effektive håndhævelse af naturbeskyttelseslovens regler over for hensynet til ejeren af ejendommen, herunder god tro-betragtninger, det samfundsmæssige værdispild og proportionalitetsprincippet". I den konkrete sag om påfyldning af jord og murbrokker på et overdrev, kunne der ikke dispenseres, fordi der ikke var redegjort for omkostningerne til lovlig affaldsbortskaffelse, som den daværende ejer, der foretog påfyldningen, under alle omstændigheder skulle have afholdt. Se endvidere NKO nr. 474, hvori nævnet meddelte afslag til at bibeholde et sommerhus i en klitmose, hvortil der var givet byggetilladelse i strid med naturbeskyttelseslovens § 3, samt Miljø- og Fødevarerklagenævnets afgørelse 18/05188 vedrørende anlæg af regnvandsbassiner i et mose- og engområde, hvor nævnet afgjorde, at da kommunens tilladelse primært var båret af økonomiske hensyn kunne denne ikke godtgøres alene ud fra proportionalitetshensyn og nævnet ændrede afgørelsen til et afslag, da der ikke forelå samfundsmæssige hensyn mv.. Der henvises i øvrigt til den praksis, som der er redegjort for i afsnit 6.1.1.

3.8 Fastsættelse af vilkår

Dispensation kan gives på vilkår. Naturbeskyttelsesloven opstiller ingen begrænsninger for de vilkår, som kan stilles i forbindelse med en dispensation, idet det dog naturligvis må kræves, at vilkårene ligger inden for rammerne af lovens formålsbestemmelser i §§ 1 og 2. Vilkår må ikke være mere vidtgående end påkrævet (proportionalitetsprincippet) og skal endvidere være klart formulerede og med tidsfrister i nødvendigt omfang med henblik på at vilkårene kan håndhæves.

Det følger af lovens § 66, at betingelser, der knyttes til en tilladelse, er bindende for ejer og indehaver af andre rettigheder over ejendommen uden hensyn til, hvornår retten er stiftet. Kommunalbestyrelsen skal sørge for, at betingelser af varig interesse tinglyses på den pågældende ejendom på ansøgerens bekostning. Se også kapitel 6 om administrative bestemmelser.

⁴ Christensen, T.K. & Hounisen, J.P. 2006. Risiko for kollisioner mellem fly og fugle i reetablerede vådområder nær flyvepladser. Danmarks Miljøundersøgelser. 42 s. Teknisk anvisning fra DMU.

<http://www.dmu.dk/Pub/TA23.pdf>

Vilkår kan regulere hidtidig benyttelse, hvis forholdene på stedet ændres i forbindelse med den ansøgte dispensation, jf. NYT nr. 299 A.

Vilkår skal være så specifikt målsatte at det efterfølgende på objektivet grundlag er muligt at konstatere, om de er opfyldt (se NYT nr. 300 B).

Eksempler på vilkår i forbindelse med dispensationer kan f.eks. være tidspunkt for indgrebs udførelse, fysisk udformning, hydraulik, forbud mod udsætning af ænder, krebs og fodring, fjernelse af oprenset materiale, udsåning af frøblandinger, udførelse af naturpleje, bræmmer, forudgående orientering af museer med henblik på overvågning i forbindelse med oprensning mm.

3.8.1 Vilkår om erstatningsnatur

Det følger af lovbemærkningerne, at etablering af erstatningsnatur almindeligvis ikke udgør et forhold, der i sig selv kan føre til, at der gives en dispensation fra forbuddet mod tilstandsændringer, som der i øvrigt ikke er grundlag for. Det betyder, at der skal foreligge særlige omstændigheder for en dispensation i henhold til sædvanlig praksis (se afsnit 3.7.1). Dette må efter Miljø- og Fødevarerklagenævnets opfattelse også gælde selvom erstatningsnaturen på sigt forventes at have bedre naturkvalitet.

Det kan ifølge lovbemærkningerne være velbegrundet i visse tilfælde at meddele dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 på vilkår om etablering af erstatningsnatur, hvor der foreligger en forudgående ansøgning. Kommunalbestyrelsen bør imidlertid udvise tilbageholdenhed med dette, da det ud fra en naturbeskyttelsesmæssig synsvinkel normalt vil være langt at foretrække, at de oprindelige naturområder med deres særegne karaktertræk bibeholdes i videst muligt omfang (Se NKO 75 og 481). Se også NMK-510-00753, hvor nævnet udtalte, at etablering af erstatningsnatur ikke i sig selv kan begrunde en dispensation. Nævnet fandt ikke, at det var tilstrækkeligt begrundet, hvorfor det var nødvendigt at indvinde grus på netop det § 3-beskyttede område. Se Miljø- og Fødevarerklagenævnets afgørelser 18/07251 og 18/04726 samt NMK-510-01090.

Selv om erstatningsnatur således principielt må betragtes som en nødløsning, kan det være velbegrundet at fastsætte vilkår om etablering af erstatningsnatur, når det derved gøres muligt at varetage beskyttelsesinteresserne på trods af de indgreb, som en dispensation giver mulighed for. Ved afvejningen af, om og hvilke vilkår, der skal fastsættes, er økonomiske interesser ikke bestemmende, hvis hensynet til beskyttelsesinteresserne taler afgørende for, at der udlægges erstatningsnatur med et nærmere omfang og indhold. Natur- og Miljøklagenævnet finder imidlertid, at erstatningsnaturen som udgangspunkt bør udlægges på arealer i nærheden af de naturområder, der påvirkes af projektet, når det er muligt. Erstatningsnatur bør som hovedregel placeres uden for arealer med beskyttede naturtyper.

Efter praksis kan der - eksempelvis ved vejanlæg - lægges vægt på, om der er tale om et nødvendigt formål, der bør gå forud for den generelle samfundsmæssige interesse i at opretholde naturtyperne, og om der i givet fald foreligger acceptable, mindre indgribende alternativer til det ansøgte. Se NMK-31-01293, NMK-501-00147 og NMK-510-00608.

Der kan være behov for at stille vilkår om etablering af erstatningsnatur i tilfælde, hvor der er foretaget en lovovertrædelse, og man afstår fra at stille krav om en egentlig retablering af den pågældende biotop, navnlig når det er forbundet med uforholdsmæssigt store udgifter at forlange den oprindelige biotop retableret, eller hvor en retablering er umulig eller i hvert fald uigennemførlig inden for en overskuelig årrække. Det forudsættes således, at der specielt i forbindelse med lovliggørelsessager kan stilles vilkår af den ovennævnte karakter. Se NMK-510-00618.

For visse oprindelige naturtyper som f.eks. højmoser og lichenheder, væld og vældmoser, og søer med hængesæk mv. vil det normalt ikke være muligt at etablere erstatningsnatur, idet de biologiske og geologiske forudsætninger ikke findes andre steder. Højmoser dannes ved tørveopbygning gennem tusindvis af år (og under særlige klimatiske forhold), men også de relativt upåvirkede naturarealer med en ekstremt lav tilgængelighed af næringsstoffer, såsom våde heder, kalkoverdrev, næringsfattige enge og rigkær, kan være uhyre vanskelige eller umulige at genskabe, da de forudsætter helt særlige jordbunds- og fugtighedsforhold.

Hvis det på baggrund af samfundsmæssige hensyn som forsyningsikkerhed eller trafikikkerhed er nødvendigt at dispensere til forringende indgreb i § 3-områder, er det normalt en forudsætning, at der fastsættes vilkår om kompenserende foranstaltninger som erstatningspleje eller etablering af erstatningsnatur. Ofte vælges efter en konkret vurdering at udlægge et større erstatningsareal for at kompensere for tabet af et levested og dets naturkvalitet i en længere tidsperiode og for at sikre det nye område bedre betingelser for at udvikle en god naturtilstand med større robusthed, variation og beskyttelse af kerneområde mod negative påvirkninger fra den omgivende arealdrift.

Der bør således stilles vilkår om erstatningsnaturtypen, der om muligt bør være af samme type som det nedlagte naturareal, om erstatningsarealets størrelse og placering på kort. Efter behov kan der stilles vilkår om fremgangsmåde ved etablering af naturområdet, om evt. behov for naturpleje for at sikre at området udvikler sig som ønsket, tidsfrist for anlæg, således at det er muligt at overholde og føre tilsyn med at vilkåret overholdes. Erstatningsarealet tinglyses ofte på ejendommen for at sikre at det bibeholdes også i den periode, hvor det udvikler en naturtilstand svarende til et beskyttet naturområde.

3.8.2 Dispensation og vilkårsfastsættelse i lovliggørelsessager

Som udgangspunkt bør en sag om efterfølgende dispensation behandles, som om det var en forudgående ansøgning om dispensation. Det skal ikke være lettere at opnå efterfølgende (lovliggørende) end forudgående dispensation, jf. bl.a. MAD2001.1558 om afslag på dispensation til lovliggørelse af tennisbane og MAD2004.828 om afslag på lovliggørende dispensation til bibeholdelse af et havneanlæg og en landingsbane. Efter almindelige forvaltningsretlige grundsætninger bør det dog overvejes, om der kan være andre grunde til at give dispensation (god tro, proportionalitet, samfundsmæssigt værdispild m.m.).

I forarbejderne til loven er det anført, at der kan være behov for at stille vilkår om etablering af erstatningsnatur, genopretning af eller plejeforanstaltninger på eksisterende biotoper i tilfælde, hvor der er sket en lovovertrædelse, og der ikke stilles krav om en egentlig retablering af den pågældende biotop. Det kan især være relevant i situationer, hvor det er forbundet med uforholdsmæssigt store udgifter at forlange den oprindelige biotop retableret, eller hvor en retablering er umulig eller i hvert fald uigennemførlig inden for en overskuelig årrække. Det forudsættes dog, at erstatningsnatur muliggør en varetagelse af de beskyttede interesser trods indgrebet.

I NMK-510-00016 fandt nævnet, at der ikke kunne gives lovliggørende dispensation til fjernelse af beskyttede mosearealer på vilkår om etablering af erstatningsnatur. Nævnet henviste til det i forarbejderne anførte om, at etablering af erstatningsnatur almindeligvis ikke udgør et forhold, som i sig selv kan føre til, at der meddeles dispensation fra forbuddet, da det ud fra en naturmæssig synsvinkel normalt vil være at foretrække, at det oprindelige naturområde bibeholdes.

4. Samspil med andre dele af naturbeskyttelsesloven: fredninger, bygge- og beskyttelseslinjer, Natura 2000, naturpleje mv.

4.1 Fredninger

En del § 3-områder ligger inden for områder, som er fredet i henhold til naturbeskyttelseslovens kapitel 6 om fredning.

I modsætning til § 3-områder, som er omfattet af en generel, erstatningsfri beskyttelse, indebærer en fredning, at anvendelsen og beskyttelsen er reguleret gennem konkrete, individuelle bestemmelser for netop det fredede område. Afgørelser om fredning træffes efter en særlig procedure, og der ydes erstatning til de berørte, private lodsejere for den nedgang i handelsværdien, som fredningens forskrifter medfører.

4.1.1 Gennemførelse af fredninger

En fredningssag kan rejses af miljø- og fødevareministeren ved Miljøstyrelsen, af en kommunalbestyrelse og af Danmarks Naturfredningsforening. Beslutning om, hvorvidt en fredning skal gennemføres, herunder dens nærmere afgrænsning og indhold samt erstatningerne, træffes af fredningsnævnet, der består af en dommer udpeget af miljø- og fødevareministeren, et medlem udpeget af miljø- og fødevareministeren og et medlem, valgt af kommunalbestyrelsen. Der er 13 fredningsnævn, fordelt med 2-3 nævn i hver region.

Afgørelser om fredning kan påklages til Miljø- og Fødevareklagenævnet. Miljø- og Fødevareklagenævnet har fuld prøvelsesret i de sager, som nævnet behandler.

Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelser om erstatning kan desuden påklages til en særlig taksationskommission.

Når et fredningsforslag fremsendes til fredningsnævnet, vil det fremgå, hvilke arealer inden for det forslåede fredningsområde, der er beskyttet af lovens § 3. Normalt udbetales der ikke erstatning for fredning af § 3-arealer, mens der normalt betales erstatning for arealer, der vil kunne inddrages i omdriften. Af hensyn til senere erstatninger vil det derfor være hensigtsmæssigt, at kommunen kontrollerer, om § 3-registreringen i fredningsområdet er korrekt – både for om der er kommet nye arealer til, og om der er arealer, der fejlagtigt er registreret som beskyttede.

4.1.2 Dispensation fra fredninger

Dispensationer fra og tilladelser i henhold til fredninger behandles af fredningsnævnene med mulighed for klage til Miljø- og Fødevareklagenævnet.

Kommunerne er tilsynsmyndighed for fredninger på tilsvarende måde som for § 3-områder.

4.1.3 Fredningernes omfang og indhold

Der findes godt 4.000 større eller mindre fredede områder i Danmark, som tilsammen udgør ca. 5 % af Danmarks landareal. Næsten 25 % af det generelt beskyttede naturareal i henhold til naturbeskyttelseslovens § 3 er beliggende inden for fredede områder (2016-tal).

Fredninger gennemføres for at varetage et eller flere af de formål, som fremgår af naturbeskyttelseslovens formål i § 1, og kan derfor have et meget forskelligt indhold, f.eks. beskyttelse af landskab, kulturhistorie, geologi, natur eller fremme af friluftslivet. Ofte vil der være tale om en kombination af disse interesser.

Mens fredninger tidligere udelukkende blev anvendt for at beskytte den eksisterende tilstand eller give øget adgang for offentligheden (eller i helt særlige tilfælde begrænse adgangen), har det siden 1992 også været muligt at frede områder med henblik på at skabe en ny, ønsket tilstand f.eks. ved naturgenopretning.

De fleste nyere fredninger har bestemmelser, der giver fredningsmyndighederne ret til at pleje det fredede område i overensstemmelse med fredningens formål, så den ønskede tilstand kan opretholdes. Kommunerne har også i øvrigt ret til at gennemføre pleje på alle privatejede, fredede områder til opnåelse af fredningens formål, jf. bekendtgørelse om pleje af fredede arealer og tilsyn.

Naturstyrelsen (nu Miljøstyrelsen) udarbejdede sammen med Kommunernes Landsforening og Danmarks Naturfredningsforening i 2013 en [Handlingsplan for fredning](#), som indeholder en prioritering af hovedformålene for den fremtidige fredningsindsats.

4.1.4 Dispensation til ændringer i forhold til § 3 inden for fredede områder

Nogle fredninger medfører en yderligere regulering af anvendelsen af § 3-områderne, f.eks. forbud mod gødskning på eller omlægning af arealer, der hidtil har været gødsket eller omlagt. Andre fredninger fastslår blot områdernes status i forhold til naturbeskyttelseslovens § 3.

Ændring af tilstanden af et § 3-område kræver som alt overvejende hovedregel dispensation fra denne bestemmelse, uanset at området også er fredet, så der tillige skal dispenseres fra fredningen. Ansøgning om ændring af områdets tilstand skal derfor behandles både af kommunen som § 3-myndighed og ofte også af fredningsnævnet. Også plejetiltag i overensstemmelse med en fredning, der indebærer en ændring af tilstanden af et § 3-område, vil kræve en dispensation fra denne bestemmelse (Se afsnit 3.6.26 om naturpleje).

Siden 1992 har det været muligt at undgå en sådan dobbeltbehandling i særlige tilfælde ved den såkaldte bonusbestemmelse i naturbeskyttelseslovens § 38, stk. 6, hvorefter det i en fredning kan bestemmes, at forbuddene i bl.a. § 3 ikke skal gælde i det omfang, forholdet er reguleret og beskrevet i fredningen. Det er vigtigt at understrege, at det kun handler om helt konkrete forhold eller projekter, f.eks. anlæg i forbindelse med et naturgenopretningsprojekt, der har haft en tilstrækkelig detaljeringsgrad, så det har været muligt at vurdere konsekvenserne heraf i forbindelse med behandlingen af fredningsforslaget. Der er således ikke tale om, at fredningen med en sådan bonusbestemmelse medfører en generel ophævelse af § 3-beskyttelsen inden for det fredede område eller en generel fritagelse for ansøgning om tilladelser til at ændre tilstanden i § 3-områderne.

Højesterets dom i UfR2017.1834 omhandlede et engareal omfattet af en fredning fra 2004, som indeholdt bestemmelser om driften af engen, men disse bestemmelser var ikke tillagt bonusvirkning, og det var derfor nødvendigt at tage stilling til, om engarealet blev omfattet af § 3-beskyttelsen i 1992.

4.2 Bygge- og beskyttelseslinjer

Naturbeskyttelseslovens kapitel 2 indeholder ud over naturtypebeskyttelsen i § 3 en række generelle bestemmelser om beskyttelse af klitfredede arealer og om bygge- og beskyttelseslinjer.

Hvor § 3 indeholder en beskyttelse af bestemte naturtyper, uanset hvor de er beliggende, skal bestemmelserne om bygge- og beskyttelseslinjerne sikre kyster, søer, og vandløb, skove, fortidsminder og kirker som værdifulde landskabselementer og – for nogles vedkommende – som levesteder og spredningskorridorer for plante- og dyreliv. De enkelte bestemmelser om bygge- og beskyttelseslinjer har forskelligt indhold og formål.

En del § 3-områder ligger inden for områder, der tillige er omfattet af en beskyttelseslinje eller klitfredning. Som eksempel kan nævnes strandenge, strandsumpe og klitheder, der typisk ligger inden for områder, der er omfattet af strandbeskyttelseslinjen. Bestemmelserne om klitfredning og strandbeskyttelse indebærer et forbud imod ændring af tilstanden og kan med nogle undtagelser kun fraviges i særlige tilfælde, ligesom det er tilfældet for § 3-beskyttelsen.

En ændring af tilstanden af et § 3-område inden for en beskyttelseslinje kræver tillige dispensation fra denne bestemmelse.

Bygge- og beskyttelseslinjerne administreres lige som § 3 af kommunerne, bortset fra bestemmelserne om klitfrednings- og strandbeskyttelseslinjen, der administreres af Kystdirektoratet (Naturstyrelsen).

4.3 Natura 2000-områder og generelt beskyttede arter

Omkring 41 % af det § 3-beskyttede areal ligger i de såkaldte Natura 2000-områder⁵, hvor der gælder særlige krav til beskyttelse, administration og forvaltning. Natura 2000-områder er samlebetegnelsen for fuglebeskyttelsesområder og habitatområder, som er udpeget i medfør af EF-fuglebeskyttelsesdirektivet og EF-habitatdirektivet.

§ 3-områderne rummer desuden en stor del af levestederne for de arter, hvis yngle- og rasteområder Danmark er forpligtet til at beskytte i medfør af habitatdirektivet, uanset om de befinder sig inden for eller uden for Natura 2000-områder.

Tilsvarende rummer § 3-områderne en betydelig andel af levestederne for vilde fugle, som der gælder en generel forpligtigelse efter fuglebeskyttelsesdirektivet til at opretholde levesteder for, både i og uden for de beskyttede områder.

Læs mere om Natura 2000 på [Miljøstyrelsens hjemmeside](#) og [se kort over Natura 2000-områderne](#).

4.3.1 Forpligtelser i Natura 2000-områder

Natura 2000 er et netværk af beskyttede naturområder i hele EU. I Danmark kaldes områderne også for internationale naturbeskyttelsesområder, og her indgår tillige Ramsarområderne.

I perioden 2017-2018 er Natura 2000-områderne blevet gennemgået og områdegrænserne er blevet justeret. Formålet har været at fjerne intensivt drevne arealer og evt. at udvide med eksisterende natur. De justerede områder skal endeligt godkendes af EU. På Miljøstyrelsens hjemmeside kan man læse om processen, se de justerede områdegrænser og finde diverse faktuelle oplysninger.

⁵ Levin, G. 2016. Geografiske analyser af § 3-registrerede arealer. Analyser af overlap mellem § 3-registrerede arealer og andre geografiske data. Aarhus Universitet, DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, 47 s. - Videnskabelig rapport fra DCE - Nationalt Center for Miljø og Energi nr. 213, <http://dce2.au.dk/pub/SR213.pdf>

Natura 2000-områder udpeges i medfør af miljømålsloven. Udpegningen er en vigtig del af den danske opfyldelse af fuglebeskyttelses- og habitatdirektiverne og er bindende for myndighederne. Læs mere om [grundlaget for udpegningen af det enkelte område](#), dvs. de arter og habitatnaturtyper, som områderne er udpeget for at beskytte.

Fuglebeskyttelsesdirektivet (Europa-Parlamentets og Rådets direktiv af 30. november 2009 om beskyttelse af vilde fugle (2009/147)) har jf. direktivets artikel 3 til formål at beskytte vilde fuglearters biotoper og levesteder, mens habitatdirektivet har til formål at sikre bevarelsen af naturtyper samt dyre- og plantearter og deres levesteder, som i europæisk sammenhæng anses for truede, sjældne eller sårbare.

Det overordnede mål er at sikre eller genoprette gunstig bevaringsstatus for de habitatnaturtyper og arter, som områderne er udpeget for. Gunstig bevaringsstatus er defineret i habitatdirektivets art. 1 og indarbejdet i Miljø- og Fødevarerministeriets bekendtgørelse om udpegning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder samt beskyttelse af visse arter (habitatbekendtgørelsen). En habitatnaturtypes bevaringsstatus vurderes ud fra udbredelsesområde, struktur og funktioner samt karakteristiske arter. En arts bevaringsstatus vurderes ud fra bestandsudvikling, udbredelsesområde og levesteder.

De beskyttede habitatnaturtyper fremgår af habitatdirektivets bilag I og af bilag 9 til habitatbekendtgørelsen. Der er et delvist sammenfald mellem habitatnaturtyperne og naturtyperne beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3, og i vurderingen af, om et areal er beskyttet efter § 3, kan det derfor også indgå at et areal er kortlagt som en habitatnaturtype i Natura 2000-planen, se hertil NMK-510-00689 om vurderingen af habitatnaturtyperne 2130 grøn/gråklitter, 2330 indlandsklitter med åbne græsarealer, 2160 kystklitter med havtorn, 2170 kystklitter med gråris og 2250 kystklitter med enebær. Disse klitnaturtyper skulle registreres som biologisk overdrev. En oversættelsestabel fra § 3-naturtyper til habitatnaturtyper findes i appendiks 2 til [den tekniske anvisning til § 3-besigtigelser](#) samt i denne vejlednings bilag 3. Til bestemmelse af om en § 3-naturtype også er en habitatnaturtype kan anvendes bestemmelsesnøgle og naturtypebeskrivelser fra [Danske naturtyper – i det europæiske Natura 2000 netværk](#).

Hovedparten af Natura 2000-områderne på land består af forskellige naturarealer (skov, hede, overdrev, søer m.m.), men der indgår også arealer, der udnyttes landbrugsmæssigt. Landbrugsarealerne rummer ofte naturtyper omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, typisk eng, strandeng eller overdrev. De lysåbne arealer er i mange tilfælde vigtige i forhold til beskyttelsen, da de har vigtige biologiske funktioner, både som naturtype og levested i kraft af deres virke som spredningskorridorer.

Natura 2000-områderne på land indeholder naturtyper og levesteder med vidt forskellig sårbarhed over for bl.a. næringsstofpåvirkning. Det er i den konkrete sagsbehandling derfor nødvendigt at vurdere påvirkningerne i forhold til udpegningsgrundlaget for det pågældende Natura 2000-område, herunder i forhold til de enkelte naturtyper og deres sårbarhed.

I Natura 2000-områderne skal der sikres eller genoprettes en gunstig bevaringsstatus for de arter og naturtyper, som det enkelte område er udpeget for. Der må derfor i planlægningen og ved enkeltstatsadministration, f.eks. i forbindelse med dispensationer fra naturbeskyttelseslovens § 3, ikke træffes afgørelse, der kan skade udpegningsgrundlaget. Dette har også betydning for planer og dispensationer til aktiviteter uden for områder, hvis aktiviteterne forventes at medføre en påvirkning ind i områderne. Det følger af habitatdirektivets artikel 6, stk. 3.

De særlige regler for administration af tilladelser, godkendelser, dispensationer mv. i forhold til de udpegede Natura 2000-områder fremgår af habitatbekendtgørelsen. Dispensationer fra § 3 er omfattet af bekendtgørelsen, jf. § 7, stk. 2, nr. 1. Før der eventuelt meddeles dispensation

fra naturbeskyttelseslovens § 3 til en tilstandsændring i form af en anden drift, bebyggelse eller lignende, skal kommunen således foretage en vurdering af, om det ansøgte projekt i sig selv eller i forbindelse med andre planer og projekter kan påvirke et Natura 2000-område væsentligt, jf. habitatbekendtgørelsens § 6, jf. § 7, stk. 2, nr. 1. Hvis væsentlighedsvurderingens konklusion er, at det ikke kan udelukkes, at en plan eller et projekt kan påvirke et Natura 2000-område væsentligt, skal der gennemføres en konsekvensvurdering. Hvis man ud fra konsekvensvurderingen, har opnået vished for, at aktiviteten ikke har skadelige virkninger for den pågældende lokalitets integritet, kan der meddeles tilladelse til det konkrete projekt. Det er tilfældet, når det ud fra den bedste videnskabelige viden på området uden rimelig tvivl kan fastslås, at der ikke er sådanne virkninger, idet vurderingen skal indeholde fuldstændige, præcise og endelige konstateringer og konklusioner, der kan fjerne enhver rimelig videnskabelig tvivl. Hvis en aktivitet kan skade et Natura 2000-områdes integritet, kan dispensationen ikke meddeles.

Udførlig vejledning til habitatbekendtgørelsen fås i [Vejledning til bekendtgørelse nr. 408 af 1. maj 2007](#) om udpegning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder samt beskyttelse af visse arter, Naturstyrelsen 2011 (under revision i 2019).

Naturklagenævnet vurderede i MAD2005.1441, at dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 til permanent udsætning af bævere i Klosterheden ikke var i strid med habitatdirektivets artikel 6, stk. 3, da udsætningen ikke ville skade habitatområdernes integritet. Der er i særskilte bekendtgørelser fastsat tilsvarende regler i forhold til administration af bl.a. planloven og kystbeskyttelsesloven.

Habitatbekendtgørelsen indeholder forbud mod planlægning af nye råstofgraveområder i internationale naturbeskyttelsesområder. Landsplan-, kommune- og lokalplanlægning i forbindelse med internationale naturbeskyttelsesområder er reguleret i medfør af den særskilte bekendtgørelse om administration af planloven i forbindelse med internationale naturbeskyttelsesområder samt beskyttelse af visse arter.

4.3.2 Anmeldepligt

Kommunen bør være opmærksom på, at ejere af arealer inden for Natura 2000-områder efter naturbeskyttelsesloven og skovloven er forpligtede til at forhåndsanmelde en række aktiviteter, der normalt ikke kræver tilladelse, godkendelse eller dispensation efter miljø- og naturbeskyttelseslovgivningen. Det gælder bl.a. aktiviteter på en række natur- og kulturarealer, som ikke er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. De anmeldelsespligtige aktiviteter fremgår af bilag 2 til naturbeskyttelsesloven. Anmeldelser efter naturbeskyttelseslovens § 19 b sker til kommunen. Hvis en naturtype således ikke er omfattet af § 3, f.eks. hvis den er under størrelsesgrænsen for beskyttede naturtyper, vil en ændring af tilstanden kræve en anmeldelse til kommunen. Det gælder f.eks. for ændring i tilstanden af søer, heder, moser og lignende, strandenge, strandsumpe, ferske enge og overdrev, der ikke opfylder størrelseskravet i § 3. Når en ændring i tilstanden af en sø beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3 ikke skal anmeldes, skyldes dette, at en sådan ændring i kraft af § 3-beskyttelsen er forbudt.

Anmeldelsen skal ske, inden aktiviteten sættes i gang, for at myndighederne kan vurdere, om den ønskede driftsændring eller aktivitet kan påvirke arter og naturtyper negativt. Se bekendtgørelse om anmeldelsesordningen efter naturbeskyttelseslovens § 19 b og skovlovens § 17 og [Vejledning om anmeldelsesordning](#).

4.3.3 Kommunal handlepligt

I naturbeskyttelsesloven (§§ 19 c – 19 d) og skovloven (§§ 18 – 21) er der fastsat regler, der forpligter de ansvarlige myndigheder til at indgå aftaler eller træffe andre foranstaltninger med henblik på at beskytte Natura 2000-områderne mod forringelser og væsentlige forstyrrelser samt skabe grundlag for at iværksætte de nødvendige bevaringsforanstaltninger, jf. Natura

2000-planerne. Kommunen skal være opmærksom herpå også i forbindelse med behandling af § 3-sager.

Det er myndighedernes ansvar, at de nødvendige foranstaltninger, der skal til for at beskytte arterne og naturtyperne, føres ud i livet. Til brug herfor er der udarbejdet Natura 2000-planer for alle Natura 2000-områderne. Planen indeholder en basisanalyse, mål for naturtilstanden i Natura 2000-områderne og et indsatsprogram. 2. generation Natura 2000-planer blev vedtaget i 2016.

4.3.4 Generel beskyttelse af visse dyre- og plantearter efter habitatdirektivet

Ved administrationen af naturbeskyttelseslovens § 3 skal kommunen være opmærksom på, at en række dyre- og plantearter efter habitatdirektivets artikel 12 og 13 er strengt beskyttede, uanset om de forekommer inden for eller uden for Natura 2000-områder. De beskyttede arter fremgår af direktivets bilag IV. En fortegnelse over de i Danmark naturligt hjemmehørende arter, som er omfattet af direktivets bilag IV, findes som bilag 7 til bekendtgørelse om udpegning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder samt beskyttelse af visse arter (habitatbekendtgørelsen).

Beskyttelsen indebærer, at der ikke må gives tilladelse, godkendelse eller dispensation til projekter, som vil kunne beskadige eller ødelægge yngle- eller rasteområder i det naturlige udbredelsesområde for de dyrearter, der er listet i habitatdirektivets bilag IV a eller ødelægge de plantearter, som er optaget i habitatdirektivets bilag IV b. Kommunerne skal derfor, når der træffes afgørelse efter naturbeskyttelseslovens § 3, vurdere det ansørgtes påvirkning på bilag IV-arter, og vurderingen skal fremgå af afgørelsen.

Der henvises til § 10 i habitatbekendtgørelsen og til vejledning til bekendtgørelse nr. 408 af 1. maj 2007 om udpegning og administration af internationale naturbeskyttelsesområder samt beskyttelse af visse arter, juni 2011 (under revision i 2019).

4.3.5 Generel beskyttelse af arter i øvrigt, især fugle

Fuglebeskyttelsesdirektivet pålægger medlemslandene at sikre opretholdelse af tilstrækkeligt store levesteder for vilde fugle, jf. fuglebeskyttelsesdirektivets artikel 3. § 3-områderne er et væsentligt bidrag hertil, da de beskytter levesteder for mange forskellige fuglearter. Hensynet til at opretholde levesteder for vilde fugle skal indgå i behandlingen af sager efter naturbeskyttelseslovens § 3.

5. Forholdet til anden lovgivning

5.1 Skovloven

Kommunen har også tilsynet med § 3-arealer, der opfylder naturbeskyttelseslovens størrelseskrav, og som ligger i fredskov. Dog fører Naturstyrelsen tilsyn med arealer, der ejes af Naturstyrelsen, jf. § 3, stk. 1, i bekendtgørelse om pleje af fredede arealer, om tilsyn og om indberetninger.

Ændring af tilstanden på fredskovspligtige § 3-arealer kan kræve en dispensation både efter naturbeskyttelsesloven og skovloven. Efter skovloven kræves således bl.a. dispensation fra skovlovens § 11 til byggeri, anlæg, terrænændringer og anbringelse af affald. Tilsyn efter skovlovens § 48 føres af Miljøstyrelsen, jf. delegationsbekendtgørelsens § 27, nr. 28 og 34. Dette gælder også på arealer, der forvaltes af Naturstyrelsen. Tilsynet er ikke aktivt og opsøgende, men sker på baggrund af eksempelvis en naboklage eller hvis Miljøstyrelsen på anden måde bliver opmærksom på et ulovligt forhold.

I skovlovens § 28 er der en supplerende bestemmelse om beskyttelse af søer, moser, heder, strandenge eller strandsumpe, ferske enge og biologiske overdrev, der hører til fredskov, og som ikke er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, fordi de er mindre end de der fastsatte størrelsesgrænser. Beskyttelsen medfører, at sådanne naturtyper ikke må dyrkes, afvandes, tilplantes eller på anden måde ændres. Samme beskyttelse gælder for vandløb, som ikke er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Miljøstyrelsen administrerer dispensationsbeføjelsen til skovlovens § 28 og fører tilsynet med disse småbiotoper.

MAD2016.112 omhandlede § 3-beskyttelse af et areal, som også var fredsskovspligtigt. Skov- og Naturstyrelsen havde meddelt dispensation fra forpligtelsen til tilplantning af det fredskovspligtige areal, og nævnet havde lagt til grund, at fredskovspligt ikke kan medføre, at et areal, der har vokset sig ind i beskyttelsen i naturbeskyttelseslovens § 3, ikke vil blive omfattet af naturbeskyttelsesloven. Byretten tiltrådte resultatet.

5.2 Husdyrbrugloven

Bekendtgørelse om husdyrbrug og anvendelse af gødning m.v. (herefter kaldet husdyrbrugloven) med senere ændringer skal i medfør af sin formålsbestemmelse medvirke til at værne om natur, miljø og landskab, så udviklingen af husdyrproduktion og anvendelsen af gødning kan ske på et bæredygtigt grundlag i respekt for menneskers livsvilkår og for bevarelsen af dyre- og plantelivet. Med loven tilsigtes bl.a. at beskytte naturen med dens bestande af vilde planter og dyr og deres levesteder.

Husdyrbrugloven og husdyrgodkendelsesbekendtgørelsen indeholder en række bestemmelser, som fremhæver naturbeskyttelsesaspektet i sager om godkendelse og tilladelse til etablering, udvidelse og ændring af husdyrbrug.

5.2.1 Beskyttelse mod ammoniakdeposition

Husdyrbruglovens § 7 indeholder et forbud mod etablering samt udvidelse og ændring af stalde m.v. i og omkring særlig sårbar natur. Husdyrgodkendelsesbekendtgørelsen indeholder regler om krav til maksimal ammoniakdeposition til særlig ammoniakfølsom natur, og krav til kommunalbestyrelsens afgørelser om godkendelse og tilladelse, herunder om vurdering og vilkårsfastsættelse og evt. afslag på ansøgninger, som ikke lever op til kravet om varetagelse af

hensynet til omgivelsernes sårbarhed og kvalitet. Desuden indeholder husdyrgødningsbekendtgørelsen visse faste afstandskrav til ammoniakfølsom natur.

Naturbeskyttelseslovens § 3 har direkte betydning for reguleringen af husdyr efter husdyrbruglovgivningen. Afgrænsningen af de naturtyper, som er beskyttet, tager således udgangspunkt i naturbeskyttelseslovens § 3 og i habitatnaturtyperne. En ansøgning om husdyranlæg mv. må således afslås, såfremt det ansøgte ligger i mindre afstand end foreskrevet i § 7 i forhold til de pågældende naturtyper.

Ud over reguleringen af husdyr efter husdyrbruglovgivningen vil kommunerne fortsat skulle sikre, at udvidelse, ændringen eller etablering af husdyrbrug ikke strider mod naturbeskyttelseslovens § 3. Hvis sådanne anlæggelser medfører en tilstandsændring, vil de derfor fortsat kun kunne foretages, hvis der kan meddeles dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3. Uafhængigt af husdyrbrugreguleringen vil der i øvrigt også kunne ske en håndhævelse af naturbeskyttelseslovens § 3, hvis der udføres aktiviteter, der vil føre til tilstandsændringer i et beskyttet område.

5.2.2 Kategori 1- og 2-natur

Husdyrbruglovens § 7 forbyder etablering, udvidelse og ændring af husdyranlæg og gødningsopbevaringsanlæg på husdyrbrug i og inden for en afstand af 10 m fra nærmere bestemte ammoniakfølsomme naturtyper, der ligger inden for internationale naturbeskyttelsesområder, de såkaldte kategori 1-naturtyper, og nærmere bestemte ammoniakfølsomme naturtyper, der ligger uden for internationale naturbeskyttelsesområder – de såkaldte kategori 2-naturtyper.

Kategori 1-natur (husdyrgodkendelsesbekendtgørelsens § 2, nr. 1, jf. husdyrbruglovens § 7, stk. 1, nr. 1) er nærmere bestemte naturtyper inden for Natura 2000-områder. Det drejer sig om bestemte ammoniakfølsomme habitatnaturtyper uanset størrelse, der indgår i udpegningsgrundlaget for det pågældende Natura 2000-område, og som er kortlagt, samt alle heder og overdrev omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, som er beliggende inden for et Natura 2000-område. I det omfang heder og overdrev inden for Natura 2000-områderne grænser op til hinanden eller ligger som mosaiknatur, beregnes størrelsen ud fra det samlede areal i overensstemmelse med mosaikreglerne i naturbeskyttelseslovens § 3. De nærmere bestemte ammoniakfølsomme habitatnaturtyper fremgår af husdyrgodkendelsesbekendtgørelsens bilag 3, punkt D.

Kategori 2-natur (husdyrgodkendelsesbekendtgørelsens § 2, nr. 2, jf. husdyrbruglovens § 7, stk. 1, nr. 2) er defineret som højmoser og lobeliesøer samt heder omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, der er større end 10 ha, og overdrev omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, der er større end 2,5 ha. Ved beregningen af, om hederne og overdrevene er store nok til at være omfattet af kategori 2-natur, er det alene naturtypen hede eller overdrev, der indgår. Det er således kun, når en hede eller et overdrev i sig selv har den påkrævede størrelse, at de er omfattet af kategori 2. Tætliggende hede- eller overdrevsarealer, der konkret vurderes at være funktionelt sammenhængende, og tilsammen lever op til størrelseskriterierne for naturtypen, vil også være omfattet af kategori 2-naturen.

5.2.3 Krav om totaldeposition for kategori 1- og kategori 2-natur

Ud over forbuddet mod etablering, ændring eller udvidelse af husdyrbrug i og inden for 10 meter fra kategori 1- og 2-natur gælder der maksimale totaldepositionskrav til kategori 1- og 2-natur. Totaldepositionskravene fremgår af husdyrgodkendelsesbekendtgørelsen og er en del af det beskyttelsesniveau for ammoniak, som kommunen som led i en afgørelse om godkendelse eller tilladelse efter husdyrbrugloven skal sikre overholdt. Efter husdyrbrugloven må husdyrbrug alene etableres samt udvides og ændres på en måde, der kan medføre forøget forurening, hvis kommunalbestyrelsen har meddelt godkendelse eller tilladelse hertil.

Totaldepositionskravet for kategori 1-natur betyder, at et husdyrbrug kun kan opnå en miljøgodkendelse eller tilladelse til etablering, udvidelse eller ændring, hvis den samlede deposition til kategori 1-natur fra både husdyrbrugets eksisterende anlæg og drift og det ansøgte (totaldepositionen) kan begrænses til henholdsvis 0,7 kg NH³/ha/år, 0,4 kg NH³/ha/år og 0,2 kg NH³/ha/år, afhængig af hvor mange andre husdyrbrug, der findes i nærheden af den ammoniakfølsomme habitatnaturtype. Der henvises til husdyrgodkendelsesbekendtgørelsens § 26.

Totaldepositionskravet for kategori 2-natur betyder, at et husdyrbrug kun kan opnå en miljøgodkendelse eller tilladelse til etablering, udvidelse eller ændring, hvis totaldepositionen kan begrænses til 1 kg NH³/ha/år. Der henvises til husdyrgodkendelsesbekendtgørelsens § 27.

Visse mindre husdyrbrug samt etablering m.v. af visse mindre anlæg, herunder mindre stalde, læskure og hytter, er ikke omfattet af krav om godkendelse eller tilladelse efter husdyrbrugloven. For disse anlæg er der i husdyrgødningsbekendtgørelsen faste afstandskrav til kategori 1- og 2-natur.

De konkrete afgørelser om etablering, udvidelse og ændring af husdyrbrug regulerer ikke anvendelsen af udbringningsarealerne. Den ammoniakpåvirkning af kategori 1- og 2-natur, som udbragt husdyrgødning kan bevirke, er i stedet reguleret i husdyrgødningsbekendtgørelsen.

Husdyrgødningsbekendtgørelsen indeholder krav til udbringningsteknikken de nærmeste 20 meter langs kategori 1-natur og den del af kategori 2-naturen, der er lobeliesøer og højmoser. Inden for denne afstand skal husdyrgødningen udbringes med teknikker, der reducerer ammoniakfordampningen og dermed påvirkningen af naturtyperne. Der henvises til husdyrgødningsbekendtgørelsens § 32. Der stilles ikke krav til udbringningsteknik nær ammoniakfølsomme kategori 3-naturtyper.

Husdyrgødningsbekendtgørelsen indeholder desuden et fastsat afstandskrav til placering af markstakke med komposteret husdyrgødning på 50-175 meter til kategori 1- og 2-natur. Afstandskravet afhænger af typen af husdyrgødning, da ammoniakfordampningen varierer afhængigt heraf.

Til hjælp for kommunernes tilsyn og landmændenes tilrettelæggelse af udbringning af husdyrgødning er kategori 1-naturen udstillet på [MiljøGIS](#) samt gengivet på Danmarks Arealinformation. Der er vist de habitatnaturtyper, der er kortlagt af Miljøstyrelsen og derudover de § 3-heder og -overdrev, der er kategori 1-natur. Habitatnaturtyperne vises på kortet for sig (i et kortlag). I et andet lag på kortet vises kategori 1-heder og -overdrev, som er alle § 3-registrerede heder og -overdrev indenfor Natura 2000-områderne. Kategori 1-heder og -overdrev er således baseret på de kommunale vejledende registreringer af beskyttede naturområder efter naturbeskyttelseslovens § 3. Det er tilstanden på et givet areal på et givent tidspunkt, samt om arealet er omfattet af definitionen af kategori-natur, der afgør, om det pågældende areal afkaster 20 meter bræmme med teknikkrav.

Der henvises i den forbindelse til følgende kortværker vedr. husdyrbruglovgivningen, som udstilles på [MiljøGIS-siden om husdyrregulering](#):

- Kort over kategori 1-naturtyper, habitatnaturtyper
- Kort over kategori 1-naturtyper, der er heder og overdrev beskyttet af § 3 og ligger indenfor Natura 2000-områder. Nogle arealer vil samtidig være habitatnaturtyper og kortet er en delmængde af det vejledende § 3-registrering og kan kvalificeres på samme måde. De viste kategori 1-heder og -overdrev er lavet som et udtræk af alle § 3-beskyttede heder og overdrev og opdateres hvert halve år.

Kort over kategori 2-naturtyper (dette kort er ligeledes vejledende ligesom § 3-registreringen). Kortet indeholder et vejledende lag med kategori 2-naturtyper, der er højmoser og lobeliesøer. De heder og overdrev, der er kategori 2-natur vises desuden som et udtræk af § 3-laget (dem, der er større end hhv. 10 og 2,5 ha og ligger udenfor Natura 2000-områderne). Tætliggende hede- eller overdrevsarealer, der tilsammen lever op til størrelseskriterierne for kategori 2-naturen, fremgår ikke af kortet da der forudsættes en konkret vurdering af om disse kan betragtes som funktionelt sammenhængende (se afsnit 5.2.2).

5.2.4 Kategori 3-natur

Ud over de fastsatte krav til den maksimale totalbelastning til kategori 1- og 2-natur, kan kommunerne i forbindelse med godkendelse af husdyrbrug fastsætte vilkår med krav til den maksimale ammoniak-merdeposition til naturtyper omfattet af kategori 3.

Naturtyper omfattet af kategori 3 er heder, overdrev og moser beskyttet efter § 3 i naturbeskyttelsesloven, der ikke er kategori 1- og 2-natur, samt ammoniakfølsomme skove, der ligger uden for de internationale naturbeskyttelsesområder.

Kommunen skal i sin vurdering af, om der skal stilles krav til den maksimale merdeposition til kategori 3-natur, vurdere, om der vil ske en væsentlig miljøpåvirkning af det pågældende naturområde. Hvis dette er tilfældet, kan kommunen stille krav til den maksimale merdeposition af ammoniak til naturområdet. Der kan dog ikke stilles krav, hvis merdepositionen er mindre end 1 kg N/ha/år. Der henvises til husdyrgodkendelsesbekendtgørelsens § 29.

Husdyrbruglovgivningen tager afsæt i de naturtyper beskyttet efter naturbeskyttelsesloven § 3, der betragtes som særligt ammoniakfølsomme. Skal der i en godkendelse eller tilladelse efter husdyrbrugloven stilles vilkår med henblik på beskyttelse af kategori 3-natur følger det af husdyrgodkendelsesbekendtgørelsen, at det pågældende naturområde skal være af særlig regional eller lokal interesse ud fra nærmere fastsatte kriterier.

Kriterierne inddrages med henblik på, at kommunen for naturområder med særlige regionale og lokale naturinteresser alene stiller krav til en maksimal N-merdeposition, hvis området er omfattet af specielle udpegninger i kommuneplanen, er omfattet af fredning, handleplan for naturpleje eller anden planlagt naturindsats og/eller har en høj naturkvalitet, samt at ammoniakbidraget fra husdyrbruget ikke er helt uvæsentligt i forhold til den påvirkning af næringsstoffer, områderne modtager fra andre kilder.

Ud over den konkrete vurdering af påvirkningen af kategori 3-natur efter husdyrgodkendelsesbekendtgørelsen vil kommunerne derfor også skulle sikre, at udvidelsen eller ændringen ikke strider mod naturbeskyttelseslovens § 3, herunder vil medføre en tilstandsændring, som derfor kun kan foretages, hvis der kan meddeles dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3. Uafhængigt af husdyrbrugreguleringen vil der i øvrigt kunne ske en håndhævelse af naturbeskyttelseslovens § 3, hvis der udføres aktiviteter, der vil føre til tilstandsændringer i et beskyttet område.

Det følger helt generelt af husdyrgodkendelsesbekendtgørelsen, at kommunen i sin vurdering af en ansøgning om etablering, udvidelse eller ændring af husdyrbrug blandt andet skal varetage hensynet til naturen med dens bestande af vilde planter og dyr og deres levesteder, herunder områder, der er beskyttet mod tilstandsændringer eller fredet, udpeget som internationalt naturbeskyttelsesområde eller udpeget som særlig sårbart over for næringsstofpåvirkning. Miljøgodkendelsen eller tilladelsen vil efter omstændighederne kunne indeholde vilkår, der sikrer overholdelse af naturbeskyttelseslovens § 3.

I den vurdering af miljøpåvirkningen af en ansøgt udvidelse eller ændring af et husdyrbrug, som kommunen skal foretage som led i en afgørelse om godkendelse eller tilladelse efter husdyrbrugloven, vil det også skulle indgå, om projektets realisering vil medføre ændringer i tilstanden af naturtyper, som er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3, og dermed forudsætter dispensation efter naturbeskyttelseslovens § 65, stk. 2, jf. § 3. Der henvises herved bl.a. til Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse NMK-132-00718.

Se også NoMO nr. 16 om afslag på dispensation fra § 3 til udvidelse af et dyrehold, som ville indebære tilstandsændringer på et nærliggende overdrev.

Se i øvrigt nærmere om husdyrbrugloven, husdyrgodkendelsesbekendtgørelsen og husdyrgødningsbekendtgørelsen på [Miljøstyrelsens hjemmeside](#).

5.3 Råstofloven

Bestemmelserne i naturbeskyttelseslovens § 3 kan ikke fortrænges af, at noget tillades eller er udtrykkeligt tilladt efter anden lovgivning. Råstofindvinding i et § 3-område kræver således dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3. Dette gælder, uanset om der er tale om erhvervsmæssig råstofindvinding, der kræver tilladelse efter råstofloven, eller prøvetagning eller ikke-erhvervsmæssig indvinding (hvad enten disse efter råstofloven kræver anmeldelse til regionsrådet eller ej). Der henvises til råstoflovens § 7. Dette gælder også, selv om området er omfattet af anmeldte rettigheder vedrørende råstofindvinding, jf. overgangsordningerne i råstoflovens §§ 52-52a eller der er foretaget ekspropriation med henblik på råstofindvinding jf. råstoflovens § 27.

I NMK-510-00725 blev en dispensation til råstofgravning i et beskyttet overdrev ophævet. Nævnet udtalte generelt, at det forhold, at et areal ligger i et udlagt råstofområde, og at der er anmeldte rettigheder, ikke i sig selv kan begrunde en dispensation fra forbudsbestemmelsen i naturbeskyttelseslovens § 3, men forholdet kan indgå i den samlede vurdering af, hvorvidt dispensation kan gives. Nævnet fandt ikke, at kommunen havde foretaget en konkret afvejning af hensynet til råstofinteresserne over for hensynet til overdrevet som særlig sjælden beskyttet og særlig artsrig natur. Se også afslag i NMK-510-00753. I NKN-131-00280 lægger nævnet vægt på, at kommunen har vurderet, at råstofindvindingen vil medføre tab af et engareal af ringe kvalitet, og finder, at der i den konkrete sag er grundlag for at meddele dispensation fra naturbeskyttelsesloven § 3 til råstofindvinding på engarealet.

En ansøgning om tilladelse til erhvervsmæssig indvinding efter råstofloven anses ifølge råstoflovens "samordningspligt" også som ansøgning om andre nødvendige tilladelser, herunder i givet fald dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3, og regionsrådet skal videresende ansøgningen til øvrige relevante myndigheder, herunder kommunalbestyrelsen, og afvente deres stillingstagen, før sagen afgøres efter råstofloven, jf. råstoflovens § 8.

Efter praksis er søer, der er dannet som følge af gravning under grundvandsspejlet i råstofgrave, omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, når udgravningen er afsluttet, forudsat at søen er større end 100 m², og der har udviklet sig et karakteristisk dyre- og planteliv i tilknytning til søen. En råstofgrav betragtes i den sammenhæng normalt som færdigt udgravet, når efterbehandlingen er afsluttet og godkendt af råstofmyndigheden, jf. § 43 NYT nr. 6, og NYT nr. 324. Se i øvrigt afsnit 2.2 om søer. Vestre Landsret fandt i TfL2016.326, at naturbeskyttelsen af en sugesø opstået i forbindelse med råstofindvinding måtte vige for en deklaration og en efterbehandlingsplan i medfør af råstofloven med det resultat, at søen ikke nød beskyttelse efter naturbeskyttelseslovens § 3.

5.4 Vandløbsloven

§ 3-beskyttelsen af vandløb er ifølge § 3, stk. 1, afgrænset således, at de udpegede vandløb er beskyttede mod tilstandsændringer, men de er ikke beskyttede mod sædvanlige vedligeholdelsesarbejder i vandløb. Efter vandløbslovens § 27 skal vandløb vedligeholdes således, at det enkelte vandløbs skikkelse eller vandføringsevne ikke ændres, medmindre andet er fastsat i vandløbsregulativet.

For offentlige vandløb gælder, at der er fastsat bestemmelser om vedligeholdelsens omfang og karakter i regulativet for vandløbet, jf. vandløbslovens § 12, stk. 1 og § 3, stk. 1, nr. 2 i bekendtgørelse om regulativer for offentlige vandløb. Udgangspunktet er, at bestemmelserne i regulativet fastsættes i overensstemmelse med kravene til vedligeholdelse i lovens § 27, stk. 1 og 2, om at vedligeholdelsen gennemføres således, "at det enkelte vandløbs skikkelse eller vandføringsevne ikke ændres", og at den sker med mekaniske metoder som "grødeskæring, opgravning og lignende eller ved biologiske metoder som etablering af skyggegivende vegetation på vandløbets bredder". Det er kommunalbestyrelsen som vandløbsmyndighed, der er ansvarlig for at vedligeholdelsen gennemføres, og som afholder omkostningerne til vedligeholdelsen, jf. lovens § 31.

For private vandløb følger kravet til og begrænsningen af hvad, vedligeholdelse af vandløbet indebærer, direkte af vandløbslovens § 27, stk. 1 og 2, der må – og skal – gennemføres vedligeholdelse i overensstemmelse hermed. Bredejerer eller -ejerne er ansvarlige for at vedligeholdelsen sker, og for omkostningerne til vedligeholdelsen, jf. lovens § 31. Kommunalbestyrelsen kan dog vælge at fastsætte bestemmelser om omfanget af vedligeholdelsen og om hvordan (og hvornår), den skal gennemføres, jf. lovens § 36.

Vedligeholdelse, som gennemføres i overensstemmelse med vandløbsregulativet, vil som udgangspunkt ikke kræve dispensation efter § 3, medens yderligere eller anden vedligeholdelse kan forudsætte dispensation fra § 3-beskyttelsen. I UfR2012.1151H tiltrådte Højesteret, at en ændring af et vandløbsregulativ, som muliggjorde yderligere grønnskæring, krævede dispensation fra § 3.

Vandløbsloven gælder både for vandløb og for søer, jf. § 2. I NoMO nr. 167 fandt nævnet, at to søer etableret med afvandingsformål nød beskyttelse efter naturbeskyttelseslovens § 3, uanset at søerne var etableret uden forudgående tilladelse efter vandløbsloven. Afgørelsen blev tiltrådt af Højesteret i dom af 18. september 2017 (U. 2018.137).

Langs alle åbne naturlige vandløb og søer i landzone som er omfattet af vandløbsloven, er der efter vandløbslovens § 69, stk. 1, udlagt beskyttelsesbræmmer på 2 m. Se nærmere i [Vejledning om bræmmer langs vandløb og søer](#). Dette samme gælder langs kunstige vandløb og søer i landzone, der i vandplanlægningen har miljømålet godt økologisk potentiale eller maksimalt økologisk potentiale. Bestemmelsen gælder dog ikke for isolerede søer under 100 m².

Beskyttelsen efter vandløbslovens § 69 består i forbud mod dyrkning, jordbehandling, plantning (medmindre det sker for at begrænse grødevækst m.v. efter lovens § 34), terrænændring, anbringelse af hegn (medmindre det sker for at beskytte vandløbet mod græssende husdyr) og anbringelse af bygværker m.v. i 2 m-bræmmen. Der kan ikke dispenseres fra disse forbud efter vandløbsloven, hvorved en dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 til sådanne forbudte foranstaltninger heller ikke er relevant. Der henvises i øvrigt til [Vejledning om bræmmer langs vandløb og søer](#) (Skov- og Naturstyrelsen, januar 2002).

Bræmmebestemmelsen gælder ikke for isolerede søer under 100 m². Sådanne søer er heller ikke omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3.

Andre forhold (vandløbsregulering m.v., vandløbs- og sørestauring, vandløbsvedligeholdelse og dræning), der er reguleret af både vandløbsloven og naturbeskyttelsesloven er omtalt i afsnit 3.6.

5.5 Lov om vandplanlægning og vandområdeplaner

857 søer og ca. 19.000 km. vandløb er omfattet af de danske vandområdeplaner, der er fastsat i regler i, og efter, lov om vandplanlægning, som udgør en meget væsentlig del af den danske implementering af vandrammedirektivet.

At vandløbsstrækningerne og søerne er omfattet af vandområdeplanerne betyder, at der jf. bekendtgørelse om miljømål for overfladevandområder og grundvandsforekomster skal fastsættes målsætninger for disse overfladevandsområders tilstand, at områdernes tilstand skal vurderes, og at der herefter tages stilling til, om og i givet fald hvilke konkrete indsatser, der skal gennemføres i planperioden (aktuelt 2015-21) med henblik på at realisere målsætningerne for områdernes tilstand. Indsatser fastlægges i vandområdeplanens indsatsprogram, jf. bekendtgørelse om indsatsprogrammer for vandområdedistrikter.

I [MiljøGIS-profilen for vandområdeplanerne](#) kan det ses, hvilke vandløbsstrækninger og søer, der er omfattet af vandområdeplanerne i planperioden, hvilke miljømål, der er fastsat for dem, og oplysninger om tilstand og hvilke indsatser, der evt. skal gennemføres i områderne.

MiljøGIS-kortenes oplysninger om miljømål og indsatser har ikke retlig karakter, men er alene informative. De retlige forpligtelser fsva. mål og indsatser er fastsat i miljømåls- og indsatsprogrambekendtgørelserne.

At overfladevandområderne er omfattet af vandområdeplanerne, betyder også, at alle afgørelser om tilladelser m.v., der kan få indflydelse på vandområdernes tilstand, bl.a. afgørelser ift. § 3, skal træffes i overensstemmelse med vandplanlægningen for området, herunder overfladevandområdernes målsætninger. Afgørelserne mv. må ikke indebære forringelse af vandområdernes tilstand, og de skal således træffes i overensstemmelse med indsatsprogrambekendtgørelsens § 8, særligt § 8, stk. 2 og 3:

§ 8. Statslige myndigheder, regionsrådet og kommunalbestyrelsen skal ved administration af lovgivningen i øvrigt forebygge forringelse af tilstanden for overfladevandområder og grundvandsforekomster og sikre, at opfyldelse af de miljømål, der er fastlagt i bekendtgørelse om miljømål for overfladevandområder og grundvandsforekomster, ikke forhindres.

Stk. 2. Myndigheden kan kun træffe afgørelse, der indebærer en direkte eller indirekte påvirkning af et overfladevandområde eller en grundvandsforekomst, hvor miljømålet er opfyldt, hvis afgørelsen ikke medfører en forringelse af overfladevandområdets eller grundvandsforekomstens tilstand.

Stk. 3. Myndigheden kan kun træffe afgørelse, der indebærer en direkte eller indirekte påvirkning af et overfladevandområde eller en grundvandsforekomst, hvor miljømålet ikke er opfyldt, hvis afgørelsen ikke medfører en forringelse af overfladevandområdets eller grundvandsforekomstens tilstand, og ikke hindrer opfyldelse af det fastlagte miljømål, herunder gennem de i indsatsprogrammet fastlagte foranstaltninger. Ved vurdering af, om afgørelsen vil hindre opfyldelse af det fastlagte miljømål, skal det tages i betragtning, om påvirkningen neutraliseres senere i planperioden.

Efter indsatsprogrambekendtgørelsens § 7 samt § 4 i bekendtgørelse om miljømål for overfladevandområder og grundvandsforekomster, kan miljø- og fødevareministeren i visse tilfælde og under særlige betingelser give tilladelse til at fravige et fastlagt miljømål, herunder tilladelse til at undlade at gennemføre en fastlagt indsats, som skal sikre målopfyldelse.

Der er i Miljøstyrelsens [Vejledning til bekendtgørelsen om indsatsprogrammer for vandområdedistrikter](#) nærmere redegjort for rammen for myndighedernes forvaltning, herunder meddelelse af tilladelser, som følger af indsatsprogrambekendtgørelsens § 8. Se særligt vejledningens s. 41-51.

5.6 Planloven

5.6.1 Retningslinjer i kommuneplaner

Som det fremgår af planlovens § 11, stk. 2, nr. 2, skal kommuneplanen indeholde retningslinjer for arealanvendelsen. Af de emner der jf. planlovens § 11 a, stk. 1 skal fastsættes retningslinjer for, fremgår af nr. 14, retningslinjer for varetagelse af naturbeskyttelsesinteresser og prioritering af kommunalbestyrelsens naturindsats inden for Grønt Danmarkskort. Naturbeskyttelsesinteresserne omfatter særlige naturbeskyttelsesinteresser, herunder eksisterende Natura 2000-områder på land og andre beskyttede naturområder, samt økologiske forbindelser, potentielle naturområder og potentielle økologiske forbindelser. Andre beskyttede naturområder omfatter blandt andet natur beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3.

Kommunalbestyrelsen skal ved fastsættelse af retningslinjer efter stk. 1, nr. 14, udpege beliggenheden af naturområder med særlige naturbeskyttelsesinteresser, herunder eksisterende Natura 2000-områder på land og andre beskyttede naturområder, samt økologiske forbindelser, potentielle naturområder og potentielle økologiske forbindelser. Ved udpegningen skal Digitale Naturkort anvendes. Den samlede udpegning udgør herefter Grønt Danmarkskort, der skal være sammenhængende på tværs af kommunegrænserne. Planlovens § 11 a, stk. 3, indeholder de nationale kriterier, som kommunalbestyrelserne skal anvende ved udpegning af naturbeskyttelsesinteresserne.

Ligesom det er tilfældet i andre sagstyper, hvor kommunerne skal træffe konkrete afgørelse efter planloven eller efter naturbeskyttelsesloven om tilladelse eller dispensation, skal kommunerne inddrage kommuneplanretningslinjerne i vurderingen af, om der skal gives dispensation fra forbuddet mod tilstandsændringer i naturbeskyttelseslovens § 3. Retningslinjerne er således retningsgivende for, om der kan gives dispensation, men kommunerne skal samtidig fortsat være opmærksomme på, at der efter naturbeskyttelseslovens § 65, stk. 2 kun kan meddeles dispensation, såfremt der foreligger særlige omstændigheder.

5.6.2 Lokalplaner

En vedtaget lokalplan, der forudsætter indgreb i et område omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, vil ikke kunne realiseres, med mindre der meddeles dispensation dertil fra bestemmelserne i naturbeskyttelsesloven. Kommunen er myndighed.

5.6.3 Plantilsyn

Når Miljø- og Fødevarerministeriet modtager forslag til en kommune- eller lokalplan eller tillæg til en kommuneplan i forbindelse med kommunalbestyrelsens offentlige høring efter planloven, foretager ministeriet en gennemgang af planforslaget ud fra de særlige hensyn, som ministeriet varetager. Der tages i den forbindelse stilling til, om der er anledning til at fremsætte indsigelse efter planlovens § 28 og § 29. Dette kan være tilfældet, hvis realisering af planlægningen forudsætter en dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3, som er i strid med de hensyn, som skal varetages efter naturbeskyttelsesloven.

Det er Erhvervsstyrelsen, der efter planlovens § 29, stk. 1, har kompetencen til at fremsætte indsigelse mod forslag til kommuneplaner og kommuneplantillæg samt lokalplaner for arealer i kystnærhedszonen, mens de øvrige ministerier kan fremsætte indsigelse efter § 29, stk. 3.

Det forhold, at ressortministeriet ikke har fremsat indsigelse i henhold til planlovens § 28 og § 29 mod et forslag til kommune- eller lokalplan eller tillæg til kommuneplan er ikke ensbetydende med, at der automatisk kan forventes meddelt dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 til realisering af planen. Der skal i hvert enkelt tilfælde – også for lokalplanlagte projekter – foretages en konkret vurdering efter § 3.

5.7 Særligt om VVM

Nogle projekter og anlæg forudsætter en forudgående vurdering efter VVM-reglerne. VVM-reglerne fremgår af lov om miljøvurdering af planer og programmer og af konkrete projekter (VVM). De projekter og anlæg, der er omfattet af VVM-reglerne, fremgår af lovens bilag 1 og 2.

VVM-reglerne har betydning for § 3-beskyttelsen ved, at et påtænkt indgreb i en beskyttet naturtype kan være undergivet VVM-reglerne. Kommunen skal således anvende VVM-reglerne forinden, der eventuelt kan meddeles dispensation fra § 3. Samtidig tjener VVM-reglerne til at afklare, om projektet kan indebære en tilstandsændring af et område omfattet af § 3-beskyttelse, jf. § 19 og bilag 5 til miljøvurderingsloven.

Sagsbehandlingen i henhold til VVM-reglerne afsluttes altid ved enten en afgørelse om, at anlægget ikke er VVM-pligtigt, jf. lovens § 21 eller der efter en afsluttet VVM-procedure er meddelt VVM-tilladelse eller afslag, jf. lovens § 25.

Det ændrede VVM-direktiv fra 2014 indeholder et krav om, at myndighederne skal foretage en koordineret sagsbehandling, hvor et projekt kræver miljøvurdering efter reglerne i VVM-direktivet, habitatdirektivet og fuglebeskyttelsesdirektivet. Reglerne om koordinering (også kaldet one-stop-shop) findes i bekendtgørelse af lov om miljøvurdering af planer og programmer og af konkrete projekter (VVM).

For nærmere gennemgang af VVM-reglerne henvises der til vejledning om miljøvurdering, som er under udarbejdelse i 2018/2019.

5.7.1 Statslige vej- og jernbaneprojekter, erhvervshavne samt anlægslove

Transport-, Bygnings- og Boligministeriets lovgivning om VVM omfatter statslige vej- og jernbaneprojekter, erhvervshavne samt anlægslove. VVM-reglerne administreres af Trafik-, Bygge- og Boligstyrelsen. I forhold til VVM-reglerne gælder som udgangspunkt de almindelige regler efter naturbeskyttelsesloven vedr. § 3. Det er alene i de tilfælde, hvor der i Transport-, Bygnings- og Boligministeriets lovgivning udtrykkeligt er angivet, at reglerne er fraveget, at den pågældende lovs bestemmelser finder anvendelse i stedet for naturbeskyttelseslovens § 3. Det vil typisk være i anlægslove. Det forudsættes, at de naturbeskyttelseshensyn, der normalt varetages med naturbeskyttelseslovens § 3, vil blive varetaget gennem en sådan anlægslovs bestemmelser.

Et eksempel på dette er lov nr. 575 af 4. maj 2015 om anlæg af drift af en fast forbindelse over Femern Bælt med tilhørende landanlæg i Danmark. Denne lov kræver ikke dispensation eller tilladelse efter naturbeskyttelsesloven eller planloven, jf. § 12, stk. 1. Et andet eksempel er lov nr. 737 om af 1. juni 2015 om anlæg af Storstrømsbro og nedrivning af den eksisterende Storstrømsbro.

5.8 Museumsloven om sten- og jorddiger

Reglerne om bevaring af sten- og jorddiger og fortidsminder findes i museumslovens kapital 8a.

Reglerne om bevaring af sten- og jorddiger kom ind i naturbeskyttelsesloven fra 1992. I 2001 blev sagsområderne overført fra Miljøministeriet til Kulturministeriet. Reglerne blev i 2004 overført fra naturbeskyttelsesloven til museumsloven.

5.8.1 Beskyttede sten- og jorddiger

Der må ikke foretages ændring i tilstanden af sten- og jorddiger og lignende, jf. museumslovens § 29 a, stk. 1. De beskyttede diger er nærmere fastlagt i bekendtgørelse om beskyttede sten- og jorddiger og lignende. Beskyttelsen omfatter bl.a. diger, der ligger på eller afgrænser naturtyper, der er beskyttede efter naturbeskyttelseslovens § 3. Se Slots- og Kulturstyrelsens [Vejledning om beskyttede sten- og jorddiger](#).

Kompetencen i digesager er delt mellem kommunerne og Kulturministeriet ved Slots- og Kulturstyrelsen. Det er kommunerne, som i særlige tilfælde kan dispensere fra forbuddet, jf. museumslovens § 29 j, stk. 2, hvorimod Kulturministeriet er tilsynsmyndighed. Kommunernes afgørelser kan påklages til Miljø- og Fødevareklagenævnet. Kommuner, som ejer beskyttede diger, har pligt til at pleje dem. Tilsvarende gælder for andre offentlige myndigheder.

5.8.2 Beskyttede fortidsminder

Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af fortidsminder. Der må heller ikke foretages udstykning, matrikulering eller arealoverførsel, der fastlægger skel gennem fortidsminder, jf. museumslovens § 29 e, stk. 1. På fortidsminder og inden for en afstand af 2 m fra dem må der ikke foretages jordbehandling, gødes eller plantes, og der må ikke anvendes metaldetektor. Der er to hovedgrupper af beskyttede fortidsminder:

- Fortidsminder, der automatisk er beskyttet
- Fortidsminder, der er beskyttet, når ejeren har fået meddelelse om deres tilstedeværelse.

De beskyttede fortidsminder er opregnet i bilaget til loven. Efter praksis gælder desuden et kriterium, om at et anlæg skal være mindst 100 år gammelt for at kunne betegnes som et fortidsminde.

Kulturministeriet ved Slots- og Kulturstyrelsen kan i særlige tilfælde dispensere fra forbudsbestemmelserne, og er også tilsynsmyndighed. I et vist omfang kan Slots- og Kulturstyrelsens afgørelser påklages til Miljø- og Fødevareklagenævnet.

Kommuner, som ejer beskyttede fortidsminder, har pligt til at pleje dem. Tilsvarende gælder for andre offentlige myndigheder.

5.9 Lov om drift af landbrugsjorder

Lov om drift af landbrugsjorder omfatter en række arealer, der også betragtes som naturarealer og som kan være omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Det er især arealer, som har karakter af småbiotoper og småplantninger, har drift som såkaldt halvkultur, eller henligger som udyrket og lysåbent areal (bl.a. ferske enge, strandenge, overdrev og heder). Loven omfatter landbrugsjorder, dvs. ubebyggede og ubefæstede arealer, der kan anvendes til jordbrugs-mæssige formål, og dermed også landbrugsjorder, som ikke er noteret som landbrugspligtige (såkaldte frijorder).

5.9.1 Rydningspligt

Ifølge driftslovens § 5 skal ejere eller brugere af landbrugsjorder holde disse fri for opvækst af træer og buske, såkaldt rydningspligt. Der er dog en række undtagelser fra rydningspligten, som ikke gælder for plantage og skov, læhegn o. lign., småbiotoper og småplantninger til og med 0,5 ha, arealer med anden lovlig beplantning, arealer med stævningssskov mv. samt solitære træer og buske, klitfredede arealer og arealer, der er vanskeligt tilgængelige mv. Se bekendtgørelse om jordressourcens anvendelse til dyrkning og natur.

Rydningens pligten kan varetages f.eks. ved græsning og slåning efter behov, idet opvækst af træer og buske ikke må være mere end 5 år gamle. Af hensyn til dyre- og plantelivet må hedearealer i naturbeskyttelseslovens forstand kun slås og ryddes i perioden 1. august til 30. april. Høslæt må kun finde sted i perioden 1. juli til 30. april. Øvrige arealer, som ikke er omfattet af andre regler i forbindelse med landbrugsstøtteordninger må kun slås og ryddes i perioden 1. november til 31. marts, og høslæt må kun finde sted i perioden 1. juli til 30. april. Ekstensiv slåning og rydning med håndbårne redskaber må dog foretages året rundt.

Der stilles kun krav om maskinel rydning ved overholdelse af rydningspligten. Der er ikke et generelt krav om bjergning af det ryddede vedmateriale. Reglerne i naturbeskyttelseslovens § 3, jf. § 65 stk. 2, om, at der kræves dispensation til indgreb, der ændrer tilstanden, gælder også på § 3-beskyttede arealer omfattet af rydningspligt i medfør af lov om drift af landbrugsjord. Se også om naturpleje i afsnit 3.6.26.

Fredede arealer er ikke omfattet af rydningspligten, hvis rydning er i konflikt med fredningsbestemmelserne. Det fremgår af § 6, stk. 2 i bekendtgørelse om jordressourcens anvendelse til dyrkning og natur. Dette kan også omfatte arealer omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3.

Bestemmelsen om rydningspligt er ikke til hinder for opretholdelse af andre former for natur, hvis de var etableret ved driftslovens ikrafttræden den 1. september 2004, eller hvis de sker i overensstemmelse med anden lovgivning eller vedtagne planer.

5.9.2 Anmeldelse af genopdykningsret

I medfør af driftslovens § 6 kan en ejer eller bruger af et landbrugsareal anmelde et areal som halvkulturareal eller udyrket areal til kommunalbestyrelsen med det formål, at ejeren/brugeren derved opnår ret til at genopdyrke det ekstensiverede landbrugsareal på et senere tidspunkt, uanset at arealet i mellemtiden måtte komme til at opfylde kriterierne i naturbeskyttelseslovens § 3. Det er en forudsætning for en sådan anmeldelse, at arealet ikke allerede er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3. Se også under "Aftaler om særlige driftsformer - Pleje eller braklægning" i afsnit 3.4.3 om undtagelser fra beskyttelsesordningen.

En sådan anmeldelse anses for godkendt, hvis kommunalbestyrelsen ikke har fremsendt en begrundet afvisning heraf inden for 4 uger efter anmeldelse, jf. § 10 i bekendtgørelse om jordressourcens anvendelse til dyrkning og natur. Ordningen ligner dermed undtagelsen fra beskyttelsen i naturtypebekendtgørelsens § 2, jf. afsnit 3.4 Om udnyttelsen af genopdykningsretten se NoMO nr. 184.

5.9.3 Benyttelse af retten til genopdykning

Kommunalbestyrelsen skal underrettes inden en eventuel genopdykning iværksættes. Hvorvidt delvis genopdykning fører til, at arealet i sin helhed anses som genopdyrket må bero på en konkret vurdering. Bevarelse af genopdykningsretten på det resterende areal må som udgangspunkt forudsætte, at anmeldelse af genopdykning klart tilkendegiver, præcis hvilken del af arealet, der genopdyrkes. Inden underretning skal anmelder sikre sig, at der ikke er andre forhold som gør, at retten til genopdykning begrænses eller forhindres. Hvis der har indfundet sig fredede arter eller arter beskyttede efter EU's Habitatdirektivs bilag IV, kan genopdykning kun ske, hvis de pågældende arters eksistensvilkår ikke forringes. Se også afsnit 4.3 om Natura 2000-områder og generelt beskyttede arter.

5.10 Kvælstof- og fosforvådområder samt lavbundsprojekter

Der har eksisteret forskellige tilskudsordninger til etablering af vådområder og lavbundsprojekter under den statslige vandplanlægning, startende ved de første vandmiljøplaner indtil den nuværende vandområdeplan. Fælles for vådområderne og lavbundsprojekterne er, at de, gen-

nem udlæg af arealer til natur og genskabelse af naturlige hydrologiske forhold, tilsigter at reducere udledningen af næringsstoffer til de indre farvande samt mindske udledningen af drivhusgasser. Natur- og Miljøklagenævnet meddelte i NMK-510-00567 afslag på dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 samt vandløbsloven til etablering af et vådområde, som indebærer regulering af et vandløb, opstemning af et vandløb og ændring af ferske enge, strandenge og søer.

Ved anlæg af vådområder eller lavbundsprojekter på omdriftsjorder vil en naturlig konsekvens af projektet være, at der med tiden vil kunne indfinde sig et naturligt dyre- og planteliv på arealerne. Dette kan således indebære, at arealet vil opnå en naturtilstand, der berettiger til en beskyttelse efter lovens § 3.

Da det er et krav, at det tinglyses, at de pågældende projektarealer skal henligge som naturarealer for eftertiden, vil arealerne ikke være omfattet af undtagelsesbestemmelserne fra naturbeskyttelseslovens § 3, jf. naturtypebekendtgørelsens § 2, stk. 1.

6. Administrative bestemmelser

I dette afsnit gennemgås oversigtligt visse administrative bestemmelser i forbindelse med administrationen af naturbeskyttelseslovens § 3.

6.1 Tilsyn og håndhævelse

Kommunalbestyrelsen fører tilsyn med overholdelsen af reglerne i naturbeskyttelseslovens § 3, jf. naturbeskyttelseslovens § 73, stk. 1. Dog fører Naturstyrelsen tilsyn med arealer, der ejes af Miljø- og Fødevarerministeriet, jf. § 3, stk. 1, i bekendtgørelse om pleje af fredede arealer og tilsyn.

Efter lovens § 73, stk. 6, skal kommunalbestyrelsen foretage indberetning til miljø- og fødevarerministeren, når den får kendskab til et ulovligt forhold, som ikke omfattes af kommunalbestyrelsens tilsyn efter § 73, stk. 1. Tilsvarende skal miljø- og fødevarerministeren foretage indberetning til kommunalbestyrelsen, når ministeren får kendskab til et ulovligt forhold, som ikke omfattes af ministerens tilsyn efter stk. 2.

Kommunen er som tilsynsmyndighed forpligtet til at foranledige et ulovligt forhold lovliggjort, medmindre forholdet har underordnet betydning. Kommunen skal også påse, at påbud efter loven efterkommes, og at vilkår overholdes, jf. § 73, stk. 4-5.

Naturstyrelsens pligt som tilsynsmyndighed på arealer, der ejes af Miljø- og Fødevarerministeriet, svarer i vidt omfang til den pligt, som kommunerne har på andre arealer. Det gælder også forpligtelsen til at foranledige et ulovligt forhold lovliggjort, medmindre forholdet har underordnet betydning, jf. § 73, stk. 5. Hvis kommunen vurderer, at der ikke kan ske retlig lovliggørelse af et konstateret ulovligt forhold på et areal ejet af Miljø- og Fødevarerministeriet, påhviler det Naturstyrelsen at tage stilling til spørgsmålet om fysisk lovliggørelse. Hvis Naturstyrelsen i et sådant tilfælde søger at lovliggøre forholdet fysisk, kan denne proces hensigtsmæssigt ske i dialog med kommunen.

Det påhviler den til enhver tid værende ejer eller bruger af en ejendom at berigtige et ulovligt forhold, jf. § 74. Det anførte indebærer, at et påbud om lovliggørelse skal rettes til den nuværende ejer eller bruger, uanset om et ulovligt indgreb er foretaget af tidligere ejer eller bruger.

Ved overtrædelse af forbuddet i § 3 er der ikke i naturbeskyttelseslovens hjemmel til som led i den fysiske lovliggørelse at stille krav om en retableringsplan, jf. U2018.1011V. I sagen havde kommunen pålagt tiltalte at få udarbejdet en samlet plan for retablering af terrænet og i den forbindelse havde stillet krav om, at kommunen forud for planens udarbejdelse skulle give accept af det konsulentfirma, som skulle udarbejde planen, ligesom kommunen skulle godkende planen, inden selve retableringsarbejdet måtte påbegyndes. Et sådant krav kunne ikke stilles uden særskilt hjemmel.

For så vidt angår fremgangsmåden ved tilsyn og håndhævelse af bestemmelsen henvises i øvrigt til [Vejledning om håndhævelse af Naturbeskyttelsesloven, Planloven og Byggeloven](#).

6.1.1 Nærmere om lovliggørelse

Som anført i håndhævelsesvejledningens afsnit 3.3.7 kan lovliggørelse ske fysisk ved at bringe det omhandlede areal tilbage til den oprindelige tilstand og/eller standse den ulovlige

aktivitet og/eller retligt ved efterfølgende dispensation. Kommunen bør vejlede ejeren eller brugeren om muligheden for at søge om dispensation, og kommunen skal i givet fald tage stilling til ansøgningen. Hvis kommunen meddeler afslag på dispensation, må kommunen også meddele påbud om fysisk lovliggørelse i form af retablering af den hidtidige tilstand.

Den almindelige retningslinje for, om der kan meddeles dispensation, eller om der skal påbydes fysisk lovliggørelse er, at kommunen skal vurdere sagen på samme måde, som kommunen ville have vurderet en forudgående ansøgning. Hvis f.eks. en forudgående ansøgning ville være imødekommet, må en efterfølgende ansøgning resultere i retlig lovliggørelse, dvs. dispensation.

Da dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 efter § 65, stk. 2, kræver, at der foreligger et særligt tilfælde, og da praksis for dette er restriktiv, vil der ofte efter denne retningslinje ikke være grundlag for retlig lovliggørelse i form af en dispensation. Selvom en forudgående ansøgning må antages at ville være blevet afslået, er det dermed ikke givet, at retlig lovliggørelse skal afvises. Det skal i den forbindelse tages i betragtning, om ejeren var i god tro, dvs. ikke var eller burde være bekendt med, at der er tale om en beskyttet naturtype. Det kan tillægges betydning, om arealet var vejledende registreret, og om ejeren havde anledning til at benytte forespørgselsordningen i naturtypebekendtgørelsens § 9. Der kan henvises til NMK-510-00146 og til UfR2011.1241.

Beslægtet med hensynet til god tro er hensynet til ejerens eventuelle berettigede forventning om at kunne indrette sig efter den nuværende tilstand eventuelt som følge af tilkendegivelser fra tilsynsmyndigheden. Se MAD2016.93, hvor landsretten vurderede, at ejeren ikke havde en berettiget forventning, selvom han til kommunens medarbejder under et bræmmeinsyn havde oplyst, at søen ikke længere eksisterede. Nævnet vurderede modsat i NMK-510-00332, at ejeren af golfbanen måtte forstå tilkendegivelsen fra amtet, som dengang var den kompetente myndighed, således at anlægget ikke lå i beskyttet mose. En eventuel tilkendegivelse fra en anden myndighed end den tilsynsførende myndighed tillægges efter praksis ikke betydning, jf. UfR2006.3302 og MAD2005.1596.

En berettiget forventning kan bygge på myndighedspassivitet eller lang tids forløb, men der skal efter praksis ganske meget til for, at dette kan føre til retlig lovliggørelse. Hensynet til fremtidige sager (præcedens) taler ofte imod, at der meddeles dispensation. I MAD2013.2631 fandt byretten, at de 13-14 år, der var forløbet siden opdyrkingen af en mose, ikke afskar kommunen fra at håndhæve beskyttelsen. I NMK-510-00539 fandt nævnet dog, at tilsynsmyndigheden havde fortabt adgangen til at kræve fysisk lovliggørelse som følge af passivitet hos først amtet og siden kommunen.

Det skal også tages i betragtning, om et påbud om fysisk lovliggørelse har meget betydelige økonomiske konsekvenser for ejeren eller for samfundet (samfundsmæssigt værdispild). Der henvises til NKN-131-00343 om afslag på dispensation til opfyld i en mose og dispensation til opfyld uden for mosen, men indenfor å-beskyttelseslinjen. Der var lagt vægt på, at ejeren ikke var i god tro.

Kommunen skal i lovliggørelsessager foretage en skønsmæssig afvejning af de hensyn, der taler for fysisk lovliggørelse/retablering over for de hensyn, der taler for, at der meddeles retlig lovliggørelse/dispensation. Se om afvejningen af hensynene i nævnets afgørelse i NMK-510-00504: "Afgørelsen om fysisk kontra retlig lovliggørelse skal foretages under afvejning af hensynet til de naturmæssige værdier m.v. og til den effektive håndhævelse af naturbeskyttelseslovens regler over for hensynet til ejeren af ejendommen, herunder god tro-betragtninger, det samfundsmæssige værdispild og proportionalitetsprincippet."

6.2 Vilkår

Adgangen til at stille vilkår, herunder muligheden for at fastsætte vilkår om etablering af erstatningsnatur er omtalt i afsnit 3.8.

Det følger af naturbeskyttelseslovens § 66, at betingelser, der knyttes til en tilladelse, er bindende for ejer og indehaver af andre rettigheder over ejendommen uden hensyn til, hvornår retten er stiftet. Dvs. at beskyttelsen og afgørelser i medfør heraf også er bindende i de tilfælde, hvor der er foretaget ejerskifte mv.

6.2.1 Tinglysning

Kommunalbestyrelsen skal sørge for, at betingelser af varig interesse tinglyses på den pågældende ejendom på ansøgerens bekostning, jf. ligeledes § 66. Det er ikke en gyldighedsbetingelse for betingelsen eller vilkåret, at denne tinglyses, men tinglysningen oplyser senere ejere og brugere om forholdet, og tinglysningen kan medvirke til at forebygge, at betingelserne ikke overholdes. Det kan være relevant at tinglyse vilkår om drift, pleje eller om vedligeholdelse, og det kan være relevant at tinglyse erstatningsnatur, som ikke straks og umiddelbart opfylder naturbetingelserne for at være en beskyttet naturtype.

6.2.2 Manglende opfyldelse af vilkåret

Reaktionen på manglende opfyldelse af vilkår afhænger af dispensationen og vilkårenes nærmere karakter. Der kan være tale om, at dispensationen umiddelbart bortfalder eller om en særskilt gennemtvungelse af uopfyldte vilkår evt. ved domstolenes hjælp. Evt. kan der blive tale om at tilbagekalde dispensationen.

6.3 Bortfald af uudnyttede tilladelser

Ifølge naturbeskyttelseslovens § 66, stk. 2, bortfalder en tilladelse, hvis den ikke er udnyttet inden 3 år efter, at den er meddelt, eller ikke har været udnyttet i tre på hinanden følgende år (kontinuitetsbrud). Fristen i § 66, stk. 2, kan ikke forlænges. Det må forstås således, at der skal finde en faktisk anvendelse sted i overensstemmelse med det tilladte inden for 3 år.

6.4 Rækkefølgen, hvor der kræves tilladelse efter flere bestemmelser i naturbeskyttelsesloven eller flere love

Foranstaltninger, der forudsætter en dispensation eller tilladelse efter naturbeskyttelsesloven, vil som nævnt ovenfor i en række tilfælde også kræve tilladelse efter andre bestemmelser i naturbeskyttelsesloven, eller efter anden lovgivning. Der vil især være tale om tilladelser efter husdyrloven, vandløbsloven, planloven, råstofloven og miljøbeskyttelsesloven.

6.4.1 Hovedregel samtidige afgørelser

I de tilfælde, hvor kommunalbestyrelsen også efter anden lovgivning er den kompetente myndighed, vil det som hovedregel være mest hensigtsmæssig at træffe afgørelse samtidig efter alle relevante lovbestemmelser.

Ved at træffe afgørelserne samtidig vil adressaten hurtigere kunne opnå en endelig afklaring af, om en foranstaltning kan gennemføres, og under hvilke betingelser dette i givet fald kan ske. I de tilfælde, hvor kommunalbestyrelsen ikke er den kompetente myndighed efter anden lovgivning, bør det tilstræbes, at der under sagernes behandling er en tæt kontakt mellem de involverede myndigheder.

Også i disse situationer vil afgørelserne ofte med fordel kunne træffes samtidig. I tilfælde, hvor en lovbestemmelse administreres meget restriktivt, som f.eks. naturbeskyttelseslovens § 3, bør ansøgning om dispensation herfra dog behandles og afgøres, inden en anden myndighed træffer afgørelse efter en lempeligere bestemmelse.

Særligt for så vidt angår rækkefølgen i sager om vandløbsregulering og vandløbsrestaurering henvises til afsnit 3.6 om foranstaltninger, der kræver dispensation.

6.5 Underretning af klageberettigede

En række bekendtgørelser, der er udstedt med hjemmel i naturbeskyttelsesloven, indeholder stort set enslydende afsnit om, at førsteinstansen skal give en nærmere angiven kreds af klageberettigede skriftlig underretning om afgørelser. Disse regler findes også i § 10 i naturtypebekendtgørelsen.

6.5.1 Kredsen, der skal have skriftlig underretning

Efter naturtypebekendtgørelsen skal kommunalbestyrelsen skriftligt underrette følgende klageberettigede:

1. Adressaten for afgørelsen
2. Ejeren af den ejendom, som afgørelsen vedrører
3. Miljøstyrelsen
4. Offentlige myndigheder, der må antages at have interesse i sagen
5. Lokale foreninger og organisationer, som har en væsentlig interesse i afgørelsen
6. Landsdækkende foreninger og organisationer, hvis hovedformål er beskyttelse af natur og miljø, og
7. Landsdækkende foreninger og organisationer, som efter deres formål varetager væsentlige rekreative interesser, når afgørelsen berører sådanne interesser.

De foreninger og organisationer, der er nævnt under ovenstående nr. 5-7, skal dog kun underrettes, hvis de har anmodet kommunalbestyrelsen herom.

Det fremgår af naturbeskyttelseslovens § 78, stk. 1, at kommunalbestyrelsens afgørelser efter naturbeskyttelsesloven kan påklages til Miljø- og Fødevarerklagenævnet, dog således at afgørelser efter § 73, stk. 5, dvs. påbud om lovliggørelse ikke kan påklages. For så vidt angår adressaten for afgørelsen, dvs. ejeren eller brugeren, har nævnet imidlertid i praksis accepteret at behandle klager over lovliggørelsespåbud, hvor påbuddet reelt er ensbetydende med afslag på retlig lovliggørelse, og hvor klageren gør gældende, at en foranstaltning er lovlig uden dispensation. Det sidste gælder de klagesager, hvor klageren anfører, at arealet ikke er omfattet af § 3 beskyttelsen, f.eks. fordi arealet ikke (længere) har det naturindhold, som begrunder beskyttelse, eller fordi den omtvistede dyrkningsform ikke er en ændring i forhold til hidtidig anvendelse.

6.5.2 Høring af parter og klageberettigede

Efter forvaltningslovens § 19 skal alle, som er part i en sag, og som formodes ikke i forvejen at kende til sagen, gøres bekendt med sagen og dens faktiske omstændigheder, inden der træffes afgørelse. Det vil derfor i mange tilfælde være nødvendigt at foretage en partshøring, før sagen afgøres.

Der er ikke i naturbeskyttelsesloven regler om forudgående høring af klageberettigede. I forbindelse med ansøgninger om foranstaltninger, der kan have væsentlige konsekvenser for de interesser, loven tilsigter at beskytte, kan det undertiden være hensigtsmæssigt at give de klageberettigede, der på forhånd lader sig identificere, mulighed for at udtale sig, inden der træffes afgørelse, jf. forvaltningsloven § 19.

6.5.3 Underretningens indhold

Kommunalbestyrelsens afgørelser kan inden for en frist på 4 uger fra den dag, afgørelsen er meddelt, påklages til Miljø- og Fødevarerklagenævnet. Ifølge forvaltningslovens § 25 skal afgørelsen indeholde oplysning herom (klagevejledning).

Ifølge § 10, stk. 3, i naturtypebekendtgørelsen skal underretningen til de klageberettigede, der normalt sker ved at sende en kopi af afgørelsen, desuden indeholde oplysning om, at dispensationen ikke må udnyttes, før klagefristen er udløbet, og at rettidig klage har opsættende virkning for den påklagede afgørelse, med mindre klagemyndigheden, dvs. Miljø- og Fødevareklagenævnet, bestemmer andet.

Herudover fastsætter bekendtgørelsen, at kommunalbestyrelsen skal underrette den, som har fået en dispensation, hvis der indgives klage. Vedkommende skal tillige underrettes om klagens opsættende virkning.

6.6 Offentliggørelse af kommunalbestyrelsens afgørelser

6.6.1 Regler om offentliggørelse

Kommunalbestyrelsen skal ifølge naturtypebekendtgørelsen offentliggøre afgørelser vedr. beskyttede naturtyper, hvis afgørelserne anses for at være af større betydning eller af almindelig offentlig interesse. Offentliggørelsen sker ved bekendtgørelse efter kommunalbestyrelsens nærmere bestemmelse og kan ske udelukkende på kommunens hjemmeside, jf. § 11, stk. 2, i naturtypebekendtgørelsen.

6.6.2 Offentliggørelsens indhold

Offentliggørelsen skal indeholde oplysning om;

- hovedindholdet af afgørelsen,
- hvilke ejendomme eller dele af ejendomme, der er omfattet af afgørelsen,
- det eller de steder, hvor afgørelsen er fremlagt, og
- klageadgangen.

Kommunalbestyrelsen skal offentliggøre Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelse i en klagesag efter nævnets nærmere bestemmelse.

6.7 Regler for klage og søgsmål

6.7.1 Klagen indgives til kommunalbestyrelsen

Det følger af naturbeskyttelseslovens § 78, stk. 1, at kommunalbestyrelsens afgørelser efter loven eller de regler, der udstedes efter loven, kan påklages til Miljø- og Fødevareklagenævnet. Klage til Miljø- og Fødevareklagenævnet skal i henhold til lovens § 87, stk. 2, indgives skriftligt til den myndighed, der har truffet afgørelsen, ved anvendelse af digital selvbetjening. Dette betyder, at klager til Miljø- og Fødevareklagenævnet skal indgives via Klageportalen på nævnets hjemmeside. Kommunalbestyrelsen skal, hvis den vil fastholde afgørelsen, snarest og som udgangspunkt ikke senere end 3 uger efter klagefristens udløb, videresende klagen til Miljø- og Fødevareklagenævnet sammen med sagens akter og en udtalelse med kommunens bemærkninger til sagen og de anførte klagepunkter. Ved oprettelse af klage i Klageportalen vil Miljø- og Fødevareklagenævnet forud for behandlingen af klagen opkræve et klagegebyr. Du finder et direkte link til Klageportalen på forsiden af [nævnets hjemmeside](#). En klager kan i særlige tilfælde blive undtaget fra at anvende klageportalen. Mere information om dette findes på [nævnets hjemmeside](#).

6.7.2 Klagefrist

Reglerne om klagefristen findes i naturbeskyttelseslovens § 87. Klagefristen er 4 uger fra den dag, hvor afgørelsen er meddelt den klageberettigede. Se nærmere om, hvornår en afgørelse kan anses for meddelt i justitsministeriets vejledning om beregning af klagefrister.

Hvis afgørelsen er offentliggjort, regnes klagefristen altid fra datoen herfor, uanset tidspunktet for en eventuel individuel underretning, hvad enten denne finder sted før eller efter offentliggørelsen.

Efter § 87, stk. 2, anses en klage for indgivet, når klagen er tilgængelig for myndigheden, dvs. fra det tidspunkt, hvor myndigheden har mulighed for at gøre sig bekendt med indholdet af klagen. Er en klage først tilgængelig efter kl. 24, anses den først modtaget den dag, meddelelsen er tilgængelig.

6.8 Opsættende virkning for tilladelser

Efter naturbeskyttelseslovens § 87, stk. 7, må tilladelser og dermed også dispensationer fra § 3, ikke udnyttes før klagefristen er udløbet. Rettidig klage har opsættende virkning for den afgørelse, der klages over, med mindre Miljø- og Fødevareklagenævnet bestemmer andet.

6.9 Søgsmål

Efter naturbeskyttelseslovens § 88 skal sager om prøvelse af afgørelser efter loven eller regler udstedt efter loven, være anlagt ved domstolene inden 6 måneder efter, at afgørelsen er meddelt den pågældende. Er afgørelsen offentligt bekendtgjort, regnes fristen dog altid fra bekendtgørelsen. Det er ikke en forudsætning for domstolsprøvelsen af en afgørelse truffet af kommunalbestyrelsen, at den forinden har været påklaget til Miljø- og Fødevareklagenævnet.

Det følger af forvaltningslovens § 26, at både kommunalbestyrelsens og Miljø- og Fødevareklagenævnets afgørelser skal indeholde oplysning om søgsmålsfristen.

Bilag 1. Emneord til klagenævnsafgørelser

Dette register kan anvendes som supplement til afgørelserne nævnt i de konkrete afsnit i vejledningen. Emneregistret er ikke udtømmende.

§ 3-vandløb:

NMK-510-00567, NMK-510-00716

Dispensationer og § 3:

NMK-510-00660, NMK-510-00641, NMK-510-00653

Dispensation til sager i landzone (og moser m.m. i byzone):

NKN-131-00201, NKN-131-00218, NMK-510-00126

Erstatningsnatur og afgørelser:

NMK-510-00016, NMK-510-00753, NMK-510-00725

Forstlig udnyttelse:

NKN-131-00142

Funktionel sammenhæng – 2500 m²:

NKN-131-00159, NMK-510-00143

Golfbaner og § 3:

NMK-510-00549

Habitatdirektivet – bilag IV-arter og § 3:

NoMo nr. 97 (NMK-510-00128)

Haver, der ikke er omfattet af § 3:

NoMO nr. 132, NMK-510-00496

Biologiske overdrev og vegetation:

NoMO nr. 57

Jordvarme og søvarmeanlæg:

NoMO nr. 12, NKN-131-00276, NMK-510-00499, NMK-510-00623

Lovliggørelsessager og proportionalitet:

NKN-131-00343, NKN-131-00113, NKN-131-00096, NMK-510-00332, NMK-510-00504, NMK-510-00847

Overdrev:

NMK-510-00001, NMK-510-00312, NMK-510-00448, NoMO nr. 112

Overgangsbestemmelser Rømø havn:

NMK-510-00436

Omlægning og jordbelægning:

NMK-510-00546, NMK-510-00507

Skov- og kratbevoksede moser:

NKN-131-00142

Søer på § 3-arealer i NoMO:

NMK-510-00104, NoMO nr. 21, NoMO nr. 98

Temporære søer:

NMK-510-00746, NMK-510-00835

Tilsyn og håndhævelse:

NMK-510-00146, NMK-510-00539, NMK-510-00751

Tørre enge:

NMK-510-00717, NMK-510-00718

Vandløbsvedligeholdelse, dræning og § 3:

NKN-131-00155, NKN-131-00171, NKN-131-00327

Bilag 2. Resuméer af domme og klagenævnsafgørelser

Indhold

1.	INDLEDNING	4
2.	BESKYTTEDE NATURTYPER	4
2.1	Søer og vandhuller	4
2.1.1	Naturlige søer og menneskeskabte søer	4
2.1.2	Temporære søer	4
2.2	Vandløb	5
2.2.1	Domme	5
2.2.2	Nævnsafgørelser	5
2.3	Heder	6
2.3.1	Domme	6
2.3.2	Nævnsafgørelser	6
2.4	Moser og lign.	6
2.4.1	Domme	6
2.4.2	Nævnsafgørelser	6
2.5	Strandenge	6
2.5.1	Domme	6
2.5.2	Nævnsafgørelser	6
2.6	Strandsumpe	6
2.6.1	Domme	6
2.6.2	Nævnsafgørelser	6
2.7	Ferske enge og biologiske overdrev	6
2.7.1	Domme	6
2.7.2	Nævnsafgørelser	7
2.8	Biologiske overdrev	7
2.8.1	Overdrev	7
2.8.2	Historiske overdrev og vegetation	9
3.	ADMINISTRATION AF REGLERNE OM BESKYTTEDE NATURTYPER	9
3.1	Registrering af beskyttede naturtyper	9
3.1.1	Brug af luftfotos	9
3.2	Oplysning om beskyttelsesordningen	10
3.2.1	Domme	10
3.2.2	Nævnsafgørelser	10
3.3	Arealberegning	10
3.3.1	Domme	10
3.3.2	Nævnsafgørelser	10

3.4	Undtagelser fra beskyttelsesordningen	10
3.4.1	Undtagelse for byzone eller sommerhusområde pr. 1. juli 1992.....	10
3.4.2	Genopdyrkningsret og § 3.....	11
3.4.3	Haver der ikke er omfattet af § 3	12
3.5	Foranstaltninger der kræver dispensation.....	13
3.5.1	Domme	13
3.5.2	Nævnsafgørelser	13
3.6	Eksempler på foranstaltninger der kræver dispensation	13
3.6.1	Vandløbsregulering.....	13
3.6.2	Vandløbsvedligeholdelse, dræning og § 3	13
3.6.3	Søer på § 3 arealer	15
3.6.4	Gødskning på § 3 områder.....	15
3.6.5	Golfbaner og § 3	16
3.6.6	Forstlig udnyttelse	16
3.6.7	Byggeri og § 3	16
3.6.8	Skov- og kratbevoksede moser	17
3.6.9	Dispensationer og § 3	17
3.6.10	Regnvandsbassiner og tekniske anlæg.....	18
3.6.11	Jordvarme- og søvarmeanlæg	18
3.6.12	Naturpleje	19
3.6.13	Udsætning af ænder på søer.....	20
3.7	Administration af dispensationsbeføjelsen	20
3.7.1	Særlige omstændigheder.....	20
3.8	Fastsættelse af vilkår	21
3.8.1	Vilkår om erstatningsbiotoper	21
3.8.2	Dispensation og vilkårsfastsættelse i lovliggørelse.....	21
4.	SAMSPIL MED ANDRE DELE AF NBL MV.....	22
4.1	Fredninger	22
4.1.1	Fredningsmyndighederne.....	22
4.1.2	Fredningernes omfang og indhold	22
4.1.3	Tilladelser/dispensationer til ændringer i forhold til § 3.....	22
4.2	Bygge- og beskyttelseslinjer.....	22
4.3	Natura 2000-områder og generelt beskyttede arter.....	22
4.3.1	Domme	22
4.3.2	Nævnsafgørelser	23
5.	FORHOLDET TIL ANDEN LOVGIVNING.....	23
5.1	Skovloven.....	23
5.1.1	Domme	23
5.1.2	Nævnsafgørelser	24

.....	5.2	Husdyrgodkendelsesloven.....	24
	5.2.1	Domme	24
	5.2.2	Nævnsafgørelser	24
	5.3	Råstofloven.....	24
	5.3.1	Domme	24
	5.3.2	Nævnsafgørelser	25
	5.4	Vandløbsloven.....	26
	5.4.1	Domme	26
	5.4.2	Nævnsafgørelser	26
	5.5	Planloven.....	26
	5.6	Museumsloven om sten- og jorddiger	26
	5.7	Lov om drift af landbrugsjorder	26
6.		ADMINISTRATIVE BESTEMMELSER	27
	6.1	Tilsyn og håndhævelse	27
	6.1.1	Domme	27
	6.1.2	Nævnsafgørelser	29

1. INDLEDNING

2. BESKYTTEDE NATURTYPER

2.1 Søer og vandhuller

2.1.1 *Naturlige søer og menneskeskabte søer*

2.1.1.1 *Domme*

Nedenfor i afsnit 5.4.1 er omtalt Højesterets dom af 18. september 2017 om to søer etableret uden tilladelse efter vandløbsloven til afvanding af marker og golfbane.

Nedenfor i afsnit 5.3.1 er omtalt Vestre Landsrets dom af 1. juni 2016, TfL2016.326, hvorefter naturbeskyttelsen af en såkaldt sugesø i en tidligere råstofgrav måtte vige for en deklARATION og en efterbehandlingsplan i medfør af råstofloven med det resultat, at søen ikke nød beskyttelse efter naturbeskyttelseslovens § 3.

Nedenfor i afsnit 3.7 er omtalt Vestre Landsrets dom af 4. oktober 2005, MAD2005.1579, om retablering af et vandhul, som var blevet opfyldt uden forudgående tilladelse.

2.1.1.2 *Nævnsafgørelser*

Natur- og Miljøklagenævnet fandt i afgørelse af 22. februar 2011, NMK-510-00045 og NoMO nr. 1, at et vandhul og en mose var beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3, selv om vandhul og mose indgik i et slamdepot (spulefelt) til deponering af havbundsmaterialer, som var godkendt efter miljøbeskyttelsesloven. Der var ikke berettiget tvivl om kommunens vurdering af, at mosen og søen som sådan opfyldte de naturmæssige kriterier for at være omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, og det måtte lægges til grund, at mosen og søen ikke var opstået som følge af områdets anvendelse til deponering af havbundsmateriale. Det forhold, at søen og mosen indgik i et godkendt teknisk anlæg kunne herefter ikke i sig selv føre til, at søen og mosen ikke kunne anses for omfattet af § 3 beskyttelsen. Men det måtte indgå i vurderingen af, om der kunne meddeles dispensation til fortsat deponering.

2.1.2 *Temporære søer*

2.1.2.1 *Domme*

Vestre Landsret frifandt i dom af 17. november 2016, Tfk2017.148, tiltalte for overtrædelse af forbuddet mod tilstandsændringer ved dræning af en sø, idet landsretten fandt, at søen ikke var omfattet af beskyttelsen. Landsretten henviste til Vejledning 2009, afsnit 2.1, og lagde vægt på, at den temporære sø ikke udgjorde en integreret del af et beskyttet område, at søen kun havde udviklet et naturligt planteliv, medens det ikke var bevist, at søen også havde udviklet et naturligt dyreliv. Dommen blev afsagt med dissens, idet den dissentierende dommer ikke mente, at beskyttelsen af temporære søer er betinget af, at disse udgør en integreret del af et eng- og småbiotopområde, der i øvrigt opfylder størrelseskriteriet.

2.1.2.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet vurderede i afgørelse af 14. december 2016, NMK-510-00835 og NMK-43-00600, efter gennemgang af luftfotos fra 1995, 1999, 2002, 2004, 2006, 2008, 2010, 2012 og 2014, at der ikke kunne ses permanente søer over 100 m² på de pågældende arealer i nogle af årene. De omhandlede terrænfordybninger var derfor ikke beskyttet som søer.

Natur- og Miljøklagenævnet vurderede i afgørelse af 17. august 2015, NMK-510-00746, at en sø med en størrelse på ca. 135 m² inklusiv bredvegetation opfyldte størrelseskravet for at være omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Nævnet lagde vægt på en gennemgang af luftfotos på Danmarks Miljøportal fra 1954, 1995, 1999, 2002, 2004, 2006, 2008, 2010, 2012 og 2014. Søen kunne erkendes på alle luftfotos i serien med et åbent vandspejl på nær luftfoto fra 1995, hvor søen ikke kunne ses på grund af kronedække fra de omkringliggende træer. Søen blev vurderet at være beskyttet, uanset at vandspejlets størrelse varierede med årstiderne. Til søarealet medregnes både udstrækningen af den sammenhængende åbne vandflade og det tilstødende vådområde med en vegetation bestående af vand- og sumpplanter subsidiært det tilstødende område, der er uden landvegetation, på grund af temporær vanddækning dvs. temporær udtørret søbund.

Natur- og Miljøklagenævnet vurderede i afgørelse af 15. marts 2012, NMK-510-00128, at en nydannet sø på ca. 1,5 ha ikke var beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3, stk. 1, idet søen var opstået i løbet af meget kort tid og kun var ca. ½ år på tidspunktet for kommunens afgørelse om, at søen var beskyttet. Der blev lagt vægt på, at søen var opstået i forbindelse med igangværende anlægsarbejde, og at søens dyre- og planteliv endnu ikke var færdigudviklet.

Natur- og Miljøklagenævnet vurderede i afgørelse af 6. januar 2012, NMK-501-00074, at et vandhul opfyldte betingelserne for at være et vandhul omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Ejeren havde gjort gældende, at vandhullet ikke var beskyttet, fordi vandhullet store dele af året var tørlagt. Nævnet lagde vægt på, at vandhullet ifølge luftfotos havde eksisteret på ejendommen de seneste minimum 48 år, at vandhullet med tilhørende bredvegetation havde en størrelse væsentligt over lovens minimumskrav på 100 m², og at der ifølge kommunens oplysninger eksisterede gode betingelser for dyre- og planteliv. Nævnet henviste til, at det af lovbemærkningerne til naturbeskyttelseslovens § 3 fremgår, at søer, der kun er vandfyldte en del af året, typisk fra vinterperioden til sommerperioden maj-juni, hvor de tørrer ud, er omfattet af beskyttelsen under forudsætning af, at de ikke indgår i omdrift.

2.2 Vandløb

2.2.1 Domme

2.2.2 Nævnsafgørelser

2.3 Heder

2.3.1 *Domme*

2.3.2 *Nævnsafgørelser*

2.4 Moser og lign.

2.4.1 *Domme*

Vestre Landsret afgjorde efter gennemførelse af syn og skøn i dom af 9. maj 2016, MAD2016.140, at et areal med fugtigt lavbund og naturligt højtliggende vandspejl samt en række planter karakteristiske for moser, var beskyttet mose efter naturbeskyttelseslovens § 3, uanset det måtte lægges til grund, at en del af birketræerne i mosen var plantede træer. Landsretten lagde vægt på, at der siden plantningen i 1950 havde været tale om en meget lidt intensiv driftsform med fældning af enkelte træer til brænde. Undtagelse fra beskyttelsen af moser med plantede træer gælder således kun, når der er tale om plantede træer i almindelig omdrift med intensiv skovhugst.

2.4.2 *Nævnsafgørelser*

Naturklagenævnets afgørelse af 9. marts 2009, NKN-131-00142, om beskyttelsen af en skovmose blev truffet på baggrund af Højesterets dom i UfR2001.1278, jf. ovenfor. Nævnet forstod dommen således, at en skovmose som udgangspunkt ikke var omfattet af begrebet "moser og lignende" i naturbeskyttelseslovens § 3, såfremt arealet var bevokset med plantede træer. Hvis skovarealet tillige var i almindelig omdrift, var arealet klart ikke omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Nævnet vurderede, at alle registrerede arter i den aktuelle skovmose var naturligt forekommende for moser, mens det ikke var klart, om træerne var plantet. Der var imidlertid tale om en meget ekstensiv skovdrift. Naturklagenævnet fandt på denne baggrund, at skovmosen opfyldte de botaniske kriterier for at være omfattet af begrebet "moser og lignende", og selvom elletræerne i sin tid blev plantet i mosen, var arealet efterfølgende vokset ind i beskyttelsen på grund af den ekstensive drift.

2.5 Strandenge

2.5.1 *Domme*

2.5.2 *Nævnsafgørelser*

2.6 Strandsumpe

2.6.1 *Domme*

2.6.2 *Nævnsafgørelser*

2.7 Ferske enge og biologiske overdrev

2.7.1 *Domme*

På grundlag af en skønserklæring og foreliggende luftfotos fandt Retten i Hjørring i dom af 11. februar 2014, MAD2015.24, at landmanden på tilstrækkelig måde havde sandsynliggjort, at nogle græsningsarealer før 1. juli 1992 havde været omlagt hyppigere end hvert 7. – 10 år. Arealerne var dermed ikke omfattet af beskyttelsen i § 3. Det bemærkes, at der måt-

te bortses fra arealernes udvikling i de senere år, fordi arealerne havde være omfattet af aftaler om særlige driftsformer, jf. nedenfor i afsnit 3.4.

Der kan endvidere henvises til Retten i Esbjergs dom af 14. september 2016 i MAD2016.280, hvor retten vurderede, at det ikke kunne afvises, at nogle arealer havde været omlagt hyppigere end hvert 7.-10. år i årene for, naturbeskyttelseslovens trådte i kraft den 1. juli 1992.

2.7.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet vurderede i afgørelse af 25. juni 2014, NMK-510-00546 og NoMO nr. 144, at nogle arealer var omfattet af naturbeskyttelsesloven som beskyttet overdrev. Nævnet lagde vægt på, at arealerne fra 1979 og 1980 havde været ekstensivt drevet med græsning uden hyppige omlægninger eller intensiv gødskning. Arealerne fremstod på de fleste luftfotos med en farve på græsdekke, der bar præg af, at de ikke havde været intensivt gødsket, og der kunne ikke iagttages dyrkning af afgrøder eller omlægninger efter 1980. Det kunne ikke udelukkes, at der kunne være sket gødskning i enkelte år eller foretaget fræsning og isåning af græs for 10-15 år siden, men da det ikke var til hinder for forekomsten af karakteristisk overdrevsflora på arealerne, var det ikke til hinder for beskyttelsen.

Naturklagenævnet vurderede i afgørelse af 15. oktober 2010, NKN-131-00445, at der ikke var grundlag for at antage med den fornødne sikkerhed, at nogle marker havde været omlagt hyppigere end 7-10 år før 1992, og nævnet fandt derfor, at arealerne ikke var beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3. Nævnet henviste til bemærkningerne til 1992-loven, hvor det er anført, at ferske enge er beskyttet, såfremt engen ikke hidtil har været omlagt regelmæssigt, hvorved forstås inden for de sidste 7-10 år. Almindelige dyrkede marker og kulturgræsmarker, som omlægges hyppigere end 7-10 år, eller hvor der flere gange inden for denne periode østes mellemafgrøder, betragtes ikke som ferske enge i lovens forstand.

2.8 Biologiske overdrev

2.8.1 Overdrev

2.8.1.1 Domme

Østre Landsret tog i dom af 5. oktober 2011, MAD2011.2242, stilling til en sag, hvor Frederiksborg Amt i 2001 i strid med Naturklagenævnets afgørelse af 18. juni 2001 havde påbudt retablering af nogle overdrevsarealer, som ikke var historiske overdrev. Naturklagenævnet vurderede efter lovændringen i 2004, at disse arealer opfyldte kriterierne for at være biologiske overdrev. Landsretten havde efter bevisførelsen ikke grundlag for at tilsidesætte den faglige vurdering af, at arealerne var kvalificeret som biologisk overdrev, og det kunne ikke føre til et andet resultat, at arealerne muligvis havde mistet karakteren af biologisk overdrev, hvis amtet ikke i strid med den dagældende naturbeskyttelseslov havde påbudt, at

.....

dyrkningen af arealerne skulle ophøre. Afgørende for beskyttelsen blev således arealernes naturindhold.

2.8.1.2 *Nævnsafgørelser*

Natur- og Miljøklagenævnet vurderede i afgørelse af 24. juni 2014 i NMK-510-00448, at kommunens registrering af et areal på ca. 6,5 ha som biologisk overdrev måtte hjemvises til fornyet behandling ved kommunen, idet klagerens oplysninger tydede på, at arealet indeholdt en så stor andel med andre naturtyper end overdrev, at arealet ikke burde registreres som botanisk overdrev i sin helhed. Oplysningerne viste, at der på arealet også var søer og engarealer, og det var herefter nødvendigt at foretage en fornyet og mere detaljeret vurdering.

NoMO 112 – Natur- og Miljøklagenævnets afgørelser af 19. april 2013 i NMK-510-00317, 30. april 2013 i NMK-510-00395 og 1. maj 2013 i NMK-510-00425, angik spørgsmålet om betydningen af, at det i lovbemærkningerne var anført, at intensiv dyrkning skulle være opgivet for mindst 30-50 år siden. Det fremgik af et ministersvar af 13. april 2004, at de 30-50 år ikke havde karakter af en absolut grænse, men at formuleringen var indsat for at præcisere, at der som efter hidtidig praksis skulle gå længere tid, før et areal havde udviklet sig til et overdrev, samt at der ikke var tale om en lovregel, men om et bidrag til fortolkning af, hvad der skulle forstås ved et biologisk overdrev. På den baggrund udtalte nævnet, at ”alderskriteriet på 30-50 år på baggrund af navnlig ministerbesvarelsen må forstås som en faktisk oplysning om, hvor lang tid det som altovervejende hovedregel tager for at udvikle et biologisk overdrev, og at det afgørende er, om der efter længere tid har udviklet sig en karakteristisk overdrevsvegetation. Med denne forståelse har det formodningen imod sig, men det er ikke udelukket, at der på grund af lokale forhold kan indfinde sig et beskyttet biologisk overdrev på en kortere periode end 30 år.” Nævnet vurderede i 2 af de 3 foreliggende konkrete sager, at arealerne var beskyttede overdrev, uanset at de havde henligget som overdrev i mindre end 30 år.

Naturklagenævnet fandt i afgørelse af 5. november 2010, NKN-131-00386, at dele af det areal, som kommunen havde truffet afgørelse om, utvivlsomt var beskyttet overdrev, medens randområderne i nord og mod syd ikke kunne anses for beskyttede. Det måtte gælde uanset kommunens synspunkt om, at hele det registrerede område fremtrådte som en funktionel enhed og havde samme driftshistorie. Nævnet udtalte, at et sammenhængende område godt kan indeholde en relativ beskedent andel af ”fremmede elementer”, men i den konkrete sag udgjorde randområderne op mod halvdelen af overdrevsarealet og dermed en for stor del af det samlede areal.

2.8.2 Historiske overdrev og vegetation

2.8.2.1 Domme

2.8.2.2 Nævnsafgørelser

NoMO 57 - Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse af 14. september 2011, NMK-510-00001, angik arealerne, som Naturklagenævnet i afgørelsen af 18. juni 2001 vurderede som ikke-historiske overdrev. I den nye sag var det omtvistet, om arealerne kunne anses for biologiske overdrev. Nævnet tiltrådte på grundlag af Frederikssund Kommunes registreringer og Frederiksborg Amts registreringer, at arealerne var beskyttet overdrev.

3. ADMINISTRATION AF REGLERNE OM BESKYTTEDE NATURTYPER

3.1 Registrering af beskyttede naturtyper

3.1.1 Brug af luftfotos

3.1.1.1 Domme

Domstolene har i en række domme vurderet bevisstillingen, herunder anvendelsen af luftfotos i afgørelsen af, om nogle arealer var beskyttede arealer på tidspunktet for et indgreb eller en tilstandsændring. Der kan henvises følgende:

I Vestre Landsrets dom af 29. juni 2000, MAD2000.601, var bevistemaet, om engarealerne forud for 1. juli 1992 var omlagt hyppigere end hver 7.-10. år. Landsretten lagde til grund, at arealerne var tilsået med græs som blivende afgrøde ved naturbeskyttelseslovens ikrafttræden den 1. juli 1992. Der var ikke grundlag for at tilsidesætte amtets og Naturklagenævnets vurdering på grundlag af luftfotos af, at arealerne ikke forud for 1992 havde været omlagt hyppigere end hvert 7.-10. år. Landsretten tillagde det ved bevisbedømmelsen vægt, at ejeren ved sin pløjning af arealet i 1997 havde umuliggjort, at der kunne foretages en uvilddig vurdering af arealets vegetation, f.eks. ved foretagelse af syns- og skønsforretning.

Østre Landsrets dom af 15. marts 2000, MAD2000.614, omhandlede en situation, hvor en ejer pløjede og gødede et areal på trods af mundtligt pålæg fra amtet om ikke at foretage sig yderligere, før amtet havde truffet afgørelse. Naturklagenævnet fandt, at ejerens forklaring om den tidligere drift af arealet måtte afvises ud fra luftfotos af området og tiltrådte dermed amtets afgørelse om, at arealet var beskyttet mose. Under retssagen blev indhentet en skønserklæring, som viste, at arealet snarere var eng end mose. Landsretten lagde til grund, at arealet på tidspunktet for amtets afgørelse havde ligget uopdyrket i mindst 15 år. Arealet fremstod på luftfotos på samme måde som et tilstødende areal, der ubestridt var mose. Landsretten fandt herefter ikke grund til at tilsidesætte nævnets vurdering af, at arealet var omfattet af beskyttelsen.

Der findes også eksempler på, at byretterne efter indhentet syn og skøn har omgjort nævnets vurderinger baseret på luftfotos. Der kan henvises Retten i Hjørrings dom af 26. november 2013 i MAD2013.2652 samt til Retten i Esbjergs dom af 14. september 2016 i MAD2016.280, som er refereret i afsnit 2.7.

3.2 Oplysning om beskyttelsesordningen

3.2.1 Domme

3.2.2 Nævnsafgørelser

Naturklagenævnets afgørelse af 15. maj 2008, NKN-131-00107 og NKN-131-00132, omhandlede en situation, hvor ejeren af et engareal havde modtaget en MVJ-skrivelse, der måtte opfattes som en meddelelse i henhold til naturtypebekendtgørelsens § 8, stk. 1 om, hvilke arealer på ejendommen, der var beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3. Nævnet udtalte, at ejere af ejendomme i almindelighed burde kunne indrette sig på de oplysninger, som § 3-myndigheden giver i henhold til naturtypebekendtgørelsens § 8. Da der dog altid kræves dispensation for arealer, der klart falder indenfor beskyttelsesordningen, var det i den konkrete sag afgørende, om arealet klart var omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Det blev vurderet, at dette ikke var tilfældet, og nævnet afgjorde derfor, at arealet ikke var beskyttet.

3.3 Arealberegning

3.3.1 Domme

Vestre Landsrets fandt i dom af 31. marts 2016, MAD2016.93, ligeledes refereret nedenfor i afsnit 6.1.1, at der ved vurderingen af størrelsen af et vandhul skulle lægges vægt på udstrækningen af den åbne vandoverflade og karakteren af et tilstødende vådområde, som bestod af vand- og sumpplanter.

Retten i Lyngbys dom af 23. april 2013, MAD2013.941, omhandlede Naturklagenævnets afslag på lovliggørende dispensation til et sommerhus opført i en klitmose. Amtet havde forinden registreret en klitmose på ca. 3.000 m², men ejeren var ikke informeret om dette og havde opnået byggetilladelse fra kommunen. Det måtte på grundlag af en skønserklæring udfærdiget på grundlag af luftfotos lægges til grund, at mosen faktisk ikke opfyldte størrelseskravet på 2.500 m², og nævnets afgørelse blev derfor ophævet som ugyldig.

3.3.2 Nævnsafgørelser

Naturklagenævnet vurderede i afgørelse af 17. september 2008, NKN-131-00159, at område A, B og E skulle betragtes som et sammenhængende naturområde, idet områderne C og D ikke udgjorde så væsentligt et "fremmed element", at naturområdet ikke kunne betragtes som sammenhængende, og at områderne C og D udgjorde en relativ beskedent andel af det sammenhængende naturområde.

3.4 Undtagelser fra beskyttelsesordningen

3.4.1 Undtagelse for byzone eller sommerhusområde pr. 1. juli 1992

3.4.1.1 Domme

3.4.1.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet vurderede i afgørelse af 12. juni 2013, NMK-510-00436, at tilstandsændringer på et strandengsareal omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3 krævede tilladelse, idet nævnet fandt, at naturtypebekendtgørelsens § 1 skulle fortolkes således, at undtagelsen indebærer et krav om, at et areal fortsat ligger i byzone eller sommerhusområde. Nævnet udtalte: "En sådan forståelse af bestemmelsen, der indebærer, at naturbeskyttel-

seslovens § 3 gælder i fuldt omfang fra det tidspunkt et areals zonestatus ændres til landzone, er bedst stemmende med formålet med naturbeskyttelseslovens § 3 og med, hvad der har været hensigten med undtagelsen i naturtypebekendtgørelsens § 1.”

3.4.2 *Genopdyrkningsret og § 3*

3.4.2.1 *Domme*

Højesterets dom af 28. marts, UfR2017.1834, angik spørgsmålet, om et engareal var omfattet af beskyttelsen efter naturbeskyttelseslovens § 3, eller om engarealet var omfattet af undtagelsen i naturtypebekendtgørelsens § 2. På tidspunktet for ikrafttræden af naturbeskyttelseslovens § 3 den 1. juli 1992 var arealet omfattet af en aftale om miljøvenlig drift, men det måtte efter oplysningerne i sagen lægges til grund, at arealet allerede forinden denne aftales begyndelse i 1990 havde haft karakter af fersk eng. Højesteret tiltrådte Natur- og Miljøklagenævnets vurdering, hvorefter engen ikke var omfattet af undtagelsen i naturtypebekendtgørelsens § 2, når den ferske eng ikke var dannet *som følge af aftalen*. Højesteret udtalte: ”Naturtypebekendtgørelsens § 2, stk. 1, udgør en undtagelse fra lovens generelle forbud mod ændringer i tilstanden af beskyttede naturtyper. Der er i ordlyden af bekendtgørelsens § 2, stk. 1, ingen holdepunkter for at forstå bestemmelsen således, at den også undtager arealer, hvor naturtypen ikke er dannet som følge af en aftale om miljøvenlig drift, men hvor naturtypen - i det foreliggende tilfælde fersk eng - er opretholdt, fordi ejeren eller brugeren af arealet som led i opfyldelsen af en sådan aftale har undladt at pløje arealet op, inden naturbeskyttelseslovens bestemmelse om beskyttelse af naturtypen trådte i kraft. Der er heller ikke i forarbejderne til naturbeskyttelseslovens § 5 holdepunkter for en sådan forståelse.” Dommen er også omtalt nedenfor i afsnit 4.1.2.

Retten i Lyngby fandt i dom af 18. marts 2016, MAD2016.112, at sprøjtning med round-up og et opgivet forsøg på dyrkning af majs på en eng inden for 1 år efter ophøret af en braklægningsaftale ikke var tilstrækkelig til, at ejeren rettidigt have udnyttet sin ret til at inddrage engarealet i almindelig omdrift. Retten lagde vægt på, at disse tiltag ikke havde sat sig spor på arealet. Arealet fremstod således fortsat som et engareal. Dommen er også omtalt nedenfor i afsnit 5.1

3.4.2.2 *Nævnsafgørelser*

I afsnit 5.7 nedenfor er omtalt Natur- og Miljøklagenævnet fandt i afgørelse af 9. december 2016, NMK-510-00741 og NoMO nr. 184, hvorefter tilsåning af et areal måtte betragtes som udnyttelse af en landmands genopdyrkningsret med den virkning, at arealerne, der måtte karakteriseres som hedearealer, også var omfattet af § 3-beskyttelsen.

Natur- og Miljøklagenævnet vurderede i afgørelse af 13. juni 2013, NMK-510-00398, at en mose dannet som følge af mangelfuld vedligeholdelse af dræn ikke var omfattet af beskyttelsen i § 3, idet den mangelfulde vedligeholdelse af dræn var et driftsmæssigt tiltag, der havde fundet sted som følge af, at der var indgået MVJ-aftale om en særlig driftsform på arealet, uanset at der ikke stod noget om dræning i MVJ-aftalen.

Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse af 7. december 2011, NMK-510-00055, angik spørgsmålet, om et engareal var undtaget § 3 beskyttelsen som følge af en aftale om braklægning, jf. naturtypebekendtgørelsens § 2. Natur- og Miljøklagenævnet vurderede imidlertid, at udviklingen til mose ikke skyldtes aftalen om braklægning – men derimod slukning af en pumpestation, som ikke var et led i braklægningsaftalen. Engarealet var herefter beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3.

Naturklagenævnet fandt i afgørelsen af 26. september 2006, NKO400/2006 – NKN-131-00031, at nogle engarealer omfattet af MFO-aftaler siden 1990, som på tidspunktet for ikrafttræden af naturbeskyttelseslovens § 3 den 1. juli 1992 opfyldte kriterierne for ferske enge, ikke var omfattet af undtagelsen i naturbeskyttelseslovens § 3, idet engene ikke var dannet, *fordi* der havde været gennemført en særlig driftsform efter aftale med en offentlig myndighed. Afgørelsen blev indbragt for Retten i Hjørring, der i dom af 24. januar 2008, MAD2008.196, tiltrådte vurderingen. Det var Naturklagenævnets retsopfattelse i denne sag fra 2006, som også var lagt til grund i UFR2017.1834H, jf. ovenfor.

3.4.3 Haver der ikke er omfattet af § 3

3.4.3.1 Domme

Retten i Lyngbys dom af 25. september 2008, MAD2008.1420, angik § 3-registrering af et areal ned til Furesøen, som var delvis beliggende i en eksisterende have. Naturklagenævnet havde lagt til grund, at et græsslået stiareal langs en søarm ikke i sig selv var omfattet af beskyttelsen i § 3. Stien kunne derfor opretholdes og vedligeholdes, så længe det ikke påvirkede de omgivende § 3-områder. Retten udtalte, at status som eksisterende have i forhold til søbeskyttelseslinjen, jf. naturbeskyttelseslovens § 16, ikke havde betydning i forhold til registreringen efter naturbeskyttelseslovens § 3. Mosearealet på begge sider af stiaarealet kunne også anses for sammenhængende i § 3's forstand, uanset at det var gennemskåret af stien.

3.4.3.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet vurderede i afgørelse af 17. februar 2014, NMK-510-00496 og NoMO nr. 132, at et areal på 100 m², som ved ikrafttrædelsen af naturbeskyttelsesloven havde karakter af have, ikke var omfattet af beskyttelsesordningen, uanset at der på arealet fandtes karakteristiske overdrevsarter og engplanter. Nævnet tiltrådte det, som var anført i vejledningen om naturbeskyttelseslovens § 3 om, at "Eksisterende havearealer er som hidtil ikke omfattet af den generelle beskyttelsesordning. Afgrænsning af havearealer er ikke nødvendigvis sammenfaldende med matrikelgrænserne omkring private ejendomme, f.eks. i sommerhusområder med store grunde. Inddragelse af beskyttede arealer til nye haveanlæg er omfattet af den generelle beskyttelsesordning. Sær i haver er omfattet af beskyttelsesbestemmelserne, forudsat at de opfylder kriterierne herfor. "

3.5 Foranstaltninger der kræver dispensation

3.5.1 Domme

3.5.2 Nævnsafgørelser

Naturklagenævnet fandt i afgørelse af 24. juni 2008, NKN-131-00155, at dræning og opdyrkning af en mose måtte betragtes som en tilstandsændring, som var forbudt efter naturbeskyttelseslovens § 3. Der havde tidligere fundet dræning sted, men grundet manglende oprensning af en grøft på et tilstødende areal, var området blev vådt og udyrkbart. Dette ændrede dog ikke nævnets opfattelse af, at der var tale om en beskyttet mose på tidspunktet for dræning og opdyrkning. Naturklagenævnet stadfæstede afslaget på dispensation, da der ikke var oplyst særlige omstændigheder.

3.6 Eksempler på foranstaltninger der kræver dispensation

3.6.1 Vandløbsregulering

3.6.1.1 Domme

3.6.1.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet fandt i afgørelse af 17. december 2015, NMK-510-00716, at et vandløb var omfattet af beskyttelsen i § 3, da det var udpeget af Århus Amt i 2001. En rørlægning udgjorde en tilstandsændring, og der var ikke særlige omstændigheder, der kunne begrunde en dispensation fra forbuddet i naturbeskyttelseslovens § 3 til rørlægningen. Nævnet udtalte, at genetablering af drænrør, der ikke har fungeret i mange år, ikke var forenelig med beskyttelsen af vandløbet.

Natur- og Miljøklagenævnet meddelte i afgørelse af 12. juni 2014, NMK-510-00567/NMK-43-00476, afslag på dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 til etablering af et vådområde, som indebar regulering af et vandløb, opstemning af et vandløb, ændring af 16 ha ferske enge, strandenge og søer. Nævnet vurderede, at den forudsatte opstemning af vandløbet ikke var i overensstemmelse med landsplandirektivet for Storstrøms Amt (og den dengang kommende vandplan). Nævnet fandt herefter ikke, at en udvidelse af vådområdet som ansøgt var en særlig begrundelse for at dispensere fra naturbeskyttelsen. Nævnet fandt, at vådområdet som udgangspunkt burde skabes med naturlig hydrologi.

3.6.2 Vandløbsvedligeholdelse, dræning og § 3

3.6.2.1 Domme

Østre Landsret fandt i dom af 27. juni 2016, MAD2016.161, at en efterfølgende naturlig genopretning af et vandløb ikke have betydning for gyldigheden af Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse om stadfæstelse af et kommunalt retableringspåbud i anledning af en lodsejers oprensning af Nivå. Nævnet havde i sin afgørelse lagt til grund, at oprensningen gik ud over sædvanlig vedligeholdelse, og der var dermed tale om en ulovlig tilstandsændring. Lodsejeren måtte rette henvendelse til kommunen, hvis lodsejeren ville påberåbe sig, at vandløbet i mellemtiden havde retableret sig selv, således at det var unødvendigt at foretage sig yderligere. Landsretten lagde i sin afgørelse vægt på, at nævnets kompetence i sagen om påbuddet var begrænset til at påse, om der forelå et ulovligt forhold.

Vestre Landsret fandt i dom af 20. marts 2013, Tfl2013.164, at dræning og planering af et areal udgjorde en forbudt tilstandsændring af et beskyttet engareal. Arealet havde på grund af manglende dræning gennem en årrække udviklet sig til fersk eng, der er beskyttet af naturbeskyttelseslovens § 3, og den påtalte dræning måtte på den baggrund vurderes som en tilstandsændring.

Højesteret tiltrådte i dom af 20. januar 2012, Ufr2012.1151, Naturklagenævnets vurdering, hvorefter ændring af et vandløbsregulativ var et forhold, som krævede dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3. Ændringen af regulativet gik ud på, at der på en bestemt strækning af vandløbet efter behov kunne foretages en ekstra grødeskæring inden 15. maj, idet den ekstra grødeskæring. Denne ændring kunne ikke anses for ”sædvanlige vedligeholdelsesarbejder” som anført i § 3. Det var lagt til grund, at vandløbets vandafledningsevne var større end forudsat i regulativet. Afslaget på dispensation til ændringen var begrundet i, at en dispensation forudsætter særlige omstændigheder, og at en væsentlig jordbrugs- eller anden væsentlig interesse ikke er tilstrækkelig. Der var også lagt vægt på, at vandløbet var beliggende i et fuglebeskyttelsesområde.

Der findes en række domme med bevisvurderinger af spørgsmålet, om oprensninger af beskyttede vandløb/rensning af afløbsdræn/oprensning af søer gik ud over sædvanlig vedligeholdelse. Der kan henvises til Retten i Aalborgs dom af 30. juni 2016, MAD2016.177, Vestre Landsrets dom af 20. april 2015, MAD2015.233, Retten i Horsens dom af 16. januar 2014, MAD2015.19, Vestre Landsrets dom af 28. juni 2012, MAD2012.1995, og Retten i Helsingørs dom af 28. november 2011, MAD2011.3232.

3.6.2.2 *Nævnsafgørelser*

Naturklagenævnet fandt i afgørelse af 12. februar 2010, NKN-131-00327, at en kommune ikke havde haft det fornødne grundlag for at anse en oprensning af et vandløb i en skov som en tilstandsændring. Nævnet henviste til § 43 NYT nr. 54, hvor det anførtes, at grænsedragningen mellem vedligeholdelse og tilstandsændring i nogen grad afhænger af den hidtidige driftsform af arealerne, og de intervaller der har været mellem de periodiske oprensninger. Det er almindeligt, at der går ret lang tid mellem oprensninger i skovvandløb, og der vil derfor være anledning til at foretage en kraftigere oprensning end i tilfælde, hvor der er oprenset med kortere tidsintervaller. Oprensningen i den aktuelle sag var sket ved maskinel opgravning, men det bevirkede ikke i sig selv, at oprensningen gik ud over vedligeholdelse. Nævnet lagde vægt på, at det ikke var godtgjort, at vandløbet ved oprensningen var uddybet i forhold til tidligere oprensninger, eller at vandløbsbundens bredde var forøget.

3.6.3 *Søer på § 3 arealer*

3.6.3.1 *Domme*

3.6.3.2 *Nævnsafgørelser*

Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse af 7. september 2012, NMK-510-00208 og NoMO nr. 98, angik dispensation til etablering af nogle søer i et moseområde. Nævnet udtalte: ”En dispensation må efter nævnets opfattelse forudsætte, at der med udgangspunkt i de stedlige forhold er redegjort konkret for, at det ansøgte efter en samlet vurdering vil have en naturforbedrende funktion for beskyttelsesinteresserne. De ansøgte arealers naturværdi indgår i denne vurdering, men det forhold, at et areal omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3 ikke har en særlig høj naturværdi, kan dog ikke i sig selv begrunde en dispensation. (...) I den konkrete sag blev dispensationen til udvidelsen af den konkrete sø stadfæstet, da udvidelsen ville være naturforbedrende. Der skulle foretages en udjævning af brinker og en fjernelse af øen i søen. Nævnet fandt derimod ikke, at der forelå særlige omstændigheder, som kunne begrunde dispensation til etablering af to nye søer i moseområdet.

Natur- og Miljøklagenævnet meddelte i afgørelse af 1. juni 2011, NKN-510-00104, afslag på dispensation til etablering af en sø i et moseområde. Nævnet bemærkede, at der skal foreligge særlige omstændigheder, før der kan meddeles dispensation til foranstaltninger, som ændrer tilstanden i de beskyttede naturtyper, herunder ændrer en naturtype til en anden, når ændringerne er væsentlige eller i modstrid med ønsket om at opretholde de pågældende naturtyper som sådanne. Mosen havde ikke høj naturværdi, men en dispensation kunne begrænse mulighederne for udvikling af naturområdet, herunder muligheden for genskabelse af rigkær.

Naturklagenævnets afgørelser af 23. april 2009, NKN-131-00181, NKN-131-00264, NKN-131-00199 og NoMO 21, angik dispensationer til etablering af søer i beskyttede moser. Naturklagenævnet udtalte: ”Der bør ikke meddeles dispensation til anlæggelse af søer i beskyttede naturområder, der er en del af en større ådal eller et større naturområde, hvor søer vil være et landskabeligt og biologisk fremmedelement. Det forhold, at en sø isoleret set kan bidrage til at forøge den biologiske mangfoldighed – idet der ikke i forvejen er søer i området – og søen anlægges på et areal med en botanisk lav værdi, kan ikke føre til, at der bør meddeles en dispensation, da nævnet ud fra en samlet betragtning af området ikke vurderer, at der er tale om et naturforbedrende indgreb.” I 2 af de konkrete sager blev herefter meddelt afslag på dispensation. I den tredje sag fandt nævnet ikke, at søen ville virke som et fremmedelement i ådalen, og der blev meddelt dispensation.

3.6.4 *Gødskning på § 3 områder*

3.6.4.1 *Domme*

3.6.4.2 *Nævnsafgørelser*

Naturklagenævnet vurderede i afgørelse af 18. november 2008, NKN-131-00171, at dræning, omlægning og gødskning af en registreret fersk eng med henblik på at forbedre græsningskvaliteten, ville udgøre tilstandsændringer og dermed krævede dispensation. Nævnet

.....
fandt, at der kunne meddeles dispensation på det vilkår, at arealet forblev et græsningsareal. Nævnet lagde vægt på, at arealet ikke havde botanisk høj værdi, og at det var beliggende i byzone som industriområde og udenfor strandbeskyttelseszonen.

3.6.5 Golfbaner og § 3

3.6.5.1 Domme

3.6.5.2 Nævnsafgørelser

I Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse af 15. oktober 2014, NMK-510-00549, var det forudsat, at oprensning af nogle søer på en golfbane gik ud over sædvanlig vedligeholdelse og dermed krævede dispensation. Nævnet udtalte, at der bør være en lempeligere dispensationspraksis for kunstigt anlagte søer på golfbaner. I den konkrete sag vurderede nævnet, at der burde være et længere interval end 2-3 år mellem oprensninger, idet for hyppige oprensninger var til skade for dyr og planter tilknyttet søerne.

3.6.6 Forstlig udnyttelse

3.6.6.1 Domme

3.6.6.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet fandt i afgørelse af 23. december 2015, NMK-510-00553, at stævningsdrift i en naturligt opstået ellesump ikke krævede dispensation. Nævnet lagde vægt på forarbejderne, hvorefter der i træbevoksede moseområder kan finde normal forstlig udnyttelse sted. Nævnet henviste til en udtalelse fra Skov- og Naturstyrelsen i en tidligere sag om, at afdrift ved kunne anses som del af normal forstlig drift, uanset at ellesumpen havde henligget uden væsentlige forstlige indgreb.

3.6.7 Byggeri og § 3

3.6.7.1 Domme

Retten i Esbjerg fandt i dom af 8. oktober 2008, MAD2008.2025, ikke grundlag for at tilsidesætte Naturklagenævnets afslag på dispensation til opførelse af et nyt sommerhus på 110 m² til erstatning for et ældre sommerhus på 45 m² på en beskyttet hede. Nævnets flertal havde lagt vægt på, at nybyggeriet ville påvirke den beskyttede hede negativt og kunne således ikke tiltræde amtets vurdering af, at der kun var tale om et mindre indgreb i heden. Retten fandt ikke, at der var oplyst omstændigheder, som kunne føre til, at Naturklagenævnets skønmæssige afvejning af relevante hensyn måtte tilsidesættes.

3.6.7.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet omgjorde i afgørelse af 30. juni 2016, NMK-510-00847, en dispensation til opførelse af et sommerhus i en mose beliggende i et sommerhusområde til et afslag. Kommunen havde lagt vægt på, at der var opført sommerhuse på nabogrundene, og at der på byggefeltet var en stor population af den invasive art sildig gyldenris. Nævnet lagde i sin afgørelse vægt på, at det anførte ikke kunne betragtes som en særlig omstændighed, og nævnet lagde vægt på hensynet til præcedens.

Natur- og Miljøklagenævnet afslog i afgørelse af 10. oktober 2011, NMK-510-00163, en ansøgning om dispensation til opførelse af 10 boliger i en beskyttet mose. Begrundelsen for ansøgningen var, at ejendommene i en bygningsvedtægt fra 1973 og i senere kommuneplanrammer og en lokalplan var udlagt til boligbebyggelse. Nævnet fandt imidlertid ikke, at den planlægningsmæssige forhistorie i sig selv kunne begrunde en dispensation, og der var efter nævnets opfattelse heller ikke omstændigheder i sagen i øvrigt, der talte for at stadfæste kommunens dispensation.

Natur- og Miljøklagenævnet fandt i afgørelse af 10. august 2011, NMK-510-0003 og No-MO nr. 49, at der ikke kunne meddeles dispensation til opførelse af en garage på et klithe-deareal, uanset at garagen skulle opføres i tilknytning til eksisterende bygninger. Nævnet fandt ikke, at den eksisterende bebyggelse havde præget arealet på en sådan måde, at arealet ikke længere var omfattet af § 3.

3.6.8 Skov- og kratbevoksede moser

3.6.8.1 Domme

3.6.8.2 Nævnsafgørelser

I afsnit 3.6.6 ovenfor er omtalt Naturklagenævnets afgørelse af 9. marts 2009, NKN-131-00142, om beskyttelsen af en skovmose.

3.6.9 Dispensationer og § 3

3.6.9.1 Domme

3.6.9.2 Nævnsafgørelser

Natur og Miljøklagenævnet stadfæstede i afgørelse af 25. august 2015, NMK-510-00653, en dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 til etablering af en badebro og afmærkning af en svømmerute i Søllerød Sø. Nævnet udtalte generelt: ”Hensynet til rekreative interesser, herunder ønsket om en forbedring af muligheden for friluftsliv, kan indgå i den samlede vurdering af et ansøgt projekt, men prøvelsen bør tage udgangspunkt i, om projektet vil medføre afgørende forandringer af beskyttede naturværdier eller u hensigtsmæssig præcedens i strid med de hensyn, der skal varetages med beskyttelsesordningen.” Selve badebroen havde begrænset indvirkning på de beskyttede naturtyper ved at bortskygge vegetationen på et lille område (10-15 m² mose og tilsvarende areal sø), og bøjerne til svømmeruten havde næppe nogen indvirkning på søen. Derimod kunne benyttelsen af anlægget få indvirkning på fuglelivet, og færdslen til badebroen kunne påvirke mosens. Nævnet vurderede dog, at antallet af brugere ikke ville medføre en væsentlig ændring af søens fugleliv, idet den bynære sø i forvejen havde kulturpræg med de omkransende haver og den rekreative anvendelse af svømmere, sejlere og fiskere.

Natur- og Miljøklagenævnet stadfæstede i afgørelse af 11. juni 2015, NMK-510-00641/NMK-501-00158, en dispensation fra naturbeskyttelseslovens §§ 3 og 16 til etablering af et vandsportsanlæg i en sø i en tidligere grusgrav. Nævnet udtalte som i NMK-510-00653, at hensynet til rekreative interesser kan indgå i den samlede vurdering, men prøvel-

sen bør tage udgangspunkt i, om projektet vil medføre afgørende forandringer af beskyttede naturværdier eller uhensigtsmæssig præcedens i strid med de hensyn, der skal varetages med beskyttelsesordningen. Nævnet lagde vægt på, at søen var opstået som følge af grusgravning, at kommunen umiddelbart efter godkendelsen af efterbehandlingen af området havde erhvervet og planlagt for området med et bynært rekreativt formål for øje, og at området lå tæt på Roskilde by og Roskilde festivalplads, jernbane og større vejanlæg, og i øvrigt var en del af et større råstofområde, der fortsat var præget af graveaktiviteter.

Natur- og Miljøklagenævnet stadfæstede i afgørelse af 21. maj 2015, NMK-510-00660/NMK-33-02977, en dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 til brinksikring af en sø i et villaområde, idet nævnet fandt, at der forelå særlige omstændigheder, som begrundede dispensation. Nævnet lagde vægt på, at der var konstateret en erosion af grunden, at oprensning af et vandløb nord for ejendommen muligt var medvirkende til erosionen af brinken, som ikke ville stagnere uden etablering af vegetation, at der kun var ca. 15 meter til huset og 10 meter til en befæstet terrasse, og at søen var beliggende i et relativt tætbebygget villakvarter. Dispensationen blev meddelt på vilkår om tilplantning med naturligt forekommende plantearter, såfremt der ikke var indtruffet fast vegetation inden for tre følgende år, samt vilkår om at den etablerede beplantning i bredzonen ikke måtte fjernes eller klippes.

3.6.10 Regnvandsbassiner og tekniske anlæg

3.6.11 Jordvarme- og søvarmeanlæg

3.6.11.1 Domme

3.6.11.2 Nævnsafgørelser

I afgørelse af 21. maj 2015, NMK-510-00623, fandt Natur- og Miljøklagenævnet, at der kunne meddeles dispensation til etablering af et anlæg til indvinding af søvarme i Tange Sø. Nævnet fandt ikke grundlag for at tilsidesætte kommunens vurdering i henhold til habitatbekendtgørelsen af, at afgitring kunne hindre indtag af lampretfiskelaver, og at rørføringen ikke kunne påvirke odderen. Nævnet tiltrådte også kommunens vurdering af, at strømforholdene i Tange Sø sikrede, at det nedkølede vand hurtigt ville blive opblandet i søen, og at en kuldegradient ville blive så lille, at der ikke ville komme en væsentlig negativ påvirkning af plante- og dyrelivet i søen. Dispensationen var begrundet i, at der var tale om et anlæg, der medførte en miljømæssig gevinst for en større gruppe af borgere, og at anlægget dermed havde samfundsmæssig betydning.

Natur- og Miljøklagenævnet fandt i afgørelse af 20. juni 2014, NMK-510-00499, at der kunne meddeles dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 til nedlægning af jordvarmeslanger i en § 3-beskyttet fersk eng med vilkår om, at der ikke skete en egentlig omlægning af engen i forbindelse med nedlægningen af jordvarmeslangerne, at der ikke skete isåning af græsser mm, og at engen sidenhen skulle plejes med afgræsning eller ét årligt høslæt med fjernelse af materiale. Nævnet lagde vægt på den samfundsmæssige interesse i anvendelsen

af alternative energiformer, engens ringe/dårlige naturkvalitet og den forventede reetablering af engen gennem plejen.

I afgørelse af 5. maj 2011, NMK-510-00080 – NoMO nr. 12, meddelte Natur- og Miljøklagenævnet i lighed med afgørelsen i NKN-131-00276, afslag på dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 til etablering af et søvarmeanlæg i en beskyttet sø. Nævnet lagde til grund, at anlægget kunne medføre en beskeden sænkning af vandtemperaturen lokalt omkring anlægget, der efter omstændighederne kunne få negativ indvirkning på udviklingen af bl.a. insektlarver, fiskeyngel og paddler. Søvarmeanlægget var et forsøgsprojekt med det formål at undersøge, om varmeoptagerne ville køle søvandet. Nævnet fandt det imidlertid ikke sandsynligt, at projektet kunne bidrage til at øge den naturfaglige viden om temperaturændringers indvirkning på livet i søer, eksempelvis padders ynglesucces. Nævnet henviste til, at der ikke var tilrettelagt noget måleprogram eller redegjort for, om måleinstrumenterne var indrettet med den fornødne målesikkerhed. Nævnet fandt allerede af den grund ikke, at der forelå et særligt tilfælde, der kunne begrunde en dispensation fra § 3.

Naturklagenævnet fandt i afgørelse af 29. oktober 2009, NKN-131-00276, at der ikke kunne meddeles dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 til etablering af 800 meter jordvarmeanlæg i Hornbæk Sø. Nævnet lagde til grund, at etablering af jordvarmeanlæg i søer ville medføre en beskeden sænkning af vandtemperaturen, der efter omstændighederne kunne få en negativ indvirkning på udviklingen af bl.a. insektlarver, fiskeyngel og paddler. Det indgik i vurderingen af det ansøgte, at den naturfaglige viden på området er begrænset. På baggrund heraf, og fordi en dispensation ville kunne få betydning for fremtidige lignende sager, meddelte nævnet afslag.

3.6.12 Naturpleje

3.6.12.1 Domme

Retten i Koldings dom af 22. juni 2012, MAD2012.1377, angik arbejder på et vejanlæg i et vådområde, der ved hjælp af naturgenopretning skulle etableres som en saltvandssø. Naturklagenævnet lagde til grund, at der var tale om et nyt stykke vej i området, som måtte karakteriseres som et beskyttet søområde. Efter bevisførelsen måtte det lægges til grund, at arealet før omdannelsen var engarealer, og de mistede ikke deres beskyttelse som følge af omdannelsen, uanset at de ændrede karakter. Arbejderne, der gik ud over vedligeholdelse, krævede derfor dispensation efter naturbeskyttelseslovens § 65.

3.6.12.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet har i 2 afgørelser af 12. december 2016, NMK-510-00857 og -00873, taget stilling til brug af roundup/glyphosat til bekæmpelse af de invasive plantearter glansbladet hæg og rynket rose i naturområder omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3. Det fremgår af afgørelsen, at der lægges vægt på, om maskinel bekæmpelse medfører sådanne ødelæggelser af terræn eller øvrig plantevækst, at natur derved går tabt i videre omfang end

ved brug af bekæmpelsesmidlerne, eller at bekæmpelse ved afgræsning ikke lader sig gøre på grund af terrænforhold.

3.6.13 Udsætning af ænder på søer

3.6.13.1 Domme

Retten i Viborg fandt i dom af 1. juni 2014, MAD2014.286, at udsætning af 550 gråænder i 5 søer, hvoraf de 2 søer opfyldte størrelseskravet for beskyttelse i naturbeskyttelseslovens § 3, ikke krævede dispensation efter naturbeskyttelseslovens § 65, idet der ikke var tale om en forbudt tilstandsændring. Retten lagde til grund, at der hverken før eller efter udsætningen af gråænderne var lavet målinger af vandkvaliteten, og at der siden 1946 var sat ænder ud til jagt på søerne.

3.6.13.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet gav i afgørelse af 13. juni 2012, NMK-510-00053 og NoMO nr. 96, afslag på lovliggende dispensation til udsætning ænder i en sø. Nævnet lagde til grund, at udsætningen af 100 gråænder årligt i perioden 2002-2009 med fodring i eller ved søen havde tilført søen næringsstoffer i et sådant omfang, at det havde medført en tilstandsændring af søen i strid med § 3. Ansøgers interesse i at udnytte jagtretten måtte betragtes som af økonomisk eller rekreativ art, og det kunne ikke begrunde dispensation. Det forhold, at det retsstridige forhold havde stået på i ca. 8 år kunne heller ikke begrunde en dispensation. Nævnet lagde vægt på, at en dispensation ville kunne få en uheldig præcedenskabende virkning.

3.7 Administration af dispensationsbeføjelsen

3.7.1 Særlige omstændigheder

3.7.1.1 Domme

Østre Landsret fandt i dom af 23. oktober 1998, MAD1998.1290, ikke grundlag for at tilsidesætte Naturklagenævnets vurdering af, at der ikke kunne meddeles dispensation til etablering af en vej henover Hestehave Eng, uanset at vejen var eneste mulige adgang til et udlagt råstofvindingsområde. Naturklagenævnet havde lagt vægt på, at anlæg af en adgangsvej hen over engen i forbindelse med transport af grus med dumpere vil indebære en ændring af engens tilstand og medføre en væsentlig forringelse af områdets naturmæssige værdi.

3.7.1.2 Nævnsafgørelser

Naturklagenævnet fandt i afgørelse af 9. februar 2009, NKN-131-00201, at der ikke kunne meddeles dispensation efter naturbeskyttelseslovens § 65 til opførelse af et nyt stuehus og en garage delvis på en beskyttet hede. En væsentlig jordbrugs- eller anden almindelig økonomisk interesse kunne ikke i sig selv begrunde en dispensation. Der må, for at et indgreb i områdets tilstand eventuelt kan accepteres, tillige være tale om et område, som ud fra naturbeskyttelseshensyn vurderes som uden særlig interesse, eller om et indgreb, der i sig selv ikke skønnes at medføre nogen afgørende forrykning af tilstanden i området. Derudover

forudsættes det, at en dispensation ikke vil skabe en uheldig og uønsket præcedens for den fremtidige administration af § 3-beskyttelsen i området.

Naturklagenævnet fandt i afgørelse af 4. november 2008, NKN-131-00218, at der ikke kunne meddeles dispensation efter naturbeskyttelseslovens § 65 til nedlæggelse af et vandhul og et moseområde, idet ønsket om udvidelse af lager og produktionsfaciliteter for en eksisterende fabrik ikke udgjorde en særlig omstændighed, som kunne begrunde nedlæggelse. Etablering af en erstatningsbiotop kunne ikke i sig selv føre til, at der skulle gives dispensation, som der i øvrigt ikke var grundlag for. Dette måtte gælde, selvom erstatningsbiotopen på sigt forventes at have bedre naturkvalitet. Der var i den forbindelse lagt vægt på hensynet til præcedens i fremtidige sager.

3.8 Fastsættelse af vilkår

3.8.1 *Vilkår om erstatningsbiotoper*

3.8.1.1 Domme

3.8.1.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet fandt i afgørelse af 15. april 2011, NMK-510-00016, at der ikke kunne gives lovliggørende dispensation til fjernelse af beskyttede mosearealer på vilkår om etablering af en erstatningsbiotop. Nævnte henviste til det i forarbejderne anførte om, at etablering af en erstatningsbiotop almindeligvis ikke udgør et forhold, som i sig selv kan føre til, at der meddeles dispensation fra forbuddet, da det ud fra en naturmæssig synsvinkel normalt vil være at foretrække, at det oprindelige naturområde bibeholdes. I forarbejderne er det også anført, at der kan være behov for at stille vilkår om etablering af erstatningsbiotop i tilfælde, hvor der er foretaget en lovovertrædelse, og man afstår fra at stille krav om en egentlig retablering af den pågældende biotop, navnlig når det er forbundet med uforholdsmæssigt store udgifter eller besvær at forlange den oprindelige biotop reetableret. Nævnet fandt imidlertid efter en samlet vurdering ikke grundlag for at dispensere.

3.8.2 *Dispensation og vilkårsfastsættelse i lovliggørelse*

3.8.2.1 Domme

3.8.2.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet afviste i afgørelse af 18. maj 2016, NMK-510-00753, at meddele dispensation til fjernelse af en beskyttet hede i et råstofområde på vilkår om erstatningsnatur. Nævnet udtalte følgende: "Det følger videre af lovbemærkningerne, at etablering af erstatningsbiotop almindeligvis ikke udgør et forhold, som i sig selv kan føre til, at der meddeles dispensation fra forbuddet, da det ud fra en naturmæssig synsvinkel normalt vil være at foretrække, at det oprindelige naturområde bibeholdes. Der kan være behov for at stille vilkår om etablering af erstatningsbiotop i tilfælde, hvor der er foretaget en lovovertrædelse, og man afstår fra at stille krav om en egentlig retablering af den pågældende biotop, navnlig når det er forbundet med uforholdsmæssigt store udgifter eller besvær at forlange den oprindelige biotop reetableret. Det forudsættes således, at der specielt i forbindelse med lovliggørelsessager kan stilles vilkår af den

ovennævnte karakter. Etablering af en erstatningsbiotop kan ikke i sig selv føre til, at der gives en dispensation, som der i øvrigt ikke er grundlag for. Dette gælder også selv om erstatningsbiotopen på sigt forventes at have bedre naturkvalitet." I den konkrete sag vurderede nævnet, at hedens beliggenhed i et udlagt råstofgraveområde ikke i sig selv kunne begrunde en dispensation. Nævnet lagde vægt på, at der ikke forelå en ansøgning om råstofindvinding, og at der ikke var redegjort for, om der var et aktuelt behov for råstofindvinding på stedet, samt hvorfor der skulle råstofvindes på hedearealet, der kun udgjorde en lille del af råstofgraveområdet. Der er også henvist til afgørelsen nedenfor i afsnit 5.3.

Naturklagenævnet vurderede i afgørelse af 17. november 2010, NKN-131-00484, at kommunens afslag på lovliggørende dispensation og påbud om lovliggørelse af et overdrev var truffet på et mangelfuldt grundlag og hjemviste derfor kommunens afslag til fornyet behandling. Nævnet udtalte, at et påbud om, at arealet skal henligge urørt, kun er foreneligt med administrationen af naturbeskyttelsesloven, hvis arealet med tiden vil udvikle sig til et biologisk overdrev, som opfylder de botaniske krav. Det må med andre kræves, at kommunen har foretaget en konkret vurdering af, at påbuddet også er egnet til at tilbageføre arealet til beskyttet natur.

4. SAMSPIL MED ANDRE DELE AF NBL MV.

4.1 Fredninger

4.1.1 Fredningsmyndighederne

4.1.2 Fredningernes omfang og indhold

Højesterets dom af 27. marts 2017, UfR2017.1834, omtalt ovenfor i afsnit 3.4.2.1 omhandlede et engareal beliggende i et fredet område. Ved nyfredningen i 2004 af Værnengene var det af Skov- og Naturstyrelsen fejlagtigt forudsat, at arealerne var omfattet af undtagelsen i naturtypebekendtgørelsens § 2, fordi arealerne havde været omfattet af MVJ-aftaler. Der var imidlertid ikke fastsat bestemmelse i fredningsafgørelsen efter naturbeskyttelseslovens § 38, stk. 6, hvorefter det i en fredning kan bestemmes, at forbuddet i § 3 ikke skal gælde, idet omfang forholdet er reguleret af fredningen. Fredningen fik derfor ikke betydning for bedømmelsen af, om engarealerne var omfattet af hovedreglen i § 3 eller af undtagelsen i naturtypebekendtgørelsens § 2.

4.1.3 Tilladelser/dispensationer til ændringer i forhold til § 3

4.2 Bygge- og beskyttelseslinjer

4.3 Natura 2000-områder og generelt beskyttede arter

4.3.1 Domme

Vestre Landsret tog i dom af 13. november 2003, UfR2004.622, stilling til Naturklagenævnets stadfæstelse af en dispensation efter naturbeskyttelseslovens § 65 til udsætning af bævere i Omme Å og Flynder Å i Ringkøbing Amt. Skov- og Naturstyrelsens tilladelse efter

naturbeskyttelseslovens § 31 om udsætning af bævere var bl.a. begrundet i opfyldelse af Danmarks forpligtelse efter habitatdirektivets artikel 22 til at undersøge hensigtsmæssigheden af at genindføre arter beskyttet efter direktivets bilag 4, herunder bævere. Landsretten fandt imidlertid, at Naturklagenævnets afgørelse var ugyldig, idet nævnet havde forsømt at foretage en habitatkonsekvensvurdering af bævernes påvirkning af habitatområdet i Nisum Fjord, jf. habitatdirektivets artikel 6, stk. 3. Afgørelsen blev derfor hjemvist til fornyet behandling i nævnet. Nævnet vurderede i afgørelse af 10. februar 2004, MAD.2004.384, at bæveren ikke kunne påvirke habitatområdet væsentligt.

4.3.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet stadfæstede i afgørelse af 26. marts 2015 Esbjerg Kommunes afgørelse om udpegning af nogle arealer på Mandø som biologisk overdrev omfattet af § 3. Nævnet henviste i den forbindelse til, at det fremgik af forarbejderne til ændringen af § 4 i 2004, hvor også biologiske overdrev blev beskyttede, at Danmark efter habitatdirektivet er forpligtet til at beskytte en række typer af overdrev: Det drejer sig om otte naturtyper, hvoraf tre er overdrev på mere eller mindre kalkrig jordbund (naturtype 6120, 6210 og 6230), to er overdrevsvegetation på flyvesand (naturtype 2130 og 2330), to er på klippegrund (naturtype 8220 og 8230), og den sidste drejer sig om kystskrænter (naturtype 1230) Endvidere udskiller habitatdirektivet krat på overdrev som fire forskellige naturtyper, som også hører til overdrevsvegetationen (naturtype 2160, 2170 2250 og 5130)." Nævnet anførte, at habitatnaturtypen 2130 grøn/gråklitter, 2330 indlandsklitter med åbne græsarealer, 2160 kystklitter med havtorn, 2170 kystklitter med gråris og 2250 kystklitter med enebær er klitnaturtyper, der skal registreres som biologisk overdrev – og stadfæstede dermed kommunens afgørelse.

Naturklagenævnet vurderede i MAD2005.1441, at dispensation fra naturbeskyttelseslovens § 3 til permanent udsætning af bævere i Klosterheden ikke var i strid med habitatdirektivets artikel 6, stk. 3, da udsætningen ikke ville skade habitatområdernes integritet. Efter udsætningen af bæverne i 1999 var gennemført overvågning, som viste, at genindførelsen af bæverne i relation til en øget biodiversitet overvejende havde været positiv, og nævnet lagde til grund, at den permanente udsætning ikke ville skade habitatområdernes integritet.

5. FORHOLDET TIL ANDEN LOVGIVNING

5.1 Skovloven

5.1.1 Domme

Retten i Lyngby tog i dom af 18. marts 2016, MAD2016.112, stilling til § 3 beskyttelsen af et engareal, som tillige var undergivet fredskovspligt efter skovloven. Skov- og Naturstyrelsen havde i 2008 efter skovloven meddelt tilladelse til, at arealet fortsat ikke skulle tilplantes begrundet i, at de åbne arealer forøgede den rekreative værdi af plantagen. Retten tiltrådte Natur- og Miljøklagenævnets vurdering af, at fredskovpligt ikke kan medføre, at et areal, der vokser ind i § 3 beskyttelse, ikke bliver omfattet af forbuddet mod tilstandsændringer.

Retten henviste til skovlovens § 10, nr. 2, hvorefter der kan ske fredning efter naturbeskyttelseslovens af fredskov og til skovlovens § 28, stk. 1, hvorefter § 3 beskyttede områder, der hører til fredskov, og som ikke er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3, fordi de er mindre end de fastsatte størrelsesgrænser, ikke må dyrkes afvandes, tilplantes eller på anden måde ændres. Bestemmelserne er udtryk for, at naturbeskyttelsesloven og skovloven supplerer hinanden og ikke udelukker hinanden. Dommen er også omtalt ovenfor i afsnittet 3.4.2 ovenfor.

5.1.2 Nævnsafgørelser

5.2 Husdyrgodkendelsesloven

5.2.1 Domme

5.2.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet stadfæstede i afgørelse af 25. november 2015, NMK-131-00718, NMK-132-00757, NMK-134-00093 og NMK-134-00098, Sorø Kommunes miljøgodkendelse efter husdyrbrugloven. Kommunen havde undersøgt, om der inden for en afstand af 1.500 meter fandtes andre naturarealer beskyttet af naturbeskyttelseslovens § 3, der evt. kunne blive påvirket af ammoniakemissionen fra anlægget i en sådan grad, at det kan ændre naturtypens tilstand. Nævnet bemærkede til dette, at husdyrgodkendelsesbekendtgørelsens beskyttelsesniveau for ammoniak ikke omfatter bl.a. søer, som er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3. Men reglerne i husdyrgodkendelsesbekendtgørelsen om ammoniakbeskyttelsesniveauet for kategori 3-natur måtte efter nævnets opfattelse forstås og administreres i lyset af reglerne i naturbeskyttelseslovens § 3 og § 65, stk. 3, og den hertil knyttede praksis. Det måtte antages, at det ikke har været hensigten med ammoniakbeskyttelsesniveauet for kategori 3-natur at give kommunerne adgang til at godkende ansøgninger efter husdyrbrugloven om projekter, hvis realisering vil medføre ændringer i tilstanden af naturtyper, som er beskyttet efter naturbeskyttelseslovens § 3, og dermed forudsætter dispensation efter naturbeskyttelseslovens § 65, stk. 3, jf. § 3.

Natur- og Miljøklagenævnet meddelte i afgørelse af 8. juni 2011, NMK-510-00136 og No-MO nr. 16, afslag på dispensation til en udvidelse af et dyrehold, der ville indebære tilstandsændringer som følge af forøget ammoniakdeposition på et nærliggende § 3 beskyttet overdrev. Nævnet lagde til grund, at ansøgningen alene var begrundet i en landbrugs- og erhvervsøkonomisk interesse, og dette var ikke en særlig omstændighed, der kunne begrunde dispensation.

5.3 Råstofloven

5.3.1 Domme

Vestre Landsret fandt i dom af 1. juni 2016, TfL2016.326, at naturbeskyttelsen af en sugesø opstået i forbindelse med råstofindvinding måtte vige for en deklaration og en efterbehand-

lingsplan i medfør af råstofloven med det resultat, at søen ikke nød beskyttelse efter naturbeskyttelseslovens § 3. Vestre Landsret omgjorde dermed i realiteten landsrettens tidligere dom af 6. maj 2015, MAD2015.235, hvor landsretten ikke havde fundet grundlag for at tilsidesætte Natur- og Miljøklagenævnets vurdering af, at søen var beskyttet, når der i søen var opstået et karakteristisk plante- og dyreliv i tilknytning til søen. Landsretten udtalte: ”Naturbeskyttelseslovens § 3 kan ikke føre til et andet resultat. Det gælder uanset, at gravearbejdet på grund af områdets størrelse og skiftende konjunkturer har strakt sig over så mange år, at den midlertidige sø kom til at fremstå som en naturlig sø med dyre- og planteliv. Råstofloven bygger således på den forudsætning, at eksisterende landbrugs- og naturområder ødelægges i forbindelse med råstofindvindingen, og derefter i henhold til en efter råstoflovens § 10 forud fastlagt plan skal føres tilbage til landbrugs- og naturmæssige formål. Råstofloven bygger også på en forudsætning om, at alle råstoffer i området så vidt muligt skal udnyttes, inden andre områder tages i brug. Råstoflovens særlige regler, der også tager højde for de samlede miljømæssige hensyn, der skal varetages i forbindelse med påbegyndelse og afvikling af samt efterbehandling i forbindelse med råstofindvinding, går i den forstand forud for naturbeskyttelseslovens generelle bestemmelse i § 3 inden for det samlede af råstofmyndigheden fastlagte stadigt aktive indvindingsområde.”

Højesteret afgjorde i dom af 28. februar 2006, UFR2006.1539, at et afslag på tilladelse til indvinding af tørv på grundlag af forbuddet i naturfredningsloven indført fra 1. januar 1979 mod ændring i tilstanden i moser ikke i forhold til Pindstrup Mosebrug udgjorde ekspropriation, selvom forbuddet indebar, at virksomheden ikke kunne udnytte sine indvindingsrettigheder i Draved Mose. Højesterets flertal udtalte, at spørgsmålet om ekspropriation måtte afhænge af en samlet vurdering af indgrebet i Pindstrup Mosebrugs indvindingsret. Indgrebet var begrundet i væsentlige natur- og miljømæssige interesser. Det var et led i en generel bevarelse af moser og indebar en almindelig begrænsning i adgangen til indvinding af tørv i Danmark. Ordningen havde betydning for alle producenter af spagnum, og det var ikke godtgjort, at Pindstrup Mosebrug var blevet ramt særlig hårdt. Højesteret fandt derfor ikke, at der var grundlag for at tillægge Pindstrup Mosebrug erstatning i medfør af grundlovens § 73.

5.3.2 *Nævnsafgørelser*

Natur- og Miljøklagenævnet ophævede i afgørelse af 20. juli 2016, NMK-510-00725, en dispensation til råstofgravning i et beskyttet overdrev. Nævnet udtalte generelt, at det forhold, at et areal ligger i et udlagt råstofområde, og at der er anmeldte rettigheder, ikke i sig selv kan begrunde en dispensation fra forbudsbestemmelsen i naturbeskyttelseslovens § 3, men forholdet kan indgå i den samlede vurdering af, hvorvidt dispensation kan gives. Nævnet fandt ikke, at kommunen havde foretaget en konkret afvejning af hensynet til råstofinteresserne overfor hensynet til overdrevet som særlig sjælden beskyttet og særlig artsrig natur.

Ovenfor i afsnit 3.8.2 er omtalt Natur- og Miljøklagenævnet afgørelse af 18. maj 2016, NMK-510-00753, om afslag på dispensation til fjernelse af en hede i et råstofgraveområde. Afgørelsen viser, at udlæg til råstofområde ikke er tilstrækkeligt til at begrunde en dispensation, men det kan ikke afvises, at der kan dispenseres, hvor råstofindvinding er aktualiseret.

5.4 Vandløbsloven

5.4.1 Domme

Højesteret tiltrådte i dom af 18. september 2017 Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse i NoMO nr. 167 om, at 2 søer etableret med afvandingsformål nød beskyttelse efter naturbeskyttelseslovens § 3, uanset at søerne var etableret uden forudgående tilladelse efter vandløbsloven. Natur- og Miljøklagenævnet udtalte, at udgangspunktet for vurderingen af, hvorvidt en biotop er omfattet af naturbeskyttelseslovens § 3 er, om biotopen opfylder de størrelsesmæssige og biologiske krav for at være beskyttet natur. Beskyttelsen er derfor som udgangspunkt uafhængig af, om biotopen er blevet til ved menneskelig indgriben. En biotop kan efter nævnets opfattelse vokse sig ind i § 3-beskyttelsen, uanset at biotopen er frembragt ulovligt. Det forudsætter dog, at der ikke er reageret mod ulovligheden inden for en rimelig tid efter, at forholdet er kommet til tilsynsmyndighedens og/eller lodsejerens kundskab. Højesteret udtalte, at § 3 beskyttelsen ikke er betinget af, at der efterfølgende er truffet afgørelse om retlig lovliggørelse, når adgangen til at kræve fysisk lovliggørelse er fortabt som følge af passivitet.

For så vidt angår betydningen af ændringen af vedligeholdelsesbestemmelserne i et vandløbsregulativ henvises til Højesterets dom af 20. januar 2012, UfR2012.1151, omtalt ovenfor i afsnit 3.6.2.

5.4.2 Nævnsafgørelser

5.5 Planloven

5.6 Museumsloven om sten- og jorddiger

5.7 Lov om drift af landbrugsjorder

Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse af 9. december 2016, NMK-510-00741 og NoMO nr. 184, omhandlede en situation, hvor en landmand i 2009 anmeldte 15 års genopdyrkningsret af nogle arealer, og landmanden året efter i 2010 tilsåede arealerne med havre. Arealerne havde derefter (på ny) udviklet sig til hedearealer. Natur- og Miljøklagenævnet tiltrådte kommunens vurdering af, at landmanden i 2010 havde udnyttet sin genopdyrkningsret. Nævnet lagde vægt på, at såning af en kulturafgrøde ved anvendelse af en maskine er uforeneligt med kravet om, at arealet skal drives ekstensivt som halvkultur ved græsning eller slæt, eller være udyrket. Tilsåningen tjente ikke de naturplejemæssige formål, som er forudsat for anvendelse af arealer med anmeldt genopdyrk-

ningsret. Såning af en kulturafrøde ved anvendelse af en såningsmaskine må derimod anses for dyrkning og intensiv udnyttelse af arealet.

6. ADMINISTRATIVE BESTEMMELSER

6.1 Tilsyn og håndhævelse

6.1.1 *Domme*

Vestre Landsrets dom af 31. marts 2016, MAD2016.93, angik et påbud om lovliggørelse af et vandhul, som ejeren havde fyldt op med overskudsjord fra et byggearbejde. Ejeren gjorde gældende, at vandhullet før opfyldningen var mindre end 100 m², og at kommunen havde udvist retsfortabende passivitet, da kommunen allerede i 2007 var orienteret om, at vandhullet var væk. Landsretten var enig med kommunen i, at der ved vurderingen af størrelsen skulle lægges vægt på udstrækningen af den åbne vandoverflade og karakteren af et tilstødende vådområde, som bestod af vand- og sumplanter. Landsretten mente heller ikke, at ejeren på grundlag af en oplysning i 2007 til kommunens medarbejder, som var på bræmmetilsyn, om at vandhullet ikke længere eksisterede, kunne have en berettiget forventning om, at kommunen dermed havde accepteret, at ejeren havde fyldt vandhullet op. Landsretten fandt endelig heller ikke, at ejeren havde krav på lovliggørende dispensation.

Retten i Hjørrings dom af 4. oktober 2013, MAD2013.2631, angik både spørgsmålet, om et areal forinden opdyrkning i 1995-96 var en beskyttet mose, og om ejeren burde meddeles lovliggørende dispensation under hensyn til, at opdyrkingen først blev påtalt efter ejerskifte i 2010. På grundlag af fortolkningen af luftfotos måtte det lægges til grund, at der havde været tale om en beskyttet mose. Retten fandt ikke grundlag for at tilsidesætte Naturklagenævnets vurdering af, at der ikke forelå særlige omstændigheder, som kunne begrunde dispensation. Det påhviler den til enhver tid værende ejer at berigtige et lovligt forhold, og de 13-14 år, der var forløbet siden opdyrkingen, afskar ikke kommunen fra at håndhæve beskyttelsen af arealet. Heller ikke kommunens godkendelse af arealet som udbringningsareal for gylle kunne føre til, at beskyttelsen ikke kunne håndhæves.

Der kan også henvises til Retten i Aalborgs dom af 17. november 2015, MAD2015.542, hvor det blev afvist, at opdyrkning i perioden 1995-1999 kunne føre til, at adgangen til håndhævelse var fortabt.

Højesterets dom af 1. februar 2011, UfR2011.1241, omhandlede et påbud om retablering af hede- og mosearealer, som var blevet opdyrket og tilplantet. Højesteret fandt ikke grundlag for at tilsidesætte Naturklagenævnets vurdering af, at der ikke forelå særlige omstændigheder, som kunne begrunde en dispensation. Sagen angik navnlig den bevismæssige vurdering af, om de nu tilplantede arealer forud for tilplantningen var beskyttede naturtyper, eller om arealerne var så tilgroede, at de ikke var beskyttede. Arealerne var vejledende registreret som hede, men ejeren var ikke gjort bekendt med registreringen. Landsretten udtalte i sagen, at ejeren som erhvervsmæssig skovbruger og ejer af andre utvivlsomt beskyttede hede-

arealer havde haft særlig anledning til ved forespørgsel hos amtet at søge oplyst, om arealerne var registreret som beskyttede arealer, og undladelsen af at søge forholdet afklaret måtte bevismæssigt komme ejeren til skade. I ankesagen ved Højesteret blev gennemført syn og skøn på grundlag af luftfotos, og skønserklæringen støttede amtets vurdering af, at arealerne var beskyttede.

Højesterets dom af 6. september 2006, UfR2006.3302, angik et afslag på lovliggørende dispensation til en tennisbane anlagt på et hedeareal. Ejeren henviste til, at der tidligere havde været en tennisbane på samme sted, og at kommunen havde tilkendegivet, at der ikke var noget til hinder for etableringen, men landsretten fandt ikke, at dette gav ejeren en berettiget forventning. Landsretten fandt heller ikke, at afslaget var i strid med proportionalitetsprincippet. For Højesteret var spørgsmålet alene, om amtet havde begået sagsbehandlingsfejl, derved at ejeren ikke var blevet hørt i anledning af en ændret indstilling fra amtets forvaltning til det udvalg i amtet, som traf afgørelse i sagen. Højesteret fandt ikke, at der var begået sagsbehandlingsfejl. Den omhandlede tennisbane er ikke fjernet, og der verserer ved Østre Landsret en ny sag om lovliggørelsen, jf. omtalen nedenfor af Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse af 18. december 2015 i NMK-510-00751.

Østre landsret dom af 28. oktober 2005, MAD2005.1596, omhandlede en situation, hvor en kommune uden kendskab til en vejledende registrering som mose havde givet ejeren af en ejendom tilladelse til påfyldning af jord. Amtet, som før kommunalreformen var myndighed i § 3 sager, meddelte derpå påbud om retablering, og denne afgørelse blev tiltrådt af Naturklagenævnet, som ikke fandt grundlag for at meddele lovliggørende dispensation. Østre Landsret tiltrådte Naturklagenævnets afgørelse. Det afgørende for vurderingen af beskyttelsen var ikke den vejledende registrering, men at ejendommen på indgrebstidspunktet efter de foreliggende oplysninger måtte karakteriseres som mose. Ejeren kunne ikke have en retsbeskyttet forventning om, at kommunens tilladelse kunne erstatte amtets tilladelse, når kommunen ikke var kompetent til at udstede en sådan tilladelse. Landsretten fandt i øvrigt ikke grundlag for at tilsidesætte Naturklagenævnets afgørelse, der byggede på en skønmæssig afvejning, hvor der var lagt vægt på, om dispensation til opfyldning ville være givet, hvis der forudgående var ansøgt om det.

Vestre Landsret dom af 4. oktober 2005, MAD2005.1579, omhandlede en situation, hvor amtet ved en besigtigelse konstaterede, at en ejer var påbegyndt opfyldning af et vandhul, som umiddelbart måtte anses som beskyttet, da der ved vandhullet var typisk vegetation i form af sødgræs og dunhammer. Amtet meddelte standsningspåbud, men ejeren fortsatte opfyldningen med affald. Naturklagenævnet opretholdt amtets afgørelse om, at vandhullet var beskyttet. Vestre Landsret tiltrådte afgørelsen og lagde herved vægt på oplysningerne fra amtet om forekomsten af planter, der er typiske for vådområde, luftfotos og det forhold, at ejeren valgte trods standsningspåbuddet at fortsætte opfyldningen. Det måtte således

komme ejeren bevismæssigt til skade, at det var vanskeligt efterfølgende at dokumentere vandhullets karakter.

Vestre Landsrets dom af 2. juli 2003, MAD2003.900, angik et lovliggørelsespåbud meddelt efter, at ejeren havde opdyrket det ene af to engarealer. Ejeren gjorde gældende, at Naturklagenævnet ikke havde godtgjort, at arealerne var beskyttede ferske enge på tidspunktet for opdyrkningen, herunder at arealerne havde været omlagt så ofte, at de ikke var omfattet af § 3 beskyttelsen. Syn og skøn kunne hverken bekræfte eller afkræfte, at der var sket omlægning som oplyst af ejeren. Landsretten fandt imidlertid ikke grundlag for at tilsidesætte myndighedernes vurdering af, at arealerne var beskyttede og lagde herved vægt på oplysninger om forekomsten af mosebunke og lysesiv, som skabte formodning for, at der ikke var sket omlægning i op til 10 år. Landsretten lagde også til skade for ejeren vægt på, at ejerens opdyrkning havde umuliggjort, at der kunne foretages en uvildig vurdering gennem syn og skøn af arealets vegetation.

6.1.2 Nævnsafgørelser

Natur- og Miljøklagenævnet vurderede på ny i afgørelse af 18. december 2015, NMK-510-00751, tennisbanen i Højesterets dom i UfR2006.3302 omtalt ovenfor. Nævnet fandt, at adgangen til håndhævelse ikke var fortabt, da ejerne havde været vidende om, at forholdet skulle lovliggøres ved fjernelse af tennisbanen. Som anført verserer en ny retssag om denne afgørelse.

Natur- og Miljøklagenævnet fandt i afgørelse af 18. september 2014, NMK-510-00539, at adgangen til fysisk lovliggørelse ved fjernelse af en vej gennem en mose var fortabt. Nævnet udtalte: ”Det er i praksis antaget, at manglende reaktion på en ulovlighed kan føre til, at tilsynsmyndigheden mister muligheden for håndhævelse pga. af passivitet. Ved bedømmelsen af, om retten til håndhævelse må anses for bortfaldet, må der foruden den forløbne tid lægges en vis vægt på, om en ejer har indrettet sig i tillid til, at retten ikke vil blive gjort gældende. Hvilken vægt dette forhold skal tillægges afhænger bl.a. af karakteren af den ulovlige indretning samt en afvejning af den almene interesse i lovliggørelse overfor hensynet til ejeren af ejendommen. I den konkrete sag, havde Århus Amt i 1999 påbudt lovliggørelse, og amtet havde frem til 2004 fulgt op på lovliggørelsespåbuddet, som imidlertid ikke blev opfyldt af ejeren. Det måtte lægges til grund, at formanden for amtets Teknik- og Miljøudvalg i 2005 besigtigede ejendommen og i den forbindelse tilkendegav, at vejen ikke skulle fjernes. Amtet fulgte herefter ikke sagen op overfor ejer, og først i marts 2010 tog kommunen kontakt til ejeren. Nævnet udtalte, at myndighederne havde fortabt retten til at kræve vejen fjernet og mosen reableret, og at vejen måtte anses for lovligt bestående uden lovliggørende dispensation.

Natur- og Miljøklagenævnet vurderede i afgørelse af 19. marts 2014, NMK-510-00504, at der ikke kunne meddeles lovliggørende dispensation til påfyldning af murbrokker og jord

.....

på et beskyttet overdrev. Nævnet udtalte: ”Afgørelsen om fysisk kontra retlig lovliggørelse skal foretages under afvejning af hensynet til de naturmæssige værdier m.v. og til den effektive håndhævelse af naturbeskyttelseslovens regler over for hensynet til ejeren af ejendommen, herunder god tro betragtninger, det samfundsmæssige værdispild og proportionalitetsprincippet.” I den konkrete sag anførte nævnet, at der ikke var redegjort for omkostningerne til lovlig affaldsbortskaffelse, som daværende ejer, der foretog påfyldningen, under alle omstændigheder skulle have afholdt. Nævnet bemærkede også, at det påhviler den til enhver tid værende ejer at berigtige et ulovligt forhold.

Natur- og Miljøklagenævnets afgørelse af 12. juni 2013, NMK-510-00332, angik afslag på lovliggørende dispensation til inddragelse af et moseområde til golfbane. Nævnet opretholdt kommunens dispensation til den del af golfbaneanlægget, som golfklubben ved forudgående ansøgning til amtet havde oplyst om. Nævnet lagde vægt på golfklubbens berettigede forventning om at kunne etablere golfbanen i overensstemmelse med ansøgningen, idet golfbanen måtte forstå amtets tilkendegivelse således, at anlægget ikke lå i beskyttet mose. Nævnet stadfæstede samtidig kommunens afslag på lovliggørende dispensation til den del af golfbaneanlægget, som golfklubben ikke forudgående havde ansøgt om. Nævnet fandt ikke, at værdispildsbetragtninger kunne begrunde en dispensation, idet der var tale om en mose af meget høj kvalitet, og idet golfklubben havde ændret baneforløbet uden at ansøge amtet om dispensation. Endvidere havde kommunen vurderet, at mosen kunne reetableres, og at der ikke var mulighed for at udlægge erstatningsbiotoper, som kunne opnå samme høje naturkvalitet.

Natur- og Miljøklagenævnet stadfæstede i afgørelse af 22. september 2011, NMK-510-00146, et afslag på dispensation til påfyldning af jord på et beskyttet engareal. Nævnet fandt ikke, at god tro eller proportionalitetsbetragtninger kunne føre til, at der burde gives dispensation. Nævnet lagde vægt på, at arealet var vejledende registreret som eng, og at ejeren ikke forinden jordpåfyldningen havde spurgt om arealets status, jf. naturtypebekendtgørelsens § 8. Nævnet fandt heller ikke, at adgangen til håndhævelse var fortabt som følge af passivitet, selvom jordpåfyldningen var konstateret i 2007, og sagen først blev rejst overfor ejeren i 2010. Nævnet lagde vægt på, at klageren, som ikke tidligere havde kendt til, at kommunen havde opdaget påfyldningen i 2007, ikke kunne siges at have indrettet sig i tillid til, at kommunen ikke ville søge forholdene lovliggjort.

Naturklagenævnets meddelte i afgørelse af 12. november 2009, NKN-131-00343, afslag på lovliggørende dispensation til opfyldning med byggeaffald og jord i en mose, medens den del af opfyldningen, som lå udenfor mosen men indenfor åbneskyttelseslinjen, blev lovliggjort. Omkostningerne ved fjernelse af opfyldningen fra mosen var betydelige (378.000 - 782.000 kr. eksklusive moms), men nævnet fandt det meget betænkeligt at dispensere, da det var i strid med nævnets normalt restriktive praksis på området og dermed ville skabe en

.....

.....
uheldig og uønsket præcedens for den fremtidige administration af naturbeskyttelseslovens § 3. Det var lagt til grund, at ejeren ikke var i god tro.

Bilag 3. Oversættelsestabel ml. § 3- og habitatnatur

Hovednaturtyperne og deres undertyper fremgår af de første to kolonner. I den følgende kolonne er angivet, hvilke naturtyper i Nygaard m.fl. (2009) samt Ejrnæs m.fl. (2009) der er omfattet af undertyperne, og i sidste kolonne er angivet koderne for de habitatnaturtyper, der er omfattet af undertyperne. Klitter er ikke beskyttet efter § 3 som hovedtype, men en del klit-habitatnaturtyper er beskyttet efter § 3 under de øvrige § 3-naturtyper, f.eks. klithede (2140) som § 3-hede og klitlavninger (2190) som § 3-moser. Habitatnaturtyperne vil kun udgøre dele (typisk de bedre dele) af undertyperne. Tabel tilrettet fra Fredshavn, J.R., Nygaard, B. & Ejrnæs, R. 2018. Teknisk anvisning til besigtigelse af naturarealer omfattet af Naturbeskyttelseslovens § 3 mv. Version 1.05. DCE – Nationalt Center for Miljø og Energi, Aarhus Universitet.

	Hovednaturtype	Undertype	Nygaard et al./Ejrnæs et al.	Habitatnaturtypekoder
1300	Strandeng			
1301		Strandeng		1310, 1320, 1330
1302		Strandsump		1330
2100	Klit			
2101		Hvid klit		2110, 2120
2102		Grå/grøn klit		2130
2103		Klithede		2140
2104		Kystnært krat		2160, 2170, 2250
3100	Sø/vandhul			
3101		Næringsfattig sø		3110, 3130
3102		Kalkrig sø (kransnålealger)		3140
3103		Næringsrig sø		3150
3104		Brunvandet sø		3160
4000	Hede			
4001		Våd hede	Våd hede med klokkelyg	4010
4002		Tør hede		4030, 2310, 2320, 2330
4003		Hedekrat		5130
6200	Overdrev			
6201		Kalkoverdrev	Kalkoverdrev	6210
6202		Surt overdrev	Surt overdrev	6230
6203		Tørt overdrev	Tørt overdrev, sandoverdrev	6120
6400	Fersk eng			
6401		Næringsfattig eng	Tidvis våd eng (næringsfattig eng med blåtop)	6410
6402		Natureng	Våd eng, fugtig eng, urtebræmme, mudderbanke	6430
6403		Kultureng	Kultureng, fugtig brakmark,	
7000	Mose og kær			
7001		Højmose	Højmose	7110, 7120
7002		Hængesæk	Hængesæk	7140
7003		Fattigkær	fattigkær, tørvelavning	4010, 2190, 7150
7004		Rigkær	Rigkær	7230
7005		Kildevæld	Rigkær	7220
7006		Højstaude-/rørsump	Avneknippemose, sumpet bræmme, eutrof højstaude	6430, 7210
7007		Fugtig krat		
9100	Skov			
9101		Aske/ellesump		91D0
9102		Birkemose		91E0
9103		Stævningssskov/ græsningssskov		

Bilag 4. Historisk udvikling i beskyttelsen af naturtyper

Skematisk oversigt over udviklingen af naturtyperne beskyttet efter naturfredningslovens § 43 og senere naturbeskyttelseslovens § 3. Nærmere beskrivelse af udviklingen findes i vejledningens afsnit om de enkelte naturtyper.

Naturtype	1972	1978	1984	1992	2004
Søer	Alle naturlige søer	Alle >0,10 ha	Alle >500 m ²	Alle >100 m ²	
Vandløb	Offentlige vandløb	Offentlige og private -Udpegning	Som tidligere	Som tidligere + 2 m bræmmer	
Moser		0,50 ha	0,50 ha	0,25 ha	
Strandenge og sumpe			> 3 ha	0,25 ha	
Heder			> 5 ha	0,25 ha	
Ferske enge				0,25 ha	
Overdrev				0,25 ha	<u>Biologiske</u> overdrev

Bilag 5. Landbrugsstyrelsens ordninger om pleje, braklægning og økologisk drift

Type	Miljøordninger	Tilsagns start	Sidste udløbs-år	Pesticider	Gødskning	Krav vedr. afgræsning m.m.	Lagnavn (årstal ikke medtaget)
4	Miljøvenlig drift af græs, 5 eller 20 år	1997-2002	2022	Forbudt	Max 80 kg total-N	Afgræsning eller slæt	Miljøtilsagn Øvrige typer
4	Miljøvenlig drift af græs, 5 eller 20 år,	1997-2002	2022	Forbudt	Forbudt	Afgræsning eller slæt	Miljøtilsagn Øvrige typer
5	Pleje med afgræsning, rydning, slæt, 5 eller 20 år, + N	1997-2002	2022	Forbudt	Max 80 kg total-N	Afgræsning, rydning eller slæt	Miljøtilsagn Øvrige typer
5	Pleje med afgræsning, rydning, slæt, 5 eller 20 år, - N	1997-2002	2022	Forbudt	Forbudt	Afgræsning, rydning eller slæt	Miljøtilsagn Øvrige typer
7	Udtagning af agerjord, 20 år	1994-2002	2022	Forbudt	Forbudt	Forbud mod afgræsning og slæt, undt. tilsagn fra 1994-1996, hvor afgræsning er tilladt	Miljøtilsagn Øvrige typer
8	Udtagning af græs udenfor omdriften, 20 år	1997-2003	2023	Forbudt	Forbudt	Forbud mod afgræsning og slæt	Miljøtilsagn Øvrige typer
9	Ændret afvanding, 20 år	1997-2003	2023	Forbudt	Forbudt	Krav om jordbrugsmæssig udnyttelse i form af afgræsning eller slæt (hvis det er blevet meget vådt, kan der gives dispensation fra dette).	Miljøtilsagn vådområder
11*	Miljøvenlig drift af græs- og naturarealer, 5 - 10 år, + N	2003	2013	Forbudt	Max 90 % af N-norm	Afgræsning, slæt, rydning, afpudsning eller udtagning	Miljøtilsagn Øvrige typer
11*	Miljøvenlig drift af græs- og naturarealer, 5 - 10 år, - N	2003	2013	Forbudt	Forbudt	Afgræsning, slæt, rydning, afpudsning eller udtagning	Miljøtilsagn Øvrige typer
12	Etablering af ekstensive randzoner, 5 - 10 år,	2003	2013	Forbudt	Normal N-kvote	Nej	Miljøtilsagn type 12, 50, 55
12	Etablering af ekstensive randzoner, 5 -10 år,	2003	2013	Forbudt	Forbudt	Nej	Miljøtilsagn type 12, 50, 55
13	Etablering af vådområder, 20 år	2003-2006	2026	Forbudt	Forbudt	Afgræsning, slæt, rydning, afpudsning eller udtagning	Miljøtilsagn vådområder
14	Etablering af braklagte randzoner, 5 år	2005-2006	2011	Forbudt	Forbudt	Afpudsning	-
16	Miljøvenlig drift af vådområder, 20 år	2006-2008	2028	Forbudt	Forbudt	Afgræsning, slæt, rydning, afpudsning eller udtagning	Miljøtilsagn vådområder
40	Pleje af græs- og naturarealer, 5 år evt + 1 år.	2007-2009	2014	Forbudt	Forbudt	Afgræsning eller slæt	Miljøtilsagn Øvrige typer
41	Etablering af braklagte randzoner, 5 år	2007-2011	2016	Forbudt	Forbudt	Afpudsning af græs arealer Forbud mod afgræsning og slæt	Miljøtilsagn Øvrige typer
45	Opretholdelse af ændret afvanding, 5 år	2007	2012	Forbudt	Forbudt	Nej	Miljøtilsagn Øvrige typer
50	Fastholdelse af vådområder, 20 år	2008-2012	2032	Forbudt	Forbudt	Ingen krav	Miljøtilsagn type 12, 50, 55
51	Pleje af vådområder, 5 år	2008-2012	2017	Forbudt	Forbudt	Afgræsning, slæt, afpudsning eller udtagning	Miljøtilsagn type 12, 50, 55
52	Pleje af græs- og naturarealer, 5 år	2010-2011	2016	Forbudt	Forbudt	Afgræsning eller slæt	Miljøtilsagn Øvrige typer
52	Pleje af græs- og naturarealer, 1 årig forlængelse	2011	2012	Forbudt	Forbudt	Afgræsning eller slæt	Miljøtilsagn Øvrige typer
54	Opretholdelse af ændret afvanding, 5 år	2009-2014	2019	Forbudt	Forbudt	Afpudsning	Miljøtilsagn vådområder
55	Fastholdelse af vådområder og naturlige vandstandsforhold, 20 år	2011-2014	2034	Forbudt	Forbudt	Ingen krav	Miljøtilsagn vådområder
56	Pleje af græs- og naturarealer, 5 år (-EB/GB)	2012-2014	2019	Forbudt	Forbudt	Afgræsning eller slæt	Miljøtilsagn Øvrige typer
57	Pleje af græs- og naturarealer, 5 år (+EB/GB)	2012-2014	2019	Forbudt	Forbudt	Afgræsning eller slæt	Miljøtilsagn Øvrige typer
64	Ændret afvanding, 5 år	2015	2020	Forbudt	Forbudt	Ingen krav	Miljøtilsagn vådområder
66	Pleje af græs- og naturarealer, 5 år (-GB)	2014-		Forbudt	Forbudt	Afgræsning eller slæt	Tilsagn, Pleje af græs 2015-2020
67	Pleje af græs- og naturarealer, 5 år (+GB)	2014-		Forbudt	Forbudt	Afgræsning eller slæt	Tilsagn, Pleje af græs 2015-2020
74	Fastholdelse af statslige kvælstofvådområder	2015-		Forbudt	Forbudt	Ingen krav	Miljøtilsagn vådområder
75	Fastholdelse af kommunale kvælstofvådområder	2015-		Forbudt	Forbudt	Ingen krav	Miljøtilsagn vådområder
76	Fastholdelse af fosforvådområder	2015-		Forbudt	Forbudt	Ingen krav	Miljøtilsagn vådområder
77	Fastholdelse af naturlige vandstandsforhold	2015-		Forbudt	Forbudt	Ingen krav	Miljøtilsagn vådområder
78	Fastholdelse af løvbundsområder	2015-		Forbudt	Forbudt	Ingen krav	Miljøtilsagn vådområder

* Kun marker, hvor der var søgt art. 68 i 2014, kunne få tilsagn med start 2014.

Type	Økologiordninger	Tilsagns start	Sidste udløbs-år	Pesticider	Gødskning	Krav vedr. afgræsning m.m.	Lagnavn (årstal ikke medtaget)
30	Omlægning til økologisk jordbrug	2004-2006	2011	Forbudt**	Krav om overholdelse af krav til "God landbrugspraksis"	Krav om jordbrugsmæssig udnyttelse.	-
35	Omlægningstilskud (OM), 5 år	2007-2014	2019	Forbudt**	Økologisk gødning tilladt	Krav om jordbrugsmæssig udnyttelse. Græsarealer skal anvendes til afgræsning eller slæt	OM
36	Økologisk Arealtilskud, 5 år	2014 -		Forbudt**	Økologisk gødning tilladt, max 100 kg udnyttet N/ha harmoniareal for bedrifter i Register for Gødningsregnskab	Krav om jordbrugsmæssig udnyttelse. Græsarealer skal anvendes til afgræsning eller slæt	Tilsagn, Økologiske arealtilskud 2015-2020
37	Økologisk Arealtilskud med tillæg til reduceret kvælstoftilførsel, 5 år	2014 -		Forbudt**	Max 60 kg udnyttet N/ha harmoniareal	Krav om jordbrugsmæssig udnyttelse. Græsarealer skal anvendes til afgræsning eller slæt	Tilsagn, Økologiske arealtilskud 2015-2020
	Økologisk Jordbrugsproduktion, 5 år	1994-2003	2008		Krav om overholdelse af krav til "God landbrugspraksis"	Krav om jordbrugsmæssig udnyttelse.	-

** Plantebeskyttelsesmidler godkendt til økologisk jordbrug er dog tilladt.

Bilag 6. Bemærkninger til naturbeskyttelsesloven

Uddrag af relevante afsnit ift. § 3 fra bemærkninger til naturbeskyttelsesloven af 3. januar 1992 samt til ændring af lov om naturbeskyttelse, lov om planlægning, lov om vandløb og museumsloven af 9. juni 2004

Bemærkninger til naturbeskyttelsesloven af 3. januar 1992

Til kapitel 2

Generelle beskyttelsesbestemmelser

Til §§ 3, 4, 5, 6 og 7

1. Indledning

Naturfredningsloven har siden 1972 rummet bestemmelser, hvorefter visse naturtyper (vandløb, søer m.v.) har været omfattet af en generel beskyttelsesordning, således at en række indgreb, der ændrer områdernes naturtilstand, ikke må foretages uden forudgående tilladelse fra det pågældende amtsråd.

Med baggrund i en fremadskridende forringelse og reduktion af de udyrkede eller ekstensivt udnyttede naturarealer er den generelle beskyttelsesordning ved flere ændringer af naturfredningsloven (1975, 1978 og 1983) successivt blevet udvidet til at omfatte flere naturtyper (moser, heder og strandenge m.v.).

I redegørelsen af 2. marts 1987 til Folketinget om en samlet strategi på marginaljordsområdet peges der på, at bevarelsen af udyrkede eller ekstensivt dyrkede arealer vil være et af flere hovedmål for de kommende års strategi. Derfor må de miljømæssige interesseområder, som i dag dyrkes ekstensivt eller henligger i udyrket tilstand, opretholdes og sikres. Det gælder således strandenge, ferske enge, overdrev og andre småbiotoper, og redegørelsen indeholder i denne henseende forslag om, at der fastsættes klare regler om beskyttelse af sådanne arealer, og at der sker en styrkelse af beskyttelsen af søer og vandhuller.

Endvidere er behovet for bevaring af de udyrkede og ekstensivt udnyttede arealer blevet understreget i redegørelsen af 2. marts 1987 til Folketingets Miljø- og Planlægningsudvalg om naturbevaring og friluftsliv m.v. og i de øvrige tilkendegivelser i forbindelse med udvalgets behandling af de ovennævnte redegørelser samt i dets beretning af 3. juni 1987 om en samlet strategi på marginaljordsområdet.

Af Miljøministeriets redegørelse om miljøtilstanden i Danmark, august 1991, fremgår det, at naturen fortsat er i tilbagegang.

Lovforslaget viderefører naturfredningslovens beskyttelsesordning med de ændringer, som følger af de ovenfor nævnte retningslinier. Det bemærkes dog, at beskyttelsen foreslås udvidet til også at gælde sten- og jorddiger.

Alt i alt indebærer forslaget en væsentlig styrkelse af beskyttelsen af de tilbageværende egentlige naturområder i Danmark. Samtidig kan det ses som led i en forbedret opfyldelse af de målsætninger m.v., som fremgår af forskellige internationale naturbeskyttelsesinstrumenter, som Danmark har tiltrådt. Det drejer sig specielt om Ramsar-konventionen om beskyttelse af vådområder, Bern-konventionen om beskyttelse af Europas vilde planter og dyr samt naturlige levesteder og EF-direktivet om beskyttelse af vilde fugle og tillige Bonn-konventionen om beskyttelse af vilde arter af migrerende dyr og regionale aftaler om specielle arter, indgået i henhold til denne konvention.

Lovforslaget vil endvidere være et godt grundlag for at opfylde forslag til EF-direktiv om beskyttelse af naturlige og delvis naturlige levesteder samt af vilde dyr og planter (Habitatdirektivet), hvis det vedtages. En vedtagelse af direktivforslaget vil næppe nødvendiggøre yderligere lovændringer.

Dispensationsbeføjelserne knyttet til ordningen (jf. afsnit 7) må derfor administreres med væsentlig hensyntagen til disse målsætninger m.v. Ordningen udgør tillige - kombineret med den i forslagens § 67 nævnte beføjelse for miljøministeren til at fastsætte retningslinier for administrationen af bestemmelserne - et grundlag for, at man fra dansk side på administrativt smidig måde kan opfylde yderligere forpligtelser på dette område.

Den selvstændige godkendelse efter naturfredningsloven af etablering af dambrug (herunder udvidelse af bestående dambrug) er ikke opretholdt i lovforslaget. Det skyldes, at den landskabelige kontrol af den slags anlæg (herunder udvidelser og ændringer af dem) kan varetages gennem reglerne i planlægningsloven. Hertil kommer, at de almindelige regler i lovforslagets § 3 om beskyttelse af en række naturtyper, også omfatter dambrugsanlæg, herunder udvidelser og ændringer af disse, f.eks. hvis ændringerne har en landskabelig effekt, jf. formålsbestemmelsen i § 1, idet samtlige de interesser, der er nævnt i § 1, stk. 1, naturligvis kan/skal tages i betragtning ved lovens administration.

2. Den generelle beskyttelsesordning vedrørende naturtyper

I forhold til det tidligere fremsatte lovforslag (L 75) er beskyttelsesordningen for søer og vandløb ført tilbage til lovforslaget. Dette er en konsekvens af, at forslaget til lov om vandløb (L 77) ikke genfremstattes. I lighed med L 77 omfattes naturlige søer, hvis areal er over 100 m², af beskyttelsesordningen. Endvidere omfatter forslaget i overensstemmelse med den gældende retstilstand vandløb eller dele af vandløb, der af miljøministeren efter indstilling fra amtsrådet er udpeget som beskyttede.

§ 3 opregner iøvrigt de naturtyper, som fremover skal omfattes af den generelle beskyttelsesordning og størrelseskriterierne herfor. Størrelsesgrænsen på 2.500 m² indebærer, at naturområderne som udgangspunkt vil være registreret på Kort- og Matrikelstyrelsens kortværk Danmark 1:25.000, medmindre der er sket ændringer, siden kortværkene blev udarbejdet. Som noget nyt er ferske enge, overdrev og lignende inddraget under beskyttelsen. Endvidere er mosebegrebet ændret for at afklare nogle praktiske afgrænsningsvanskeligheder.

Efter naturfredningsloven kræves der en tilladelse fra amtsrådet, såfremt man ønsker at foretage et indgreb i en af de i §§ 43-43 b nævnte naturtyper. Bestemmelserne foreslås nu udformet som en egentlig forbudsordning, dog med mulighed for dispensation i særlige tilfælde, jf. § 65. Dette svarer til, hvorledes det hidtidige tilladelsessystem har været administreret, især i klagemyndighedens praksis, jf. Skov- og Naturstyrelsens afgørelser i meddelelsesbladet »§ 43 NYT.« Den ændrede formulering indebærer således ikke realitetsændringer i forhold hertil. Der er heller ikke tale om realitetsændring af det forhold, at hvor der regelmæssigt er foretaget omlæg i form af pløjning m.v., kan dette videreføres i samme omfang.

I § 3 i forslaget er det bestemt, at tilstanden i de nævnte naturområder ikke må ændres. Hermed er der ikke tilsigtet en egentlig realitetsændring i forhold til de gældende §§ 43-43 b i naturfredningsloven, hvor opdyrkning, tilplantning og anden ændring kun kan ske med tilladelse fra amtsrådet, således som disse regler har været administreret på baggrund af bl.a. forarbejderne til de oprindelige lovbestemmelser, jf. nærmere i afsnit 7.

Sædvanlig vedligeholdelse af bestående dræningsanlæg vil ikke være i strid med bestemmelsen i § 3, stk. 2. I overensstemmelse med praksis efter de hidtil gældende regler vil imidlertid ny dræning, ændringer i eksisterende dræns placering, herunder nedlægning af drænrør i større udstrækning eller større dybde end hidtil, samt ændringer i eksisterende dræns diameter kræve dispensation. Betingelsen er, at arbejderne medfører ændringer af tilstanden i de beskyttede områder. Hvis dette er tilfældet, kræves der dispensation.

En udtømmende opregning af, hvad der er omfattet af bestemmelsen, er næppe mulig. Eksempelvis vil udsåning af kulturgræsser i en mose, på en hede eller strandeng være en ændring, hvis der ikke hidtil er udsået sådanne græsser. Det afgørende er ikke blot foranstaltningens karakter men navnlig den virkning, den har for området, nemlig om den »ændrer« dette og dermed ændrer naturtilstanden. I princippet er således alle ændringer omfattet. Ændringens væsentlighed er af betydning, når det skal afgøres, om der kan dispenseres. Uanset dette er der dog en nedre grænse for, hvad der kræver dispensation. Foranstaltninger kan være så perifere eller bagatelagtige, at de kan iværksættes uden dispensation. Det er i denne henseende ikke hensigten at ændre den hidtidige praksis på området, således som den bl.a. er beskrevet i de cirkulærer m.v., der er udstedt i forbindelse med reglerne i naturfredningsloven.

Placering af campingvogne er udtrykkeligt forbudt i §§ 8, 15, 16, 17 og 18, der også indeholder bestemmelser om forbud mod ændring af tilstanden på de pågældende lokaliteter. Placering af campingvogne kan være omfattet af forbudet i § 3, idet det her vil kunne være ensbetydende med en ændring af tilstanden, såfremt der er tale om en mere varig opstilling. Det beror derfor på en konkret vurdering, om der kræves en dispensation til at opstille en campingvogn i en af de beskyttede naturtyper. Opstilling af hegn, der ikke kan karakteriseres som sædvanlige landbrugshegn, må derimod i overensstemmelse med hidtidig praksis normalt anses for en ændring af tilstanden, der kræver dispensation.

Det er hensigten at udarbejde et relativt omfattende vejlednings- og cirkulæremateriale til hjælp for amtsrådene for at sikre en forholdsvis ensartet administration på landsplan.

Hvad angår spørgsmålet om definition af de enkelte naturtyper og beregning af disses arealstørrelse henvises til bemærkningerne i punkt 3 og 4.

3. Definition af naturtyperne

3.1. Søer og vandhuller

Begrebsmæssigt har naturfredningsloven omfattet »naturlige søer«, dvs. søer, der traditionelt indgår i det pågældende landskab eller miljø. Der har været tale om søer, damme, vandhuller, dvs. vandområder, der ikke er midlertidige, og hvor der har udviklet sig et karakteristisk plante- og dyreliv i tilknytning til søen.

Bestemmelserne har således omfattet dels de naturligt forekommende søer, der ikke eller kun i ringe grad er påvirket af kulturtekniske indgreb - sådanne søer er i dag overordentligt sjældne, dels søer, vandhuller og damme, som helt eller delvist skyldes eller er påvirket af menneskelig indsats for en kortere eller længere årrække siden. Det kan f.eks. være gadekær, møllesøer og ældre opstemningsanlæg samt færdigt udgravede grus-, ler-, tørve- og mergelgrave, bevaringshuller, vildtdamme (andedamme) m.v.

Temporære søer, der kun er vandfyldte en del af året, typisk fra vinterperioden til hen i sommermånederne maj-juni, hvor de tørrer ud, er omfattet af beskyttelsesbestemmelsen under forudsætning af, at de ikke er indgået i omdrift og i øvrigt udgør en integreret del af et eng- og småbiotopområde, der i øvrigt opfylder størrelseskriteriet.

Arealgrænsen har siden 1984 været på 500 m², dog således at gadekær og lignende offentligt tilgængelige småsøer har været undtaget fra denne grænse. Den sidstnævnte undtagelsesbestemmelse foreslås i § 6 afløst af en bestemmelse, hvorefter miljøministeren kan undtage søer, der helt eller delvist er i offentligt eje, fra det ellers gældende størrelseskriterium. Denne hjemmel agtes udnyttet.

Arealgrænsen for søer og vandhuller, der omfattes af § 3, ændres i øvrigt fra 500 m² til 100 m² (0.01 ha), bl.a. fordi størstedelen af småsøerne og vandhullerne, der har stor økologisk og landskabelig betydning, hidtil har været ubeskyttede. Desuden er de gennem de sidste 100 år ved en række kulturtekniske indgreb m.v. blevet reduceret i et meget betydeligt omfang.

Ved beregningen af arealet af en given sø eller et vandhul skal der i overensstemmelse med de hidtidige principper lægges vægt på dels udstækningen af den sammenhængende åbne vandoverflade, dels karakteren af det tilstødende vådområde med en vegetation bestående af vand- og sumpplanter.

Det bemærkes i øvrigt, at småsøer, der er mindre end 100 m², men som er beliggende ved et beskyttet vandløb eller i en af de beskyttede naturtyper (moser, heder, enge m.v.) på 2.500 m² og derover og således udgør en del af denne, som hidtil er beskyttet uanset størrelsen. Det vil umiddelbart følge af arealberegningsreglerne, jf. afsnit 3.2.4 nedenfor.

3.2. Vandløb

Offentlige vandløb, private vandløb med en bundbredde på mindst 1,5 m samt visse nærmere angivne private vandløb med en bundbredde på under 1,5 m har med baggrund i ændringen af naturfredningsloven i 1979 været omfattet af de generelle beskyttelsesbestemmelser.

Amtsrådene har efterfølgende foretaget en konkret og præcis udpegning af, hvilke vandløb der i de enkelte regioner er omfattet, nemlig i alt ca. 28.000 km af 44.000 km registrerede vandløb. Udpegningen er i perioden 1984-87 godkendt af miljøministeren. Det er de vandløb, der er omfattet af de godkendte registreringer, der falder ind under naturfredningslovens § 43. Registreringen vil kunne revideres med passende mellemrum.

Det nye forslag til § 3 er formuleret i overensstemmelse med det ovennævnte, således at den hidtidige sondring mellem offentlige vandløb og private vandløb med en bundbredde på mindst 1,5 m og derunder er bortfaldet. Der er således ikke foreslået nogen ændring af den retstilstand, der faktisk er gældende efter naturfredningsloven. Den hidtidige bestemmelse om arbejder i henhold til gældende vandløbsregulativer er opretholdt indholdsmæssigt. Også almindelige vedligeholdelsesarbejder for private vandløb kan udføres uden dispensation, jf. princippet om, at der efter §§ 43-43 a ikke kræves dispensation til sædvanlig vedligeholdelse. Der tilsigtes ikke nogen ændring i den eksisterende praksis i, hvad der kan betragtes som vandløbsvedligeholdelse.

3.3. Heder

I Miljøministeriets cirkulære nr. 103 af 27. marts 1984, afsnit 3.2 er heder beskrevet således:

»Begrebet hede i naturfredningslovens forstand er i overensstemmelse med den almindelige forståelse heraf en udyrket landstrækning med mager jordbund, oftest bevokset med lyng og forskellige andre mindre buskvækster. Plantevæksten spiller således en central rolle.

Hedevogationen er lavtvoksende med forekomst af dværgbuske. På mange hedearealer udgør buske og træer som eg, birk, bævreasp, gyvel, ene og selvsåede nåletræer et væsentligt element i vegetationen.

De dværgbuske, som især forekommer på danske hedearealer, er følgende: Hedelyng, revling, klokkeling, tyttebær, blåbær, mosebølle, hede-melbærris, krybepil og arter af planteslægten visse.

I nogle typer af hede udgør græsser, halvgræsser, laver og mosser det dominerende element i plantevæksten, hvor der så stadig er et islæt af ovennævnte arter af dværgbuske. Især kan følgende græsarter udgøre det dominerende element i plantevæksten: Bølget bunke, fåresvingel, tandbælg, blåtop, sandskæg og katteskæg.

Her i landet er heden sjældent et stabilt plantesamfund, og græsning, tidvis afbrænding og hugst er ofte en nødvendig forudsætning for, at hedens dværgbuske, græs og lav ikke bliver overvokset og udkonkurreret af buske og træer. Der vil derfor ofte forekomme hedearealer med varierende grader af tilgroning.

En hedemose, der opfylder betingelserne for at kunne karakteriseres som en mose, er formelt ikke omfattet af hedebegrebet, men falder ind under begrebet »moser« i lovens § 43. Såfremt hedemosen ikke kan karakteriseres som en mose, er den derimod omfattet af hedebegrebet. Sondringen mellem heder og moser er dog normalt uden praktisk betydning.' Se herom afsnit 3.4.

Det bemærkes, at der i mange tilfælde er jævne overgange mellem på den ene side visse hedyper (»græsheder«), der er præget af græsser som bølget bunke, fåresvingel, blåtop m.v., og på den anden side overdrev. Disse er særligt i Øst-Danmark mange steder en pendant til den jyske hede, der domineres af hedelyng og andre dværgbuske. Hedelyngen har en begrænset levetid (20-30 år), og mange hedearealer er under tilgroning af selvsåede buske og træer som eg, bævreasp, gyvel, ene og selvsåede nåletræer som bjergfyr. Betydelige hedearealer, der ikke er under regelmæssig naturpleje, har nu således stedvis karakter af mere eller mindre lukket krat. Sondringen mellem hede og overdrev eller hede og krat er dog, under forudsætning af, at det samlede udyrkede naturareal opfylder størrelseskriteriet, normalt uden praktisk betydning. På samme måde har sondringen mellem moser og heder mindre betydning, efter at begge naturtyper er blevet omfattet af § 3, og arealgrænsen nu foreslås at være den samme for disse.

3.4. Moser og lignende

I den hidtidige § 43, stk. 2, er fastsat, at »moser« er omfattet af beskyttelsen. Der har imidlertid været tvivl om afgrænsningen af mosebegrebet. Traditionelt er begrebet defineret ud fra områdernes plantevækst, fugtighedsforhold og jordbund, men det har været usikkert, hvorvidt alle disse tre kriterier skulle opfyldes i det enkelte tilfælde, eller om det var tilstrækkeligt, at kun en eller to af forudsætningerne var til stede. Specielt har tvivlen angået, om det er en nødvendig forudsætning, at der foreligger et tørvelag.

Hensigten med bestemmelsen er navnlig at beskytte det vilde dyre- og planteliv. Det vil derfor være u hensigtsmæssigt at gøre beskyttelsen afhængig af, om der i det konkrete tilfælde foreligger et tørvelag.

For at tydeliggøre, at bestemmelsen også finder anvendelse, selv om ikke alle de ovennævnte kriterier samtidigt er opfyldt, herunder specielt selv om der ikke foreligger noget tørvelag, er ordet »moser« derfor erstattet af »moser og lignende«.

Det bemærkes, at tørvedannelsen i visse mosetyper naturligt er meget begrænset og undertiden næsten fraværende. Dette gælder f.eks. nogle kalkkær og vældmoser.

Der lægges derfor primært vægt på botaniske forhold i definitionen, hvorimod hydrologiske og/eller geologiske kriterier kun forudsættes anvendt, hvis der foreligger tegn på kulturbetinglyede indgreb, som hindrer en botanisk bedømmelse. Her tænkes f.eks. på nylig opløjning, opfyldning eller anden intensiv jordbearbejdning, hvorved terrænforhold er ændret, eller naturlig vegetation er fjernet. Også afgrænsningen mellem moser og andre naturtyper foretages først og fremmest ud fra botaniske kriterier. Arealer betegnes således som mose, når de naturligt forekommende moseplanter dominerer i forhold til plantearter fra andre naturtyper. Endvidere karakteriseres moser ofte ved et ujævnt overfladerelief.

En landbrugsmæssig udnyttelse, der er så begrænset, at den ikke påvirker den naturlige vegetationssammensætning væsentligt, udelukker ikke, at området kan betegnes som mose i henhold til naturfredningsloven. Ekstensiv græsning vil således kunne forekomme i moser, som er omfattet af § 3, og en fortsat græsning af denne art kræver derfor ikke dispensation.

Træbevoksede moseområder, hvor vegetationen er opstået naturligt, er omfattet af lovforslagets § 3. Dette gælder også birkekær og pilekrat samt elle- og askesumpe, såfremt den forekommende urtevegetation iøvrigt medfører, at området må betegnes som mose. I sådanne moser må normal forstlig udnyttelse finde sted, mens f.eks. tilplantning kræver dispensation.

Begrebet »moser og lignende« i lovforslagets forstand omfatter således udyrkede eller ekstensivt udnyttede områder præget af en ferskvandspåvirket naturlig eller overvejende naturlig vegetation, som er knyttet til gennemsnitlig høj vandstand, og som ofte har dannet tørv eller anden organisk aflejring. Begrebet er således en fællesbetegnelse for en række vådbundsområder med plantesamfund, der har betegnelsen efter vegetationens sammensætning, f.eks. rørsump, starsump, ellesump, birkekær, pilekrat, eller efter vandtilførslen (højmose, kærmose, vældmose), eller efter andre forhold (f.eks. dyndeng, fugteng). Om et område kaldes mose eller kær har ingen betydning.

Ofte vil det være vanskeligt at trække en præcis grænse mellem moser og andre typer af relativt uforstyrrede og naturligt forekommende plantesamfund som heder, overdrev, strandsump m.v. Derimod vil der som regel være markant synlige vegetations- eller terrænforskelle i forhold til dyrkede arealer, tilplantede skovarealer og terrænskel i form af veje, hegn, diger, grøfter m.v. I mange tilfælde vil mosegrænsen derfor kunne trækkes i forhold til arealer, der er i omdrift (under plov), eller vejspor, hegn, diger, ejendomsskel m.v.

En nærmere afgrænsning er imidlertid i de fleste tilfælde uden praktisk betydning, dels fordi de omtalte naturtyper som oftest er omfattet af § 3 med det samme arealmæssige krav, dels fordi en flerhed af de pågældende naturtyper, der sammenlagt udgør 2500 m², vil være omfattet af § 3-beskyttelsen.

Moser beliggende i sommerhusområder og byzone har - på samme måde som vandløb og søer beliggende i disse områder - hidtil været omfattet af § 43-beskyttelsen, medens dette kun i begrænset omfang har været tilfældet for de øvrige naturtyper. Ved fastsættelsen af de nærmere regler i henhold til §§ 5 og 6 vil denne ordning i videst muligt omfang blive søgt opretholdt, og det vil således i denne henseende fortsat kunne være nødvendigt nærmere at afgøre, om et givet område må karakteriseres som en mose i modsætning til f.eks. en hede.

3.5. Strandenge

I Miljøministeriets cirkulære nr. 103 af 27. marts 1984 er strandenge beskrevet således i afsnit 3.3:

»Begrebet strandenge i naturfredningslovens forstand omfatter - i overensstemmelse med den almindelige forståelse heraf - engstrækninger ved kysten. De afgørende kriterier er således plantevæksten samt områdets landskabelige karakter og beliggenhed.

Strandenge er relativt flade, lavtliggende og kystnære arealer med en naturlig vegetation bestående af græsser, halvgræsser og urter, som danner en mere eller mindre sammenhængende grønsvær.

Strandengsflader brydes ofte af lavninger og naturlige render (f.eks. loer) og ældre strandvoldsrygge. Strandenge beliggende ud til kysten vil undertiden kunne blive overskyllede af havet. Overskyllshyppigheden og -perioden varierer meget. Her i landet ligger den normalt mellem 10 dage pr. år og 1 dag pr. 10 år.

Strandengene strækker sig fra kysten og ind i landet. I de dele, der ligger nærmest vandet, domineres plantevæksten af en eller flere salttålede plantearter såsom kveller, vadegræs, annelgræs, harril, strandrehage, strandasters, strandvejbred, jordbærkløver og engelskgræs m.fl. Disse plantearter aftager gradvis ind mod de lidt højere liggende, mindre saltpåvirkede dele af strandengen.

Ind mod land afgrænses strandengen hyppigt af et terrænskel i form af en niveauændring, hegn, skelgrøft, vej eller andet, som danner grænse for engen med dens nuværende eller tidligere udnyttelse som græsningsareal.

I inddigede områder kan der undertiden fortsat eksistere strandenge med salttålede planter, alt afhængig af særlig jordbund og vandbevægelse.

Strandensbegrebet i naturfredningsloven omfatter således en række varierende naturtyper, der har forskellige betegnelser efter den måde, hvorpå de er opstået, og graden af saltpåvirkning. Områderne kan blandt andet betegnes som marsk, marskeng, sylteng, strandeng, strandoverdrev eller strandfælled.

I de fleste strandenge er den lave plantevækst resultatet af landbrugsmæssig udnyttelse i form af græsning og høslæt. Ved ophør af græsning eller høslæt kan ske en tilgroning med de mere højt voksende sumpplanter, og strandengen overgår da til at blive en strandsump.«

Denne begrebsfastlæggelse, der - på samme måde som definitionen af moser - bygger på bemærkningerne til 1978-loven, og som i praksis har medført, bl.a. at visse af de inddæmmede arealer på Amager er blevet anset som omfattet af § 43 b, gælder således fortsat.

3.6. *Strandsumpe*

Begrebet strandsumpe skal forstås som hidtil. Der henvises herved til Miljøministeriets cirkulære nr. 103 af 27. marts 1984 afsnit 3.3, hvor strandsumpe er beskrevet således:

»Strandsumpe er kystbeliggende områder, hvis vegetation er domineret af store sumpplanter som tagrør, strandkogleaks, blågrøn kogleaks og enkelte andre arter. Strandsumpe forekommer ofte på de mest fugtige og eventuelt permanent vanddækkede dele af beskyttede kyststrækninger.«

Begrebet strandsumpe i § 43 b er forskelligt fra begrebet moser i § 43. Sondringen mellem de to begreber vil imidlertid i praksis kun have mindre betydning. Hvor sondringen har betydning, må den foretages på grundlag af områdernes beliggenhed henholdsvis ved kysten eller inde i

landet, og i tvivlstilfælde ud fra dominansen af salttålede planter som strandkogleaks, blågrøn kogleaks, strandasters m.fl. i strandsumpene.

3.7. Ferske enge og overdrev

3.7.1. Indledning

Disse arealer omfatter fugtige, ferske enge samt tørre enge, ofte kaldet overdrev. Under betegnelsen overdrev falder også græsbevoksede kystskrænter.

På enge og overdrev kan der ofte forekomme mere eller mindre udbredte bevoksninger med krat og anden træagtig vegetation. Sådanne bevoksninger vil også være beskyttet af bestemmelsen, og det vil derfor kræve dispensation, såfremt man ønsker at rydde et sådant krat.

Udformningen af de gældende §§ 43-43 b og forslagets § 3 forudsætter, at benyttelsen af de beskyttede arealer kan fortsætte som hidtil. Dette indebærer bl.a., at nogle ferske enge, såkaldte »kulturenge«, som regelmæssigt er blevet omlagt navnlig for at sikre bedre græsningsmuligheder, kan omlægges med samme tidsinterval som hidtil. Ved omlæg forstås normalt pløjning og efterfølgende jordbehandling, hvorefter området tilsås med den samme eller en ny afgrøde. Hvis det i forbindelse med omlæg af et bestemt engareal inden for de senere år har været praksis i et år at høste en anden afgrøde - typisk korn - på det pågældende areal, vil denne praksis også kunne fortsætte ifølge lovforslaget, i overensstemmelse med princippet om, at lovforslaget ikke tilsigter ændringer i den hidtidige anvendelse af de beskyttede områder, når denne iøvrigt ikke er i modstrid med ønsket om at bevare den pågældende naturtype som sådan jf. afsnit 2 ovenfor.

Dyrkning af korn og andre sædskifteafgrøder på enge i større omfang end hidtil vil kræve dispensation. Det samme gælder, såfremt man ønsker at omlægge eller på anden måde foretage jordbearbejdning i ferske enge, som ikke hidtil har været regelmæssigt omlagt, hvorved normalt forstås inden for de sidste 7-10 år.

3.7.2. Ferske enge

Ferske enge skabes ved menneskets påvirkning. Enge kan således være dannet ved slåning eller græsning af naturlige kærsamfund eller ved fældning af elle-, aske-, birk- eller pil-dominerede sumpskove med efterfølgende slåning eller græsning.

Engens plantesamfund afviger delvis fra de oprindelige kærsamfund. Ved slåning og/eller græsning forhindres træer og buske i at indvandre, ligesom græsser og planter, der kan tåle kulturpåvirkningen, får øgede konkurrencemæssige fordele frem for de øvrige arter. Dette bevirker, at det oprindelige kærsamfund ændres til at indeholde en større del af plantearter, der tåler afslåning og nedbidning, samt arter, der på anden måde begunstiges af påvirkningen. Af sådanne artsgrupper kan nævnes lave, lyskrævende planter samt een- og toårige urter, hvis spiring begunstiges af kreaturerne optrampning af jordbunden eller regelmæssig slåning. Engene er derfor generelt artsrige og indeholder en række sjældnere og fåtallige plante- og dyrearter.

Enge på forholdsvis god jordbonitet (rigkær) kan eksempelvis have en vegetation af lavere urter som trævlekrone, engkabbeleje, engblomme, vinget perikon samt maj-gøgeurt og andre orchideer m.v. Er græsning eller høslæt forholdsvis ekstensiv eller ophørende, kan disse engtyper være under tilgroning med højere planter som f.eks. lådden dueurt, stor nælde, tagrør, almindelig mjørdurt, kær-star, almindelig fredløs, angelik og kærtidsel m.fl. Denne vegetation kan over nogle år udvikle sig til krat og sumpskov.

De ferske enge udgør i dag en økologisk set meget betydende biotoptype. Deres lysåbne samfund rummer et bredt register af specielle plantearter samt bestande af fugle (vibe, bekka-sin, engpiber, bynkefugl m.fl), pattedyr og insekter, hvoraf flere er truede, ikke blot nationalt, men også internationalt. Endelig har de enge, der ligger direkte langs vandløb og søer, en særlig betydning som bufferzone, der medvirker til at reducere udsivningen af næringsalte (og pesticider) til vandområderne.

De ferske enge er gennem de sidste årtier på landsplan blevet stærkt reduceret, primært som følge af afvanding og detaildræning, hvorved arealerne er blevet inddraget i den landbrugs-mæssige omdrift og udnyttet til kornavl, kulturgræsmarker, raps m.v. Sideløbende er der også i de senere år sket en opgivelse af den traditionelle udnyttelse af mange engarealer til høslæt og græsning, hvorefter arealerne gradvist over nogle (5-15) år gror til med tagrør, krat, sumpskov m.v.

Engene kan således ved naturlig tilgroning af fugtigere bund udvikle sig tilbage mod mose, rørsump og krat eller sumpskov og på de mere tørre dele mod mere eller mindre tilgroede overdrev og græsfælder. Overgangen mellem engen og sådanne relativt uforstyrrede plante-samfund kan ofte erkendes ved hegn og skel, men er i andre tilfælde jævn og glidende samt vanskelig at lokalisere præcist i terrænet. Da de nævnte naturtyper imidlertid også - under forudsætning af at størrelseskriteriet er opfyldt - omfattes af bestemmelserne i loven, er disse grænsedragninger i det store og hele af mindre betydning administrativt set.

3.7.3. Overdrev

I den oprindelige betydning var overdrevet den del af en landsbys jorder, der som »udmark« lå udenfor vangene, og som ikke var eng eller skov. Overdrevene blev traditionelt brugt til græsning for husdyrene og eventuelt også til høslæt. Gennem årene er mange overdrev ved opløjning blevet inddraget i omdriften, eller de er i en række tilfælde blevet plantet til, i de senere år hyppigst med nåletræer.

De tilbageværende overdrev, der på landsplan skønnes at dække under 10.000 ha, ligger i dag spredt med de største arealer på øerne og i Midt- og Østjylland. Der er typisk tale om tørbundsarealer, der aldrig eller kun meget sjældent har været pløjet op, og som helt overvejende har været udnyttet som græsningsarealer.

Græs- og urtevegetationen er oftest righoldig og varieret med mange sjældne arter. Blandt mere karakteristiske plantearter kan f.eks. nævnes mark-krageklo, gul evighedsblomst, mark-bynke, blåhat, prikbladet perikon, gul snerre, smalbladet høgeurt, fløjlsgræs, knoldranunkel m.fl. Der er til vegetationen knyttet et rigt insekt- og andet dyreliv. Tørvelag er manglende eller kun svagt udviklet.

Bortset fra strandoverdrev og enkelte fredede områder er overdrevene i dag stort set alle indhegnede. I takt med de senere års strukturændringer i landbruget er græsningen på mange arealer aftaget eller helt ophørt, og en del overdrev præges derfor i lighed med hedearealer af stigende tilgroning med buske og træer.

De eksisterende overdrev findes nu hovedsagelig på kuperede, svært opdyrkelige områder eller som dele af dyrehaver. Derfor findes de i reglen på nuværende og tidligere tiders kysts-krænter (f.eks. stenalderhavets kystskrænter), og andre kuperede, svært opdyrkelige områder. Specielle overdrevstyper findes på Bornholm i form af klippeløkker og som kalkbakker i Himmerland og på Møn m.v.

Overdrevene kan have kontinuerlige og diffuse afgrænsninger i forhold til naturtyper som enge, moser, krat og heder. Derimod vil der oftest omkring overdrevet være tydelige terrænskel i form af veje, hegn, grøfter og lign., ligesom der vil være markante overgange i forhold til højskov og plantage samt til agerarealer, der er i omdrift.

Visse hårdt græssede overdrev kan være næsten uden opvækst af vedplanter (buske, træer).

3.8. Særligt om arealberegning

Mellem de fleste af de ovenfor nævnte naturtyper er der i mange tilfælde meget jævne og glidende overgange, f.eks. fra eng til mose. De nævnte overgange med små ændringer i vegetationssammensætningen vil bero på helt lokale variationer i jordbundens type og vandindhold.

Ved arealberegningen af sådanne biotopkomplekser lægges det samlede naturareals størrelse til grund. Småbiotoper, der ikke i sig selv opfylder størrelseskriteriet, vil således kunne være omfattet af beskyttelsesordningen, hvis de støder op til eller indgår i arealer med andre naturtyper, som er omfattet af beskyttelsesordningen, jf. reglerne i § 3, stk. 2 og 3. Ved afgrænsningen af arealet lægges endvidere til grund, at der skal være tale om et sammenhængende areal.

Med sammenhængende areal forstås et område, som i naturfredningsmæssig henseende kan karakteriseres som en funktionel helhed. Dette indebærer, at en hede, eng, mose, eller et overdrev eller kombinationer af disse naturtyper kan anses som sammenhængende i naturfredningslovens forstand, uanset om området i et vist omfang er gennemskåret af f.eks. mindre veje, brandbælter, vandløb, små skovparceller, hegn, herunder levende hegn, m.v. I øvrigt må det bero på et konkret skøn i det enkelte tilfælde, om et areal kan anses som sammenhængende, herunder om de »fremmede elementer« er så væsentlige, at der såvel landskabeligt som biologisk set ikke er tale om helhed. Disse elementer må derfor udgøre en relativ beskeden del af det samlede areal, for at der kan ses bort fra dem ved afgørelsen af, om området er »sammenhængende«.

Det bemærkes, at ejerforholdet er uden betydning for afgørelsen af, om et areal er sammenhængende. Præcise regler om arealberegningen kan fastsættes med hjemmel i § 6.

Søer, der ikke opfylder størrelseskravet, men ligger i et område, der er omfattet af dette lovforslags § 3, stk. 2, anses i overensstemmelse med de gældende regler for vandhuller o.lign., der ligger i moser, på heder, strandenge eller strandsumpe, som en integreret del af den pågældende naturtype. De er således omfattet af beskyttelsen, hvis den pågældende naturtype (eller kombinationen af naturtyperne), jf. forslaget § 3, stk. 2 og 3, konkret udgør 2500 m². Det bemærkes, at også de øvrige arealberegningsskemaer, der fremgår af det gældende administrationsgrundlag, agtes videreført med hjemmel i ministerens beføjelser efter lovforslagets § 6.

...

5. Plejeforanstaltninger

Foranstaltninger, der klart tjener til at opretholde områdets hidtidige tilstand, vil kunne ske uden tilladelse. Dette gælder for eksempel fjernelse af selvsået opvækst af træer og buske i begrænset omfang.

Foranstaltninger, der rækker ud over almindelig pleje af områdets hidtidige tilstand, kræver dispensation, selv om de tager sigte på at forbedre naturtilstanden, f. eks. hvis der er tale om en genopretning af en tidligere tilstand (naturrestaurering).

Landbrugsarealer, der tages ud af omdriften og underkastes pleje efter aftale med lodsejeren (f.eks. en aftale efter reglerne i landbrugslovgivningen om støtte til miljøfølsomme områder), vil i visse tilfælde undergå en sådan forandring, at de bliver omfattet af beskyttelsen i § 3. Der er med hjemmel i naturfredningsloven fastsat regler, som undtager sådanne arealer fra reglerne i lovens §§ 43-43 b, jf. pkt. 9 nedenfor. Denne undtagelsesordning vil blive opretholdt, også for de nye biotyper. Anderledes derimod, hvis et naturområde reetableres ifølge aftale gennem et engangstilskud efter reglerne i kapitel 8. Spørgsmål af denne art må afklares i aftalen med lodsejeren, således at misforståelser undgås. Når et areal uden aftale med myndighederne herom vokser sig ind i en af de i § 3 nævnte naturtyper, vil det blive omfattet af reglerne herom. Dette vil blive præciseret i de administrative forskrifter, som udstedes efter loven.

6. Særligt vedrørende gødskning og sprøjtning

I overensstemmelse med den tidligere praksis på området kræver gødskning eller anvendelse af kemiske bekæmpelsesmidler tilladelse, i det omfang sådanne foranstaltninger ikke tidligere er indgået i landbrugsdriften på et areal, der er omfattet af §§ 3 og 4.

Vedrørende gødskning i moser og heder gælder der imidlertid umiddelbart et forbud, idet selve eksistensen af disse naturtyper som regel er ensbetydende med, at der ikke hidtil har været gødsket, eller at gødskning i hvert fald har været uden særlig landbrugsmæssig interesse. Gødskning sådanne steder må derfor anses som en foranstaltning, der ændrer tilstanden, og som derfor ikke kan ske uden dispensation. Det bemærkes herved, at det i det hidtidige vådområdecirkulære (cirkulære nr. 222 af 1. december 1978, pkt. 4.2) er nævnt, at aflæsning af gødning i moser ikke kan ske uden tilladelse.

Gødskning i hidtidigt omfang, dvs. med anvendelse af gødskningsmidler, der ikke overstiger hidtil anvendte mængder, kræver ikke tilladelse. Det samme gælder m.h.t. kemiske bekæmpelsesmidler. En ordning, hvorefter gødskning i visse områder er tilladt i hidtidigt omfang, er imidlertid vanskelig at administrere. Der er derfor i § 3, stk. 4, foreslået en hjemmel for miljøministeren til at fastsætte regler herom.

Generelle indskrænkninger i adgangen til at anvende kemiske bekæmpelsesmidler, vil kunne fastsættes med hjemmel i lov om kemiske stoffer og produkter.

7. Dispensationer m.v.

Således som det hidtil har været tilfældet ved administrationen af de tilsvarende bestemmelser i naturfredningsloven, er det forudsat, at der skal foreligge særlige omstændigheder, før der kan gives tilladelse til foranstaltninger, som ændrer tilstanden i de beskyttede naturtyper, når ændringerne er væsentlige eller i modstrid med ønsket om at opretholde de pågældende naturtyper som sådanne, idet reglerne under eet er udtryk for en generel samfundsmæssig interesse i, at de beskyttede naturtyper opretholdes. Det er således ikke nok, at der er påvist en væsentlig jordbrugs- eller anden økonomisk interesse i, at et indgreb finder sted. Der må tillige enten være tale om et område, som ud fra fredningsmæssige hensyn vurderes som uden særlig interesse, for at man eventuelt kan acceptere, at der sker indgreb i dets tilstand, eller at det påtænkte indgreb i sig selv ikke skønnes at medføre nogen afgørende forrykning af tilstanden i området. Dog vil det naturligvis ikke kunne udelukkes, at andre særlige forhold må tages i betragtning, f.eks. at der foreligger specielt store landbrugsmæssige interesser i et givet projekt, samtidig med at den pågældende naturlokalitet er af mindre interesse.

Navnlig for de mindre naturlokaliteter er det af betydning, at de ikke vurderes isoleret fra omgivelserne. Principielt gælder det således, at interessen i at bevare f.eks. en af de små naturlokaliteter ikke blot behøver at være den pågældende lokalitets værdi i sig selv som levested for planter og dyr. Interessen vil herudover ofte også knytte sig til, at der ikke bliver forøgede af-

stande til lignende lokaliteter og dermed forringede spredningsmuligheder for plante- og dyrelivet. Derfor må f.eks. også de små naturlokaliteter, der er beliggende spredt i jordbrugsområderne, generelt søges bevaret i størst mulig udstrækning. Et områdes betydning for plante- og dyrelivet behøver derfor ikke at have sammenhæng med en beliggenhed inden for eller uden for de områder, som af fredningsmyndighederne er udpeget som særlige fredningsinteresseområder. Det bemærkes i øvrigt, at en særlig omstændighed, der kan begrunde dispensation, kan være, at et ansøgt indgreb har en naturforbedrende funktion.

Råstofindvinding på arealer, der er omfattet af beskyttelsesbestemmelserne i §§ 3 og 4 forudsætter, at der meddeles dispensation, uanset om indvinding sker til eget brug, jf. Miljøministeriets cirkulærer fra 1978 og 1984, hvis principper er uændrede. Dette gælder også for indvinding på arealer, hvor der er anmeldt og anerkendt råstofindvindingsrettigheder i henhold til § 5, stk. 1-3 i lov nr. 285 af 7. juni 1972 om udnyttelse af sten, grus og andre naturforekomster i jorden og på søterritoriet. I tilknytning hertil kan det nævnes, at reglerne i §§ 3 og 4 ligesom hidtil vil finde anvendelse, uanset om området er undergivet landbrugspligt eller fredskovspligt.

Dispensation kan gives på vilkår, og den kan tilbagekaldes, hvis et eller flere af vilkårene ikke opfyldes. Der er ingen begrænsninger i arten af de vilkår, som kan stilles i forbindelse med en dispensation, idet det naturligvis dog må kræves, at vilkårene ligger inden for rammerne af lovens formålsbestemmelser i §§ 1 og 2.

8. Erstatningsnatur

I overensstemmelse med hidtidig praksis efter naturfredningsloven kan det være velbegrunderet i visse tilfælde at stille krav om etablering af erstatningsnatur som vilkår for dispensationer, hvor der foreligger en forudgående ansøgning. Man bør imidlertid udvise tilbageholdenhed, da det ud fra en naturfredningsmæssig synsvinkel normalt vil være langt at foretrække, at de oprindelige naturområder med deres særegne karaktertræk bibeholdes i videst muligt omfang.

Der kan være behov for at stille vilkår om etablering af erstatningsnatur eller genopretning af (eller plejeforanstaltninger på) eksisterende biotoper i tilfælde, hvor der er foretaget en lovovertrædelse, og man afstår fra at stille krav om en egentlig retablering af den pågældende biotop. Det kan især være relevant i situationer, hvor det er forbundet med uforholdsmæssigt store udgifter at forlange den oprindelige biotop retableret, eller en retablering af denne er umulig eller i hvert fald uigennemførlig inden for en overskuelig årrække. Det forudsættes således, at der specielt i forbindelse med »lovliggørelsessager«, kan stilles vilkår af den ovennævnte karakter.

9. Andre bestemmelser

9.1. I § 5 stk. 1 er der i lighed med den gældende lov hjemmel for miljøministeren til generelt at undtage bestemte kategorier af de beskyttede naturtyper fra reglerne i §§ 3 og 4. I naturfredningsloven er denne hjemmel udnyttet til i et vist omfang at fritage heder, strandenge og strandsumpe fra beskyttelsesordningen, når disse er beliggende i byzone eller i sommerhusområde, jf. § 2 i Miljøministeriets bekendtgørelse nr. 40 af 9. februar 1984 om tilladelse m.v. efter naturfredningslovens kapitel V til ændringer af heder, strandenge og strandsumpe. Det er hensigten at videreføre denne ordning og – ud over de nævnte naturtyper – også at lade den omfatte ferske enge og overdrev, jf. forslaget § 3, stk. 2.

I Miljøministeriets bekendtgørelse nr. 615 af 23. august 1991 er der i medfør af naturfredningslovens §§ 43-43 b fastsat regler, som undtager områder, der som følge af plejeaftaler og lign. vokser sig ind under den generelle beskyttelsesordning. Det er hensigten at videreføre denne ordning med hjemmel i lovforslagets § 5, stk. 1, jf. afsnit 5 ovenfor.

Efter stk. 2, har ministeren mulighed for at fastsætte regler om, at der ikke kræves tilladelse til anlæg, som kræver tilladelse efter lov om kystbeskyttelse. Lignende bestemmelser findes i § 8, stk. 5, og § 15, stk. 3. Formålet med bestemmelsen er alene at undgå dobbeltadministration, og uanset at de regler, der udstedes med hjemmel i bestemmelsen undtager visse kystsikringsarbejder m.v. fra forbuddet i § 3, stk. 1, 2 og 3, skal de hensyn, som § 3, stk. 1, 2 og 3, skal varetage, således fortsat tilgodeses, når det afgøres, om der kan gives tilladelse efter lov om kystbeskyttelse.

9.2. I § 6 er der en hjemmel for miljøministeren til at udstede bestemmelser, som nærmere definerer de beskyttede naturtyper og foreskriver, hvorledes arealernes størrelse skal beregnes.

10. Forespørgsler

De hidtil gældende bekendtgørelser vedrørende naturfredningslovens §§ 43-43 b har hjemlet en særlig forespørgselsordning. Efter denne påhviler det amtsrådet at give oplysning om, hvorvidt et givet areal er omfattet af godkendelsesordningen. Såfremt oplysning herom ikke er afgivet inden en vis frist, har virkningen været, at lodsejerne kunne gennemføre foranstaltningen uden tilladelse efter lovens §§ 43-43 b. I hvilket omfang denne forespørgselsordning skal bevares, og hvorledes den i givet fald skal nærmere udformes, vil blive taget op til overvejelse og forhandling med de berørte parter i forbindelse med udarbejdelsen af kommende bekendtgørelser og administrative retningslinier.

...

Til kapitel 7
Naturpleje og sandflugtsbekæmpelse
Til § 52

Såfremt der ikke løbende eller periodevis foretages pleje af områder, der omfattes af de generelle beskyttelsesregler i § 3 (og til dels § 4, stk. 1), f.eks. ved græsning eller høslet, vil de hurtigt kunne skifte karakter, ofte med uheldige konsekvenser i naturfredningsmæssig henseende. F.eks. vil heder, strandenge, enge og overdrev, der ikke græsses eller slås, efterhånden gro til. Ligeledes vil visse moser efterhånden omdannes til skov. I tilfælde, hvor man vil fastholde eller genskabe områdets karakter, vil det kunne være nødvendigt f.eks. at foretage rydning af opvoksende træer og buske.

Det foreslås derfor i § 52, stk. 1, at amtskommuner og kommuner, der ejer arealer, som er beskyttet af § 3, stk. 2, får pligt til at pleje områderne. Det bemærkes, at selvom staten ikke udtrykkeligt er nævnt, forudsættes det, at de statslige arealforvaltende myndigheder løbende træffer de foranstaltninger, som er nødvendige for at holde deres arealer i en rimelig stand. Bestemmelsen omfatter ikke arealer, der tilhører kirker og præsteembeder. Dette spørgsmål vil blive optaget til nærmere forhandling med Kirkeministeriet.

Pligten til pleje efter stk. 1 indebærer, at den ansvarlige sørger for, at det område, der er tale om, i hvert fald ikke varigt skifter karakter. Det kan f.eks. betyde, at selvsåede træer på en hede eller eng fra tid til anden skal fjernes. Der vil normalt ikke blive tale om store og udgiftskrævende foranstaltninger.

Stk. 2 er en videreførelse af reglen i den gældende naturfredningslovs § 62 a, der er udvidet til også at sikre hjemmel til pleje af fortidsminder og af de fredede arealer, for hvilke der ikke er fastsat tilstrækkelige regler om pleje i fredningsbestemmelserne. Bestemmelsen giver derimod ikke hjemmel til pleje i strid med udtrykkelige fredningsbestemmelser. Der er herved sket en præcisering i overensstemmelse med bemærkningerne til den tilsvarende bestemmelse i L 75. Ved en kommende udnyttelse af hjemmelen til at fastsætte regler for pleje af fredede arealer vil det bl.a. blive angivet, at amtskommunernes plejeforanstaltninger skal ske uden væsentlige

gener for ejerne eller brugerne. Denne ret vil således kun kunne udnyttes, når ejeren og brugeren er underrettet herom i rimelig tid forinden. Såfremt ejeren eller brugeren i stedet ønsker at foretage de nødvendige plejeforanstaltninger, vil de have mulighed for det. Det forekommer i øvrigt yderst sjældent, at amtsrådet plejer et areal uden ejerens samtykke.

Bestemmelsen i L 75 om amtskommunernes ret til at foretage plejeforanstaltninger på ikke fredede arealer, som er i privat eje og omfattes af de generelle beskyttelsesbestemmelser i § 3, § 4, stk. 1 og §§ 12-13, er ikke medtaget. Pleje af privatejede, ikke fredede arealer kan herefter ske ved frivillig aftale med den private grundejer, jf. forslaget kapitel 8 om naturforvaltning.

Bemærkning til ændring af lov om naturbeskyttelse, lov om planlægning, lov om vandløb og museumsloven af 9. juni 2004

....

2.2. Overdrev og ferske enge.

2.2.1. Baggrund

Den generelle beskyttelse af naturtyper i naturbeskyttelseslovens § 3 blev i 1992 udvidet til at omfatte ferske enge og overdrev og på grundlag af en vejledning fra Skov- og Naturstyrelsen gennemførte amterne en registrering og administrerede beskyttelsesordningen som omfattende alle biologiske overdrev, uanset deres historiske oprindelse.

En afgørelse truffet af Naturklagenævnet i 2001 fastslog imidlertid, at lovens tekst og bemærkninger var utilstrækkelige til at sikre beskyttelsen af de biologiske overdrev i det omfang, som man hidtil havde forudsat og administreret efter. Alene historiske overdrev og visse andre overdrev f.eks. kystskrænter er omfattet af § 3-beskyttelsen.

Danmark er forpligtet til at beskytte en række naturtyper efter habitatdirektivet, som henregnes til naturtypen overdrev. Det drejer sig om otte naturtyper, hvoraf tre er overdrev på mere eller mindre kalkrig jordbund (naturtype 6120, 6210 og 6230), to er overdrevsvegetation på flyvesand (naturtype 2130 og 2330), to er på klippegrund (naturtype 8220 og 8230), og den sidste drejer sig om kystskrænter (naturtype 1230). Endvidere udskiller habitatdirektivet krat på overdrev som fire særskilte naturtyper, som også hører med til overdrevsvegetationen (naturtype 2160, 2170, 2250 og 5130). Der er i vidt omfang sammenfald mellem de overdrev, som Danmark er forpligtet til at beskytte i medfør af habitatdirektivet, og de biologiske overdrev.

Udvalget vedrørende natur- og miljøregulering i Sønderjyllands Amt og Ribe Amt (Lauritsenudvalget) har anbefalet, at kriterierne for beskyttede ferske enge i den inddigede del af marsken præciseres under hensyn til de særlige jordbunds-, natur- og landbrugsdriftsmæssige forhold, der gør sig gældende i dette område. Præciseringerne nødvendiggør ikke ændringer af loven, men vil ske ved en revision af »Vejledning om registrering af beskyttede naturtyper« som vil få tilføjet præciserende afsnit om fugtighedskriterier og om plantekriterier for ferske enge i marsken.

Som opfølgning på regeringens naturreddegørelse fra oktober 2002 »Danmarks natur – ansvaret for at beskytte den og glæden ved at benytte den« har Miljøministeriet nedsat en arbejdsgruppe, der skal vurdere behovet og mulighederne for at udlægge bufferzoner omkring særligt sårbare naturområder, herunder overdrev. Arbejdsgruppens arbejde er endnu ikke afsluttet, men hvis det på et tidspunkt måtte blive besluttet at indføre regler om bufferzoner omkring overdrev, vil anbefalingerne herom fra Wilhelm-udvalget blive lagt til grund. Wilhelm-udvalget anbefalede bl.a., at der ikke generelt udlægges bufferzoner omkring overdrev, der er mindre

end 2,5 ha. Alle indgreb indenfor evt. bufferzoner vil i overensstemmelse med princippet i miljøbeskyttelseslovens § 26 a udløse erstatning for tabet.

2.2.2. Ændringsforslaget

Det foreslås, at den generelle beskyttelse af visse overdrev efter lovens § 3 udvides til at omfatte alle biologiske overdrev (hvoraf historiske overdrev er en delmængde), der – i overensstemmelse med størrelsesgrænsen i § 3 – er større end 2.500 m².

Forbuddet mod tilstandsændringer er en generel erstatningsfri regulering og har retsvirkninger i lighed med de øvrige beskyttede naturtyper efter lovens § 3. Forbuddet mod tilstandsændringer forhindrer således ikke, at hidtidig lovlig drift kan fortsætte. Amtsrådet kan i særlige tilfælde dispensere fra forbuddet, jf. § 65, stk. 3.

Vejledning om naturbeskyttelseslovens § 3-beskyttede naturtyper

Denne vejledning retter sig mod administrationen af naturbeskyttelseslovens generelle beskyttelsesordning for naturtyper – den såkaldte § 3-beskyttelse.

Naturbeskyttelseslovens kapitel 2 indeholder bestemmelser om en generel beskyttelsesordning for naturtyper mv. Beskyttelsen efter § 3 gælder for søer og udpegede vandløb samt heder, moser og lignende, strandenge og strandsumpe samt ferske enge og biologiske overdrev. Der må ikke foretages ændringer i tilstanden af de beskyttede naturtyper. Beskyttelsesordningen er ikke til hinder for, at arealernes hidtidige lovlige benyttelse fortsættes - dvs. i samme omfang og med samme hyppighed som hidtil, således at driften ikke medfører tilstandsændringer. F.eks. kan hidtidig landbrugsmæssig udnyttelse i samme omfang eller forsvarrets hidtidige benyttelse af egne arealer og anlæg fortsættes.

Baggrunden for beskyttelsen af naturtyperne er den fremadskridende forringelse og reduktion af de udyrkede og ekstensivt udnyttede naturarealer og den trussel, det er mod ønsket om at bevare naturen med dens bestand af vilde planter og dyr samt deres levesteder og som en integreret del af de landskabelige, kulturhistoriske, naturvidenskabelige og undervisningsmæssige værdier.

Den generelle beskyttelse af naturtyperne er et af de væsentligste instrumenter til at beskytte naturområderne, beskytte levestederne for de vilde planter og dyr og dermed bidrage til beskyttelsen af arterne, samt beskytte den danske biodiversitet på de tre niveauer, som Danmark ved at tiltræde Konventionen om biologisk mangfoldighed har forpligtet sig til. Forpligtelsen indebærer at beskytte mangfoldigheden af økosystemer, mangfoldigheden af arter og mangfoldigheden af den genetiske variation. Naturtypebeskyttelsen udgør en vigtig del af grundlaget for at varetage forpligtelser efter EU's naturbeskyttelsesdirektiver: fuglebeskyttelsesdirektivet, habitatdirektivet samt de naturbeskyttelseskonventioner, som Danmark har tiltrådt. Det drejer sig om ovennævnte Konvention om biologisk mangfoldighed, Ramsarkonventionen om beskyttelse af vådområder, Bernkonventionen om beskyttelse af Europas vilde planter og dyr samt naturlige levesteder og Bonnkonventionen om beskyttelse af vilde arter af migrerende dyr.

Den generelle beskyttelse af naturtyperne omfatter ca. 10 % af Danmarks areal fordelt på omkring 300.000 registrerede arealer og er dermed et meget vigtigt bidrag til at sikre naturområderne og et økologisk funktionelt netværk af natur. Beskyttelsen bidrager også væsentligt til at sikre varierede og smukke landskaber samt befolkningens mulighed for at opleve natur overalt i landet.

Miljøstyrelsen
Tolderlundsvej 5
5000 Odense C

www.mst.dk